

Dom in svet, letnik 52, številka 2

Vsebina

Leposlovje in znanstvo:

Severin Šali / Večerna pesem. 65.

Janez Jalen / Ógrad. 67.

Severin Šali / Tihe pesmi (Metulj, Tebi, Japonski motiv). 76.

Matija Malešič / Skleda leče. 78.

Leon Žlebnik / Klemučev pogled na Vebrovo knjigo. 92.

Milko Ukmar / Koledovanje v tomajski župniji na Krasu in v Trebčah. 101.

Razglednik:

Književnost: K. H. Mácha: Maj. 1. Prevod (Dušan Ludvik). 108. / Bernanos: St. Dominique (T. Čokan). 117.

Umetnost: Razstava Karle Bulovčeve (St. Mikuž). 118. / Obisk pri slikarju G. A. Kosu ob dovržitvi »Umestitve koroških vojvod« (Stane Mikuž). 119.

Gledališče: Naša Drama (Vran). 120.

Zapiski: Pismo iz Padove (M. Ukmar). 125. / Slovenica med Madžari (V. Novak). 127.

Umetniške priloge:

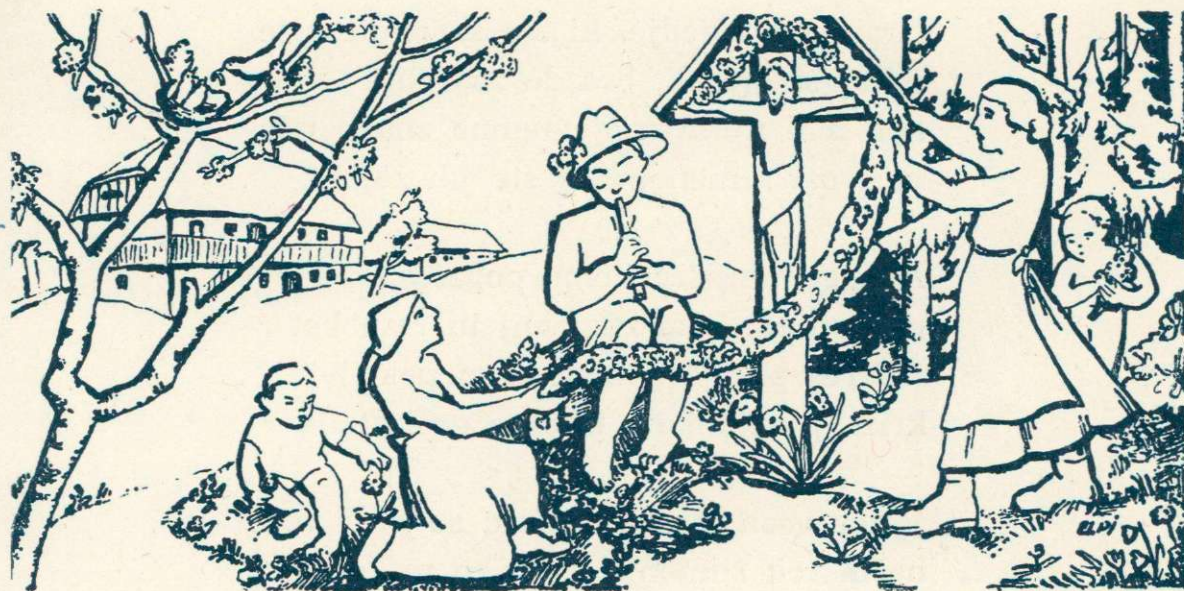
Sl. 5. Karla Bulovčeva: Portret škofa dr. Rožmana. / Sl. 6. G. A. Kos: Detajl iz »Umestitve koroških vojvod«.

Na platnicah:

Razpis književnih nagrad za nove naročnike.

Vinjete so delo akad. slikarice Ede Piščanec.

Dom in svet izhaja 15. vsakega meseca, desetkrat v letu, z izjemo mesecev julija in avgusta. — Naročnina znaša letno 80 dinarjev, za dijake 60 dinarjev. Dovoljeno je plačevanje v obrokih. — Izdaja ga konzorcij Doma in sveta, ki ga predstavljajo: dr. Joža Lovrenčič, Mirko Javornik, Stane Mikuž, Severin Šali, dr. Tine Debeljak in dr. Alojzij Odar. — Odgovorni izdajatelj: dr. Alojzij Odar. — Odgovorni urednik dr. Tine Debeljak, Jugoslovanska tiskarna. — Upravištvo: v Ljubljani, Pred škofijo 5. — Tisk in klišeji Jugoslovanske tiskarne v Ljubljani. — Za tiskarno odgovarja: Kramarič Jože.

Severin Šali | Večerna pesem

Horizonti daljni so lahko zastrti
z lučjo, ki potaplja se v objem Zapada.
Večajo se sence ko odsevi Smrti,
cvetje zašlih žarkov mi na pot odpada.

Gôre v mrak blesteče črtajo obrise,
kakor gotski stolpi sanjajo grebeni.
Noč molčeča v loku pada čez previse,
človek se izgublja med čeri na steni.

Iz vseh dob minôlih mi pojo zvonovi.
Slišim zvoke zemlje in drhtenje polja,
mimo mene davni stopajo rodovi,
ki sem z njimi vezan v večni red vesolja.

Dragi moji dedje, ki ste skromne hiše
tukaj si gradili, brazde zaorali —
kdo nad njimi svoje temne znake riše
in grozi semenom, ki ste jih sejali?

Ali res ognjišča bomo pogasili,
mučeni od časa znamenj in tesnobe?
Ali res planjave bodo nam pokrili
križi, posejani na tihotne grobe?

Veter vseh stoletij vpleta se med veje,
naših rek šumenje z godbo me opija,
ptički ščebetajo v gnezdih žive meje —
jaz pa žalost tožim kakor Jeremija.

Sklonjeni nad knjigo let, ki so minula,
dnevi žalostinke pojejo med nami
in na grob, kjer moja je mladost usnula,
so odšli spomini, tihi in s solzami.

Žal za nedosežnim mi skoz misli hodi,
ko v razorih gledam meje mlade setve.
Nekdo mi korake k vašim ognjem vodi,
skupaj počakali bomo zrele žetve.

Tu zdaj pojem tebi, Večni, hvalne speve
za rodove davne, dole in pobočja.
Moja pesem prosi Te v večerne dneve:
Ne izpusti zemlje naše iz naročja!

Janez Jalen | Ógrad

Razkošna bala

Skozi odprta okna je sijalo pozno pomladansko sonce. Sence železnih skrižev so padale na bele rute nad šivanje sklonjenih kaznjenk. Pavla je obrnila soncu hrbet. Preveč ji je bleščalo z ozkega, snežno belega prtička za pred jaslice, v katerega je pravkar med že izgotovljen venec ozkih, sivozelenih lističev in rdečih nageljnov in srčec vezla črke pre-sladkega imena Jezusovega. Poleg nje si je prizadevala ciganka Kati, da bi z rdečo nitjo čim lepše zaznamovala rjavkasto kuhinjsko brisavko z velikima začetnicama M N. Utrudljivo je bilo zanjo, nevajeno šivanja, drobno delo. Od napora so ji stopile znojne kapljice na čelo.

V dvorani je bilo vse tiho. Le sestra Donata je tu pa tam pridušeno spregovorila. Podučila je katero izmed kaznjenk, ali pa ji dala nadaljnja navodila.

Pavlo je pričelo v hrbet greti, pa bi za vse na svetu ne hotela zaprositi, če sme okno zapreti in zastreti. So zunaj preveč lepo peli ptiči. Vedela je tudi, da bi prav iz istega razloga njeni prošnji ugovarjala večina kaznjenk. Za hip se je zravnila, se narahlo presedla in se spet sklonila nad prtič. Kaj kmalu so ji nit in šivanko gosposki prsti sami ravnali. Misli pa so ušle skozi zamreženo okno, so preskočile visoko, zidano ograjo in se napotile sprehajati v prosti svet.

Pavla je bila že sama zaslutila, komu bi utegnil njen oddelek šivati balo. Od sestre Donate je bila pa še poizvedela, da črki MN res pomenita ime Mince Novakove. Poznala jo je iz samostana v Loki. Da bi postala nuna, ji niti na misel nikoli ni prišlo. Pa so vse vedele, da ne zavoljo fantov. Kadar so druge, s Pavlo vred, sanjarile o ženinih profesorjih in advokatih, se jim je skoraj pomilovalno smehljala, rekla pa ni niti besedice. Hinavščine ni poznala. Molila je pa rada. Računati pa ni znala nič manj kakor učiteljica mati Nikolaja.

Neke nedelje so nune — same takrat še niso smele iz samostana — določile Minco in njo, Pavlo, da sta peljali mlajše gojenke na sprehod. Na ozki poti proti Stari Loki jim je v divjem diru pridrvel nasproti v lahek voziček vprežen splašen konj. Deklice so od strahu zavpile in se razbegnile vse navskrižem. Pavla sama je od groze otrdela in se niti prestopiti ni mogla. Najraje bi bila zamižala, da bi ne videla nesreče. Minca pa je na široko razprostrla roke, stekla po cesti naprej naravnost proti konju in glasno vpila: »O o o ohaaa!« Preden se je konj ovedel, ga je že držala za brzde. Temni rjavec je imel vzdolž vse glave belo liso. Minca ga je ogledovala, kakor bi lastnim očem ne mogla verjeti: »Ali si, ali nisi?« Pogledala je še na kopito: »Seveda si. Lisko si. Lisko!« je

potapljala konja po vratu. Konj je narahlo zarezel in stegnil glavo proti Minčini roki.

»Nimam sladkorja s sabo, da bi ti ga dala,« se je Minca kakor opravičevala.

Nekaj moških, ki so bili tudi skušali ustaviti splašenega konja, se je približalo. Začudeno so gledali drzno in brhko samostansko gojenko, ki se je pogovarjala s konjem. Preden so mogli sami spregovoriti z njo, je ves upehan pritekel po cesti navzdol postaven fant. Skoraj vznak ga je vrglo, ko je zagledal pri glavi svojega konja Minco: »Ti, da si ga prijela. Ti, ti Minca,« se je čudil.

»Si mar mislil, da ga bom pustila zavoziti med otroke.« Minca je z roko pokazala vrsto preplašenih deklic. Očitajoče je zvenel njen glas.

Nadaljnega pogovora Pavla ni več razumela. Le to je ujela, da je fantu Tine ime in da Minca doma ne bo povedala, kako se mu je splašil konj in kakšna nesreča bi se bila skoraj pripetila.

Ko je Minca že urejevala deklice v pare in v vrsto, je Tine prišel za njo in jo bolj poprosil, kakor pa povabil, da bi prisedla na voz in se peljala z njim do prve gostilne. Minca ga je srepo pogledala in se mu hkrati zasmejala: »Kaj res nimaš prav nič zrajtala.« Ne da bi fantu dala roko ali rekla kakšno besedo v slovo, je stopila k prvemu paru deklic in odvedla otroke čez polje med zorečimi žiti proti Kamnitniku.

Na vrhu so se deklice razšle po travi, Minca pa se je zagledala v skalne gore. Pavla jo je zdaleč opazovala. Ne bi si je upala motiti, da ni sošolka sama začela pripovedovati. Kar razžarela se je ob spominih na planine, na vozove dišečega sena na travnikih, na večerne ognje ob košnji na rovtih, na žitna polja, na pesem deklet in vriske fantov. Sama ni vedela, kdaj se je izdala, da se hoče primožiti na veliko posestvo, kjer bodo polni hlevi živine.

Pavla se ni mogla več premagati. Ponagajala ji je s Tinetom in zvedela, da bo Tine res najbrž prevzel mogočno domačijo, da se pa ona ne meni z njim. Je premalo skrben. Še tega se ne domisli, da ne sme pustiti tudi najbolj pametnega konja stati neprivezanega pred gostilno. Za kakšno zijalo bi imeli starši njo, če bi bil Lisko katero izmed deklic povozil. Pa prav Lisko, ki ga je Tinetov oče kupil od njenega očeta. »O ne, Tinček, tega ti ne pozabim tako kmalu,« je požugala nazaj na cesto. Sicer se bo pa že z očetom pogovorila, da se kam ne zaleti. On pozna daleč naokrog vse domačije.

Očeta spraševati za nasvet? Pavli se je takrat zdela Minčina previdnost kmečko staromodna. Saj vendar kar skoraj vsi romani govore, da se dekle poroči proti volji očetovi s tistim, ki si ga je bilo izbralo srce. Sedaj je pa bridko grenko občutila previdno modrost na zemljo navezanega gorenjskega dekleta. Zazdelo se ji je, kakor bi ji bilo s

prtiča, ki ga je pravkar dovršila, poočitalo sladko ime Jezusovo: »Vidiš, Pavla. Ti si pa Filipa vzela proti volji očetovi in niti počakati nisi hotela vsaj eno leto, kakor te je bil nazadnje prosil. Sedaj pa imaš.«

Pavli so roke kakor otrple obležale na vezenini. Med venec nageljn-
nov in srčec je pa kanila solza.

Pavla si ni upala nikamor pogledati, je pa zato bolj pozorno prisluh-
nila. Okrog nje je pošumevalo platno; skoraj niti je slišala, ki so jih
vlekli igle skozenj. Na mizi so zveneče hreščale škarje; sestra Donata
je nekaj urezovala. Zunaj pa se je prelivalo petje ptičev. Troje ščin-
kavcev se je skušalo med sabo. Najglasnejši je pel na jablani nizko
spodaj pod oknom. Pavla ga je kar videla, kako odpira kljunček in
obrača glavico. Nekje v sadovnjaku je ščebetel drugi in ob vodi, kakor
je Pavla sodila, še tretji. Zveneče so se oglašale sinice. Zateglo je raz-
glašal svojo ljubezen strnad. V vrhu smreke pod bregom je žvižgal kos.
Vpadel je kobilar. Štirikrat je Pavla slišala zapeti kukavico. V Rebri
pod Svetim Petrom pa je skušal drozd preglasiti vse druge ptiče.

Drozd je Pavlo spomnil na svojega, po trebuhu rjastordečkastega
kraškega tovariša, ki ga pa v petju ni dosegel. Kot fant in dekle sta ga
proti večeru pred dobrimi tremi leti na klopci pred domačim vino-
gradom poslušala s Filipom. V somraku sta se poljubila, ne da bi se
prej ozrla okrog sebe. Preplašil ju je očetov suh kašelj. Filipu ni pre-
ostalo nič drugega, kakor da je še isti večer zaprosil za njeno roko.

Oče se je obotavljal privoliti. Skrita skrb je ždela za njegovimi
besedami. Nazadnje je naravnost povedal: »Gospod doktor!« je rekel.
»Kolikor vem, potrebujete bogato nevesto. Opozorim vas, da jaz Pavli,
čeprav je edinka, morebiti ne bom mogel nič dati, kakor bo vse dobila.
Morebiti, sem rekel.« Hotel je še nekaj pristaviti in je odprl že usta, pa
je obmolknil. Seveda je Filip hitro izjavil, da mu je samo za hčer in ne
za doto. Saj rada sta se res imela in se imata še. Samo kasneje se je
izkazalo, da je Filip že takrat prav zelo računal s Pavlino doto.

Kakor bi hotel pokazati, da mu ni prav nič za denar, je začel Filip
živeti na široko. Tudi ona je bila pred poroko in po nji obilno deležna
njegove razsipnosti. Dogodilo se je pa, kakor je oče slutil. Tvrdka Gra-
dišnik v Trstu je šla v konkurz in oče je zgubil vse premoženje. Filip
je postajal vsak dan bolj zamišljen. Nazadnje ga je prisililo, da se ji
je razodel. Strašen je bil tisti večer, ko je zvedela, da si je Filip pri-
bavljaj denar s ponarejenimi podpisi. Mislila je, da ne doživi jutra.

Ščinkavec pod oknom je utihnil. Najraje se je preletel kam drugam.

Drugo jutro, ko je Filip odhajal od doma in jo je ne samo poljubil,
kakor druge krat, ampak tudi tesno objel, se je zavedela, da ga ne bo
videla več živega, če ga ne reši. Pridržala ga je in mu dolgo gledala
v oči, preden je mogla izreči: »Filip, naj jaz prevzamem krivdo.«

Od začetka se je branil, nazadnje pa je le videl, da druge poti ni, da bo za oba še najbolj prav tako. Njo bodo pač na nekaj let obsodili, računala je na manj in ne na sedem, on se pa medtem upostavi, poravna prizadejano škodo, potem pa, ko se Pavla vrne, se preselita, če ne bo drugače, v kako drugo mesto.

Ciganka Kati je Pavlo narahlo dregnila. Opazila je bila, da jo nuna gleda. Pa bila je prepozna. Sestra Donata je že spregovorila: »Andrejčič, zakaj pa ne delate?«

»Sem pravkar prtič dogotovila,« se je Pavla opravičila, vstala in kakor šolarica nesla narejeno ročno delo na mizo. Koj za njo je tudi Kati prinesla brisavko.

»Sedaj boste pa vi delali namizne prte. Debelarić naj vam pa pomaga.« Pavla je samo prikimala. Sestra Donata je pa razložila, kako naj bodo prti narejeni. S platnom in čipkami je Pavla odšla nazaj.

Sedaj bi bila lahko kaj malega govorila s ciganko. Pa ni marala. Molče ji je samo z roko kazala, kaj naj naredi ali poprime. Delo je bilo lahko. Pavline misli so spet poiskale Minco. Poizvedela je, da je njenemu ženinu ime Valentin. Če je pa to prav tisti Tine, ki se mu je v Stari Loki splašil konj, pa ni vedela. Radovednost jo je mučila. Precèj bi bila rada dala, če bi mogla zvedeti. Morala bi z Minco govoriti ali pa ji pisati. Nak. Za vse na svetu ne. Kaj bi si Minca mislila o njej, če bi ji sporočila, da kot kaznjenka šiva njeno balo. Pojasniti bi ji pa ne smela, da namesto moža dela pokoro. Če bi prišlo na ušesa sodnji. Bog ne zadeni. Pa Minca je taka, da bi utegnila zbroditi.

Pavla si je predstavljala, kako lepo bi bilo, če bi bila prosta. Za Minčin dom ve. Šla bi jo obiskat in jo podražila, če je le pričakala, da se je Tine naučil biti toliko skrben, da konja pred gostilno priveže. Zvedela bi, katerega Tineta Minca jemlje. Ali tistega, ki ga ona pozna, ali si je drugega izbrala. Tako jo je pa še pisati sram. Pa saj morebiti bi ji celo ne pustili.

Pavla je tako živo začutila, kakor doslej še nikoli ne, kako jo visoka ograja loči od zunanjega sveta. Postalo ji je bridko tesno. Skoraj je spet zajokala. Na srečo je prav takrat sestra Donata odredila četrturni dopoldanski odmor.

Ostale kaznjenke so kar vse od kraja vzele vsaka iz svojega predala kruh in pričele jesti in se pogovarjati. Pavla pa ta teden ni imela kruha. Prišla je vrsta nanjo, da bi morala zjutraj odnašati skupno nočno posodo. Že ob sami misli se ji je obračal želodec. Niti poskušala ni. Namesto nje je opravljala nagnusen posel Zemljak. Zato ji je pa morala Pavla vsak dan odstopiti svoj hlebček kruha. Pa sedaj bi kruha, tudi če bi ga imela, ne mogla jesti. Tudi pogovarjati se ni mogla. Stopila je k oknu. Mimo je švignila lastovica.

Pavla je globoko, pa komaj slišno zavzdihnila. Petje ptičev je donelo, kolikor daleč je moglo uho slišati. Pa Pavla mu ni skušala natančneje prisluhniti. Je vso njeno pozornost pritegnil nase razgled, ki se je odpiral pred njo z okna vrhnjega nadstropja.

Še tokraj zidu je na obsežni njivi belovijoličasto cvetel krompir. Za njim je v vetru valovila rž. Sadovnjak je bil živozelen. V breg se vzpenjajoča senožet je bila vsa posuta s pisanim cvetjem. V Rebri se je pasla rdeče cikasta goved. Čudno se je mešalo pozvanjanje črede med ptičje petje.

Onstran zidu sta sredi ravnega polja dve ženski pleli zelnik. Nad njima je žvrgolel škrjanec. Iz meje se je dvignila vrana in nerodno letela proti gošči v Dobravi. Iz daljave je s sive skale pogledoval blejski grad. Jezero in otok je pa zakrivalo drevje. V triglavskih gorah je bilo še dokaj snega. Zelena Jelovica, odsekana z Babjim zobom, se je pa kopala v soncu. Kakor še nikoli v življenju si je Pavla zaželela sprehajati se po žitnem polju in se svobodno razgledovati naokrog. Prevezela jo je doslej nepoznana sla, ki se je stopnjevala skoraj do telesne bolečine. »O Bog,« je tiho rekla sama sebi, »pa šele tri mesece sem tukaj. Kdaj bo minilo sedem let.« Obšla jo je skušnjava, da bi vrgla raz rame križ, ki ga je prevzela za drugega. Zamikalo jo je, da bi se obrnila in zaklicala kaznjenkam in sestri Donati: »Jaz nisem kriva. Moj mož je ponarejal podpise.« Potem bi se začelo. Bila bi ponovna obravnava. Njej bi se odprla vrata ječe, Filipu pa bi prisodili še nekaj let več, kakor so njej.

Skušnjava je odpodila. Spodaj ob vodi pa je zagledala gospoda kurata. V roki je držal zaprt brevir in je opazoval postrvi v tolmunu. Kakor že večkrat je Pavlo zaskrbelo, kaj si more misliti gospod kurat o njej. Morebiti jo ima za hinavko in lažnivko, morebiti si celo misli, da je božjeropno opravila velikonočno spoved in prejela sveto obhajilo. Seveda reči nič ne sme, ker ga veže spovedna molčečnost. Opazila pa je, da jo s svojimi dobrotnimi očmi večkrat prodirno pogleduje.

Koj prve dni, potem ko jo je pregledal zdravnik in ugotovil, da je zdrava in da lahko nastopi prisojeno ji kazen, jo je gospod kurat zaslišal. Bila sta sama. Vse njeno življenje sta prehodila prav od otroških let. Kako sta jo oče in mati rada imela, posebno še potem, ko so umrli brat in dve sestrici, in je ona ostala edini otrok. Pa sta jo kljub temu poslala v škofjeloški samostan, največ zaradi tega, da bi samá ne bila premehka z njo. Očetu, da ni bilo nič po volji, ko se je možila z doktorjem Andrejčičem. Kakor da bi nekaj zlega slutil. Materi je bil pa Filip všeč. Z možem sta se dobro razumela, čeprav je precej lahkomiseln. Tudi otroka je že pričakovala, pa jo je to, zaradi česar je bila kasneje obsojena, tako pretreslo, da pač ne bo nič.

»Vi ste prav za prav prišli k nam zato, ker ste preveč ljubili moža,« je povzel gospod kurat.

»Da,« je pritrdila Pavla.

»Pa niste nič pomislili,« je poočital gospod, »kakšno žalost boste prizadejali svojim dobrim, pa s smrtjo brata in sestic že tako hudo preizkušenim staršem.«

Kakor sunek naravnost v srce so kuratove besede zadele Pavlo. Okrog nje se je vse zamajalo. Povesila je glavo in zamižala, pa je kljub temu videla, kakor bi se pred njo odpiralo brezdanje brezno. Najraje bi bila glasno zajokala in zavpila: »Saj nisem jaz storila, saj je Filip,« pa ni. Čez čas, očenaš bi bila lahko zmolila medtem, je komaj slišno šepetnila: »Res nisem.«

Duhovni gospod, nekaj čez trideset mu jih je bila Pavla prisodila, je videl, da je nova kaznjenka zrušena do dna. Pričel jo je dvigati: »Lepo je od vas, da ne tajite,« je spregovoril. Pavla ni vedela, ali misli, da se ni spomnila na bridkost staršev, ko je prevzela krivdo nase, ali jo hvali, ker ne taji krivde same. Za hip je hotela vprašati, pa se je premislila. Molčala je. Kurat pa je že govoril, da vsaka krivda kliče nase kazen in da se greh more zbrisati le s kesanjem in pokoro. In da če kazen, ki jo komu prisodi človeška pravica, sprejmemo kakor iz roke božje, zadobe prestajane nevšečnosti nadnaravno vrednost, katero vpisujejo angeli v nebesih v knjigo življenja. H koncu je kurat dvignil roko, Pavlo blagoslovil in jo odpustil.

Sedaj ga je pa videla z okna, kako se je, oblečen v dolg črn talar, sklonil v travo, ujel kobilico in jo vrgel ribam.

Pri velikonočni spovedi se ni obtožila goljufije. Gospod kurat je dobro vedel, koga spoveduje, kako bi ne, in je povpraševal na vse kraje in na vse mogoče načine, če ji vest nič več ne očita. Priznala je, da je močno razžalila starše, pa takrat je bila v taki stiski, da ni nič pomislila na očeta in mater, kasneje je bilo pa že prepozno. S poti, na katero je bila stopila, se ni mogla več vrniti. Prehoditi jo mora do konca. Že je hotela povedati, pa je spovednik obmolknil, ji naložil pokoro in ji podelil odvezo. Danes je njegovo skrb razumela. Ujela je bila iz pridušnega pogovora dveh kaznjenk, ki sta trdovratno tajili svojo krivdo, da tudi pri spovedi ne bosta nikoli priznali, kaj sta zagrešili. Pavli je bilo sedaj žal, da se je ognila odkritemu odgovoru in da ni naravnost povedala, zakaj je prišla v Begunje. Zavedela se je tudi, da se bo morala prej ali slej pri spovedi z otroško zaupljivostjo vso razodeti.

Na okno je priletela kovinasto se svetlikajoča muha. Sestra Donata je pa spet poklicala k delu. Kakor bi odsekal, je utihnil hrumeči pogovor kaznjenk. Tudi ptiči zunaj so se oglašali čedalje bolj na redko. Pavla je prišivala široke čipke k Minčinemu prtju, v mislih je bila pa doma.

Mama, se ji je zdelo, pravkar pristavlja kosilo. Oče bo pa med trsjem v vinogradu, ogleduje, kako kaže trta, in računa, koliko bi utegnil stržiti za vino. Težko se prebija skozi denarne stiske. Od časa do časa ježno zablisne z očmi proti Gorici in se togoti na zeta, doktorja Andrejčiča, ki je skvaril njegovemu edinemu otroku vse življenje in še njemu in ženi vsa preostala leta. Pavla se je živo zavedala, koliko krivico je prizadejala očetu. Samo enkrat se je bil oglasil pri njej v Gorici v preiskovalnem zaporu in je odšel ves strt od nje. Rada bi mu bila vsaj nakazala, da ni kriva, da obsoja moža, pa kaj, ko je smela z njim govoriti le pred uradno pričo.

Pavla je opazila, da jo ciganka Kati čimdalje bolj pomilovalno pogleduje. Skušala se je iztrgati iz kroga svojih žalostnih misli, pa se je venomer spovarčala na dom in videla žalostni obraz matere in zagrenjene očetove poteze. Prav zares ji je odleglo, ko je sestra Donata ukazala oditi h kosilu. Pa ni bila lačna. Celo s težavo je zaužila odmerjeno ji hrano.

Po kosilu se je šel njen oddelek sprehajat na vnanje dvorišče. Kati se je potrudila, da sta bili s Pavlo prvi par. Z drugimi kaznjenkami zadaj sta hodili v krogu naokrog. Ptiči so že kar vsi utihnili, le kukavica se je oglašala v zelenem bukovju pod Svetim Petrom.

»Gospa,« je prišla Kati narahlo Pavlo za roko in pričela pogovor.

»Kaj je, Kati?« se je zdramila Pavla iz zamišljenosti.

»Grda sem bila danes dopoldne,« se je opravičevala ciganka.

»Zakaj?« se je začudila Pavla.

»Ker vam nisem ponudila nič kruha.« Pavla je spoznala iz glasu, da je ciganki res hudo.

»Bi ga ne bila sprejela. Nisem bila lačna,« je odkimala Pavla.

Kati je pa nadaljevala, kakor bi je ne bila slišala: »Saj bi vam ga bila prav gotovo ponudila, da sem vas prej prepoznala. Pa sem se šele po odmoru spomnila, kje sem vas nekoč videla. Pred leti je bilo. Naša družina je šla na pomlad iz Italije skozi Brda nazaj proti Ogrski. Dež nas je ustavil. Lačni in mokri smo bili. Vzela sem s sabo razcapanega fantka in šla prosit. Povsod so nama kazali vrata. Ljudje sami niso imeli. Tudi ukrasti nisva mogla nič. Nazadnje sva zavila še na dvorišče premožne hiše. Hlapec naju je hotel odgnati s psom. Pa se je oglasilo mlado dekle in naju poklicalo v hišo. Dalo nama je gorkega mleka in kruha. O, kako se je prileglo. Ciganček je dobil še suh suknjič, jaz pa obnošeno srajco. Tisto dekle ste bili vi. Se še spomnite, gospa?«

Pavla ni še pozabila, da se je nekoč usmilila premraženega ciganskega dekleta in raztrganega cigančka, da je bila pa ravno Kati tista, bi pa ne mogla reči. Pa je moralo biti že res.

Pavla je začutila, da je breme, ki jo je že ves dan z neusmiljeno težo pritiskalo k tlom, in je grozilo, da jo stre, pričelo postajati lažje. Hvaležno je pogledala ciganko in se res mračno spomnila njenega obraza. Kakor bi ji bila Kati pogledala v dušo, je nadaljevala: »Gospa! Že več dni razmišljam, kako so vendar mogli vas obsoditi. Danes pa, ko sem gledala vaš pritajen jok, mi je nekaj reklo, da res po nedolžnem trpite.«

»Misliš,« se je žalostno nasmehnila Pavla ciganki. Čutila pa je, kakor bi jo bila pobožala ljubeča roka.

»Saj mi ni treba pritrditi, če ne marate izdati svoje skrivnosti, čeprav bi vas morebiti jaz bolj razumela, kakor katera koli druga izmed kaznjenk. Kaj morate trpeti šele vi, vajeni vsega dobrega, ko že jaz včasih kar obupujem. Mene so obdolžili in obsodili zavoljo okrutnosti, ki bi je ne zmogla. Najhuje je pa to, ko mi nihče noče verjeti, da sem nedolžna. Vsak skomigne z rameni in si misli, da cigani samo lažemo.« Kati je začela hoditi počasneje. »Ali jaz še vedno upam, da se kdaj skaže pravica,« je tiho pristavila.

Pavla je spoznala, da ciganka tipa, če bi ona bila pripravljena verjeti njeni izpovedi. Če bi bila tudi trdno prepričana, da se ciganka hoče delati samo lepo, bi ji sedaj ne mogla odreči, naj pove svojo zgodbo. Še celo sama jo je pozvala, naj se razgovori. Ciganki se razžare temne oči. Za hip je skoraj obstala, stisnila Pavli roko pa spet začela hitro hoditi naokrog po sprehajališču. Kaznjenke v parih za njima so zagnale vrišč nad mačko, ki se je priplazila k ograji. Sestra Donata, ki je stala na sredi dvorišča, jih je posvarila. Ciganke Kati vse to ni zmotilo. Kakor bi se bala, da jo Pavla kasneje ne bo več voljna poslušati, je hitro začela pripovedovati.

»Bilo je v jeseni. Taborili smo v lozi v bližini vinogradov ob ogrski meji. Drevje se je že barvalo in noči so bile hladne. Nič ne bom tajila. Ves dan sem hodila okrog vinskih hramov. Ljudje so bili veseli obilne trgatve in so mi kar radi dajali jesti pa tudi dokaj vina. Prav precej omotljena sem prišla pod noč k našim ognjem. Poiskala sem si odejo, slekla vrhnjo obleko in legla malo vstran pod košat hrast. Kdaj sem zaspala, sama ne vem. Sredi noči me je prišla buditi stara ciganka Mici, naj grem jest in pit, da so naši moški staknili nekje prašiča, ki ga pečejo, in pa tudi sodec vina. Ne, nisem marala vstati. Saj sta se mi jed in pijača že gabila. Proti jutru sem se spet prebudila. Divje vpitje se je razlegalo pri ognjih, vmes pa se mi je zdelo, da slišim bolešno ječanje. Pa sem spet zaspala in se prebudila šele proti jutru. Vse naokrog je bilo tiho. Nikogar več ni bilo nikjer čutiti. Tudi moje obleke ni bilo nikjer več. Namesto nje pa je visela na grmu druga, skoraj nova, lepo živo pisana, tista, v kateri ste me

videli priti v Begunje. Kaj sem hotela. Oblekla sem jo. Mislila sem, da so se naši ljudje vsi upijanili in pospali okrog ognjev. Grem pogledat. Ognji so bili zapuščeni. Na hrast pa je bilo privezано vse razmesarjeno nago moško telo. Zgrozila sem se. Koža telesa, kolikor se je je videlo iz ran in krvi, je bila bela. Vedela sem, da ni kdo izmed naših ljudi. Obenem sem pa že zagledala naokrog razmetano žandarsko obleko.«

Kati je prenehala pripovedovati. Pavla je videla, da ciganko še sedaj stresa, ko se samo spominja groznega pogleda.

»Zbežala sem od ugašajočih ognjev in skušala uganiti, kam so odšli naši ljudje. Pa še preden sem mogla razbrati kakšno sled, so me pograbili orožniki. ‚Aha, ta je tista coprnica,‘ je zavpil mlad fant izmed njih. ‚Poznam jo po obleki.‘ Udaril me je v obraz, da se mi je vlila kri. Potem so me trdo uklenili in odpeljali v zapore. V nekaj dneh so polovili tudi vse druge.«

»Kaj se imata pa doktorica in ciganka danes toliko pogovoriti,« je zbadla ena izmed kaznjenk od zadaj.

»Malo hitreje stopita, da ne bomo zaspale,« je usekala druga.

Pavla se ni mogla premagati. Jezno je pogledala nazaj. Občutila je vso zoprnost družčine, med katero je morala nepretrgoma noč in dan živeti, in ciganko Kati je pričela imeti rada. Ciganka pa je hitela pripovedovati, kakor bi se bala, da ne bo mogla skončati, da pri razpravi ni mogla razložiti, od kod je dobila pisano obleko, pa so jo obsodili. Njenega brata in še dva druga cigana so pa obesili.

Čas sprehoda je potekel. Sestra Donata je trikrat zapovrstjo plosknila v dlan. Pogovor je utihnil in pari so molče odšli po stopnicah navzgor spet šivat balo za Novakovo Minco.

»Kakšne prte pa prav za prav delava?« je vprašala Kati.

»To niso prti, da bi se pogrinjala z njimi miza za gostijo,« je pojasnila Pavla. »Saj vidiš, da segajo prav do tal. Rabijo se le redkokdaj. Samo takrat, če pridejo koga previdevat. Pa tudi takrat pregrnejo takó mizo, če kdo leži na mrtvaškem odru, da stoji križ in goré sveče na njej. In pa blagoslovljena voda. Mora pa te prte imeti na bali kar vsaka nevesta, da je z vsem do smrti oskrbljena.«

Ciganka je narahlo prebledela. Zazrla se je v Pavlo in prav počasi in tiho, da bi je ja nihče drugi ne slišal, povedala: »Tudi jaz sem do smrti preskrbljena.«

Pavla se je zbala, da ne bo zajokala. Prijela jo je za roko.

»Oh, nič,« se je otresla ciganka.

Po odmoru Pavla in Kati nista več govorili.

V Rebri pod Svetim Petrom pa sta se skušala drozd in kos, kdo bo lepše žvižgal.

(Dalje.)

Severin Šali | Tihe pesmi

Metulj

Ko gledam te, dekle, kako hitiš
nemirna in veselo razigrana,
se mi zazdi, da si iz porcelana,
in se bojim, da se nekje zdrobiš.

Ti beli si metulj, ki je z zaletom
se ves razpel nad črno silo brezen,
zapreden v sen o sreči, ki ljubezen
povsod še sluti, verujoč obetom.

Kot krila so dlani ti v soj razpete —
napol si žena že, napol še déte,
z zvedavimi očmi na nas strmiš.

Sprejel bi človek te ko sanjo v noči,
ko biser, ki se mu v srce pretoči;
poljubil te, ti dal na čelo križ.

Tebi

1.

Kako je dobro pozabiti vse,
ne misliti na dneve, ki je vanje
minulost mi ovila drage sanje
ko roža v noči, ki jo mrak zapre.

Večeri nežni so. Dehteči glog
nasul na tla je cvetje zvezd odpalih.
Odsev svoj mesec si lovi po valih.
Mehak je čas ko stisk ljubečih rok.

Strmim v nov kraj. Mejá zeleni pas
v pokojnosti zoreči me obkroža.
Je tvoja misel, ki mi čelo boža?
Kje naj zaslišim tvoj ljubeči glas?

Kako je dobro pozabiti vse!
Zagledati prečiščene oblike
in piti luč, ki senči stare slike.
Neznana moja, pridi, čakam te!

2.

Naj bom ti plamen. Sebi ga utrni
in znova v svoji duši me prižgi.
Vsa nežna me z ljubeznijo ogrni,
da bom začutil bistvo vseh stvari.

Naj bom ti pesem, ki je njen odpev
potopil s tvojim v eno se sozvočje.
Naj bom ti veter, ki bo ves odmev
želja in dni položil ti v naročje.

Šla bova vdana v radost in zorenje
in, ko bo zadnji moj umiral dan,
bom še ko cvet, ki je izpil življenje,
se nagnil ti na tvojo srčno stran.

Japonski motiv

Ko na obronke sneg cvetov zapade
in beli lotos se odpre na reki,
mi ne pomagajo nobeni leki
za bolečino, ki v srce se krade.

Preteklost z dnevom vsakim je močnejša,
pozaba v srcu se ko led raztaja,
zaman me mami vonj sopár iz čaja
in tvoja pesem, sladka, mala gejša.

Zateglo ure časa gong udarja.
Kje zdaj je ona? S kom se pogovarja
pod cvetjem črešenj? Misli še kaj náme?

Pogledi mi beže po pokrajíni.
Odšla je gejša z drugim. V mesečini
vablivo se blesti vrh Fudži-Jame.

Matija Malešič | Skleda leče

1.

V veliki sobi, v katero so vodili gosposke goste in kjer je bil za gosпода župnika pripravljen poseben stol, stol brez nog, stol na podolgovatih, raztegnjenih lokih, na katerem se je človek tako prijetno zazibal, če je sédel nanj, da je nehoté budil pri tistih, ki so sedeli na stoli s štirimi nogami, zavist in željo, zibati se na njem, zazibati se ob vsaki najmanjši kretnji, zibati se, neprestano se zibati, prijetno se zibati. Med ropotanjem stolov in naglico, s katero so jih ženske razmeščavale okoli mize, je Ivanovo uho razločilo, kako je zanihal stol na podolgovatih in raztegnjenih lokih. Prej ko je mogel pregledati pota in steze do hiše, da bo videl, od kod prihaja gospod župnik ali kaki drugi gostje, prej so mati stopili na hišni prag in zaklicali: »K obedu!«

Ivan je iz njihovega glasu in pogledov razbral, da so preudarili in pripravljajo nekaj posebnega. Nenavadno je bilo tudi, da sta Lizika in Terezika v kuhinji kuhali, cvrli in pekli kakor na sam božič ne. Cvrčanje razbeljene masti in vonj po pečenem mesu je kar puhtel iz kuhinje.

V veliki sobi je že čakal ob gornjem koncu dolge mize stol na podolgovatih in raztegnjenih lokih. Mati so pomignili Ivanu, naj sede nanj. Ko jih je Ivan začudeno in neverjetno pogledal, so ga porinili proti stolu. In ko se je še obotavljal, so ga potisnili vanj. Oče je medtem že stopil k stolu na njegovi desni, se pokrižal in začel moliti. Prej ko se je Ivan zavedel in prišel do besede, se je zibal na stolu s podolgovati in raztegnjenimi loki, zibal, zibal, pa naj se je še tako trudil, da bi bil vsaj med molitvijo pri miru. Mati so sedli na stol ob njegovi levi.

Terezika je v belem predpasniku, ki ga ni pripasala niti vselej tedaj, kadar je stregla gospodu župniku, Terezika je ponudila juho najprvo Ivanu. In ko jo je debelo pogledal in ni posegel po zajemalki, so posegli po njej mati in mu do vrha napolnili krožnik.

Leva Ivanova noga, ki je bila krajša ko desna, ni segla s stola na podolgovatih in raztegnjenih lokih do tal. S samo desno nogo Ivan ni mogel preprečiti, da se ne bi stol tudi med jedjo zibal, zazibal vselej, kadar je posegel z žlico na krožnik, zazibal, kadar je nesel žlico k ustom, zazibal, kadar je pihnil v vročo juho. Kar mu je vzbujalo zavist in vročo željo, kadar je gledal, kako prijetno se ziblje gospod župnik na stolu s podolgovati in raztegnjenimi loki, mu je bila sedaj neprijetnost, nerodnost, zadrega in muka. Kri mu je silila v glavo, trudil se

je, da se ne bi njegovi pogledi križali s pogledi polbratov, ki so ga zavistno in začudeno pogledovali.

Oče je bil edini pri mizi, ki je govoril. Začudil se je vselej, kadar je Terezika prinesla novo jed v sobo: »Saj to je prava gostija! Mati, o, naša mati znajo, preudarijo in napravijo temeljito, česar se polotijo!«

Materi je očetova hvala ugajala in izpodbujala njihovo vnemo. Njihovi pogledi so spremljali Terezikine in ji velevali, komu naj ponudi, karali so Jožeta, ki je hotel blekniti zbadljivo besedo na Ivanov račun, krotili so Franceta in Vincenca, ki sta se suvala in namigavala na Ivana. Materini pogledi so prepovedovali Pavlu, Lojzetu in Tončku, da bi vprašali, kaj naj pomeni toliko dobrih jedi, izbranih jedi; kaj naj pomeni, da jedo v veliki sobi, kjer sami še nikdar niso jedli; kaj naj pomeni, da sedi Ivan na stolu s podolgovatimi in raztegnjenimi loki, ki so ga iz kota primaknili k mizi le za gospoda župnika ali takega gospoda, ki je prišel z njim, in mu je sam gospod župnik izkazoval spoštovanje. Mati so vse videli, mati so vse nadzirali, njihova volja je polnila sobo in ukazovala omizju.

Ivanu so mati izkazovali posebno pozornost. Sami so izbirali kose mesa zanj in mu jih pokladali na krožnik. Bolj ko je Ivana njihova skrb dražila, bolj so bili vsiljivi.

Stol pod Ivanom se je zibal, zibal. Bolj ko se je trudil, da ga umiri, bolj se je zibal. Včasih je Ivan mislil, da prijetno zibanje stola na podolgovatih in raztegnjenih lokih budi v župniku modre misli in izbrane besede. Sedaj je z bridkostjo spoznal, da njemu stol ne priziblje pametne misli in primerne besede, s katero bi odgovoril na materino preudarnost in vsiljivo dobroto.

»Ali piščančevega želodčka in jetrc nisi ocvrla, Terezika?« so vprašali mati.

»Seveda sem jih, mamica. Ali jih ne dobi kakor vselej Tonček?«

»Ne! Danes jih dobi Ivan!«

Terezika je prihitela od Vincenca, mati je z vilicami pobrskala med kosi ocvrtega piščanca, nabodla želodček in jetrca ter jih položila na Ivanov krožnik.

Tonček, najmlajši, je postrani pogledal Ivana, na katerega je bil jezen že, odkar je sedel na stol s podolgovatimi in raztegnjenimi loki, še bolj pa, ker je videl, kako ga mati častijo. »Zakaj dobi danes želodček in jetrca Ivan in ne jaz?« je užaljeno vprašal.

»Ker jaz tako hočem!« je odločno rekla mati.

»Pa zakaj hočete tako?«

»Otroci morajo pri mizi molčati, če ne, pojdejo jest v kuhinjo!«

»Torej niti ne smem vprašati, zakaj dobi danes piščančeva jetrca in želodček Ivan in ne jaz?«

»Tonček!« so povzdignili mati svoj glas in pogledali na vrata.

»Povem ti jaz, Tonček, zakaj vse to. Zato, ker me hočejo oženiti!« je bruhnilo iz Ivana. Ujel se je z rokami za mizo, da je prisilil stol pod seboj k miru in hotel srdito pogledati mater. Ali pogled je zdrknil mimo nje in zabegal po presenečenih polbratih.

Mati so pobledeli, očetu se je zaletelo, z Jožetovega obraza je v hipu splahnela zbadljivost in porogljivost, France in Vincenc sta se prestrašeno ozrla v mater in se dregnili s komolci. Pavel in Lojzek sta začudeno zazijala v Ivana. Tonček je mislil, da je trenutek ugoden, in je zabodel svoje vilice v piščančev želodček na Ivanovem krožniku.

»Smrkavec!« so ga krcnili mati po roki. »Če rečem, da je želodček Ivanov, je Ivanov!«

Ivan pa ko da ga je obsedlo. »Premajhen si še, Tonček, da bi ženili tebe! Ko dorasteš in te bodo tako skrivnostno ženili ko mene, pripravijo tudi tebi gostijo, da te omehčajo, če bi se morda upiral materinim željam. O, naša mati znajo, preudarijo in napravijo temeljito, česar se polotijo.«

Mati so hitro odložili vilice, vstali od mize in si potegnili ruto na oči.

»Kako govorjenje je to, Ivan?« je vprašal oče suho.

»Kakršno obnašanje proti meni, tako govorjenje!« je zabrundal Ivan. Popustil je z rokami mizo, omahnil na hrbet stola, ki je na lokih smuknil nazaj.

»Strežem mu bolj ko župniku,« so potožili mati.

Ivan jih je prekinil: »Strežete, strežete bolj, ko strežete župniku. Vprašanje je le, zakaj mi strežete. Drugače mi niste bili nikdar prav radodarni, sedaj naenkrat ni ničesar škoda in se vam ne smili ne mast ne meso ne moka, le da me pridobite za svoje namene. Smo že kdaj prej sami sedeli v tej sobi? Ste že kdaj prej potegnili zame ta stol na lokih k mizi? Sem do danes že kdaj jaz dobil ocvrti piščančev želodček in jetrca, pa četudi mi je bil god ali sem bil bolan?«

Mati so globoko vzdihnili. »Tak je bil, je in ostane, ves moj trud je zaman. Ti pa,« so se jezno otresli na očeta, »ti pa ga le še zagovarjaj in mu dajaj potuho. To je zahvala za ves moj trud in za vso mojo skrb zanj.«

»Ivan!« Očetov glas je bil globok in raskav, brki so se mu stresli, obraz se mu je pomračil. »Zopet začenjaš?«

»Jaz začenjam?« se je zopet ujel za mizo in se dvignil s stola Ivan. »Šušljate za mojim hrbtom: ‚Oženimo ga!‘ Mati me silijo z jedmi, kakor me niso še nikdar. Jože se mi smeje v obraz, France, Vincenc stikata glavi, Lizika in Terezika me radovedno ogledujeta, ženina, vsi vedo, le jaz ničesar. Mene je treba najprvo omehčati z jedjo, z gostijami, s kurjimi želodčki in jetrcami.«

Mati so globokeje ko prej vzdihnili, oče je vstal: »S svojimi očitki bi lahko počakal vsaj toliko časa, da pojemo. Prav sedaj moraš materi in nam kvariti razpoloženje. Sedaj jej!«

»Ne pritaknem se več teh vaših jedi! Lepo je vse to preudarjeno, premišljeno in napeljeno, ali tako, z jedjo, me ne boste ujeli in se me ne boste iznebili.« Ujel se je z rokami za mizo in sunil stol izpod sebe. »Z jedjo ne boste odkupili mojih pravic, pravice prvorojenstva.« Hlastno je pohitel iz sobe, govoril je sunkoma bolj sebi kot drugim in ko da se hoče opogumiti. »O, naša mati znajo, preudarijo in napravijo temeljito, česar se polotijo. Ali prvorojenstvo je več ko jed in tega ne dam, ne dam, ne dam.«

2.

Oče je pristopil k vrtni klopici za hišo, na kateri je sedel Ivan. »Ne greš nazaj k mizi?«

»Ne.«

Oče je zamigal z dolgimi brki in potegnil sapo skozi nos. »Terezika,« je zaklical proti hiši, »pošlji nama ključ od kleti, v kleti se pogovoriva.«

Ivan je uporno molčal in se trudil, da ne bi pogledal očetu v obraz.

»Tudi v klet nočeš?« Vse bolj raskav je bil očetov glas in vse bolj so se mu tresli brki.

Ivan je hotel jasnosti in je šel. Lojzek in Tonček sta pritekla za njima in jima prinesla polno košarico prigrizkov. Ivana je bodla materina skrb, pospešil je korake, na košarico se še ozrl ni, oče jo je moral sam nesti.

Viničar se je razveselil njiju prihoda, podobrikal se je gospodarju, se smukal okoli njega in čakal, da mu reče, naj prinese svoj vrč za vino. Gospodar ga je moral opomniti, naj ju ne moti.

Oče je natočil traminca, najboljše in najmočnejše vino v kleti. »Pij!« Ivan kupice niti pogledal ni.

»Prigrizni!«

»Ne dražiti me s temi materinimi vabami!«

Tiho, tiho je bilo v kleti, da je Ivan slišal, kako kratko in presekano je oče dihal.

»Sin!«

Ivan se je sunkoma ozrl na očeta, oči so se mu razširile, odpiral je usta, da se začudi, vendar se je premagal in ni rekel nobene besede.

»Zakaj nočeš piti?« Oče se je silil, da bi govoril z navadnim glasom. Zvrnil je vase kupico traminca in zamlaskal z jezikom. »Laže ti bo, kakor bo tudi meni laže, če s traminцем odplakneva, kar je pri vsem tem neprijetnega.«

»Neprijetnega? Zato torej vse to motoviljenje, skrivanje in šepetanje za mojim hrbtom, pa materine gostije, ker vam je neprijetno?« Videl je na očetu, da je sam nase jezen, ker je rekel nepremišljeno besedo.

»Na vsako besedo paziš danes.«

»Vsak, kogar bi hoteli tako izriniti iz hiše, kakor hočete mene, vsak na mojem mestu bi bil previden in bi pazil, kakor moram biti na straži jaz.«

»Sin, če ti hoče kdo na svetu dobro, sem to jaz. Ali mi verjameš?« In je pogledal sinu v oči.

»Po vsem tem šušljanju in skrivanju in obiranju doma — ne verjamem!«

»Sin!«

»Sedaj sem: sin, sin, sin! Do sedaj mi niste še nikdar tako rekli, še sedaj bi mi morda ne rekli, da ni traminca in da vas niso mati naučili, kako me pripravite in omehčajte.«

Ivan je videl na očetu, da je rekel preveč. Čakal je, kaj bo. Ali iz očeta ni bruhnilo, posegel je zopet po kupici in se silil, da se z vinom umiri.

»Ni dosti, da sem pri hiši zadnji, pred polbrati in polsestrami me je treba še smešiti in poniževati.«

»Pri hiši nisi zadnji, to je prvo! Drugo je, da te nihče ne smešiti niti ponižuje.«

»To ni poniževanje in smešenje, da že vsi vedo, kako se me hočete znebiti? Ivan se ženi! Jaz pa se prav nič in nikjer ne ženim, vi me ženite! Kje in s kom? Drugi vedo, jaz ne! Se je že kdaj na svetu kdo tako ženil?«

»Sin si mi, kakor so mi sinovi Jože, France, Vinko, Pavel, Lojze in Tone. In ni mi manj pri srcu tvoja sreča ko njihova. Vsi ne morete ostati doma.«

»Sedaj torej vem toliko, kolikor sem prej le slutil: od hiše moram, priženiti me mislite nekam, za materino jed naj prodam svoje prvo-rojenstvo. Kam me mislite priženiti, če smem vprašati in vedeti?«

»Kako trda je pri nas za posestva, veš sam; pri taki družini, kakor je naša, mora človek vse bolj paziti na vsako priliko. Na prav majhno posestvo te s prvega posestva v fari ne morem dati, kupiti ti primerne posestva ne morem, pa da tudi imam denar zanj, ker ga sploh ni na prodaj. Vsako priliko moramo izrabiti.«

»Odkar so začeli mati siliti vame s svojo prijaznostjo in dobrotami, sem imel kdaj premisliti vse neveste daleč naokoli. Nobene stare ne škiljaste ne poznam, nobene grbaste, tudi ne nobene, ki bi šepala ko jaz.«

»Ni stara, ni škiljasta, ni grbasta, ni šepasta, nasprotno! In posestvo, posestvo! Pomisli nad štirideset oralov posestva, lepega posestva! Pri

hiši je sadonosnik, da ga je lepota pogledati, ob vinogradu z mladim nasadom izbranih trt je viničarija, ki je podobna gosposkemu dvorcu. In nikomur ne bi imel ničesar izplačati iz posestva! Prilika, prilika se ti ponuja, kakršne ne bo zlepa.«

»Je stara vdova?«

»Ni! Prav za prav... no... hm, kako bi rekel?«

»Vdova torej tudi ni. Nevesta brez telesne napake z lepim posestvom, taka si je pozelela mene, prav mene, ki šepam?« Hipoma je Ivan oživel: »Ste govorili s katero mojih tet o tem?«

Očeta je nemilo dirnila omemba tet. Ko je Ivan to opazil, se je vrnil v razdraženost, nezaupanje in sumničenja: »Ko bi mislili pošteno in lepo z menoj, ne bi toliko mencali in hodili okoli vrele kaše. Zakaj ne poveste, katero mislite?«

»Sin!« Oče je stopil k njemu in mu položil roko na ramo. »Ni mi lahko, rajši bi, da bi kdo drugi govoril o tem s teboj.«

»Pustite ovinke, uvode in predgovore! Katera je?«

»Na to predvsem pomisli: nad štirideset oralov posestva je pri hiši, nudi se ti prilika, kakršne niti v desetih letih ne bo lepše. Velika družina, kakor je naša, mora gledati in računati z vsako priliko.«

»Nad štirideset oralov posestva,« je napenjal Ivan možgane, »in ni ne stara, ne škiljasta, ne grbasta, ne šepa, ni torej nobena pokveka...«

»Greh je govoriti v isti sapi o pokvekah in Divjakovih dekletih.«

»Divjakova dekleta!« Ivan je napel ušesa, oči so mu silile iz jamic, nozdrvi so mu vzdrgetale, z gornjim životom se je nagnil k očetu, ki pa je naglo odštorkljaj iz kleti in klical viničarju, naj prinese vrč za vino.

Ivan je udaril s pestjo po sodu, ozrl se je po poltemni kleti, nato je planil za očetom in ga ujel za rokav: »Julko mislite?«

Oče se ga je otresel in mu ni odgovoril. Pred bliski, ki so se kresali iz Ivanovih oči, je pobegnil v vinograd. Viničarja je potegnil s seboj, da bi mu Ivan ne sledil. Zanašal se je na posestniški ponos v sinu, ponos, ki pred viničarjem ne spregovori, kar ni za tuja ušesa.

Ivan je dvignil glavo in pogledal na nebo: nikjer po neizmerni modrini ni bilo oblačka, spomladna toplota, mehka in nedeljska je vrela iz sonca. Pogled mu je obvisel na daljnem Svetem Duhu, pohitel je po gričih, grebenih in dolinah do tja, kjer blizu Radgone Slovenske gorice spremenijo smer in krenejo proti jugu: brsteli so vinogradi, zelenje je sililo ob popkih iz trt; sončile so se bele viničarije in gosposki dvori, nedeljski mir so uživale kmetije, sanjali so gozdiči med vinogradi in sadonosniki, ki so bili vsi beli, vsi cvetoči, vsi svatovski. Nedeljski mir in spokojstvo je bilo razlito gori od Svetega Duha noter do ravnin ob Muri. Noben občutek ni zakril gorkega božjega sonca, nobena vejica ni vztrepetala po gozdičih, noben trs v vinogradih se ni zganil, noben beli

cvet med milijoni se ni odtrgal od veje in pohitel na tla, nobena senca ni hušknila čez bele zidove viničarij, gosposkih dvorov in kmetij ob novici: Ivan naj vzame Divjakovo Julko, tisto Julko, ki so jo — ni dolgo tega — potegnili iz Mure in komaj priklicali nazaj v življenje.

Ivan se je ozrl po domačem posestvu: tudi tu je bilo vse mirno, vse tiho, vse nedeljsko, noben trs v vinogradu se ni zganil, nobena vejica ni vztrepetala v gozdu med vinogradom in sadonosnikom, noben beli cvet se ni odtrgal s cvetočih jablan, nobena senca ni hušknila čez bele stene njegove rojstne hiše in viničarije, ob kateri je stal.

Ves žalosten in potrten je Ivanov pogled z domačega posestva zabegal v dolino na pokopališče: »Mama, stara mama, ste slišali v grob? Divjakovo Julko so mi namenili, tisto Julko, na katero morajo, kakor pripovedujejo ljudje, domači še zmerom paziti, da jim ne uteče nazaj k Muri. Sramote, pravijo ljudje, noče preživeti.«

Zaman je Ivan napenjal oči, tudi čez pokopališče ni hušknila nobena senca, niti na materinem, niti na grobu stare matere se ni zganila nobena travica.

3.

»Sin,« je položil oče roko na ramo Ivanu, ki je begal s pogledi tja nekam na vzhod, kjer spremenijo Slovenske gorice smer in krenejo proti jugu. »Sin, naj bo dovolj premišljevanja. Stopi v klet, da se pogovoriva.«

»Sonce, ti ne zatemniš? Gorice, vas ne stresa začudenje? Gozdiči, vi ne zdivjate v jezi? Sadonosniki, vi ne stresate z vej belih cvetov od ogorčenja? Viničarija, ti se ne pogrezneš v zemljo od sramu? Postojte, oče, da vidim, če res ni sledu sramu v vaših očeh?«

»Sonce, kakor vidiš, ni zatemnelo, sije na gorice in viničarijo topleje in prijazneje kakor prej, ko si zahteval od njega, da potemni. Zakaj le naj bi potemnelo? Če ni zatemnelo tedaj, ko je hitelo obupano dekle, Julka, proti Muri, da se vrže v hladne valove, zatemni tem manj sedaj, ko se trudimo, da ji izbijemo iz glave misel na Muro ter jo vrnemo življenju in soncu.«

»Kako pravite? Trudite se, da ji izbijete iz glave misel na Muro ter jo vrnete življenju in soncu?« In Ivan je sledil očetu v klet.

Oče je zaprl vrata za seboj in prižgal svečo.

»Pa vas je le sram in nočete, da bi sonce slišalo o vaših kupcijah.«

»Dokler se dodobra ne pomenimo in ne sklenemo, kako in kaj, je bolje, da nihče o tem ne vé.« Oče je še zamreženo okno v kleti zaprl.

»In če bi se res domenili, kakor napeljujete, in bi zašumelo med ljudmi, kam pogledate, če vas kdo vpraša, ali res svojega prvorojenega sina tako sramotno prodajate?«

»Nihče te ne prodaja, to je prvo, drugo je, da se morava po vrsti porazgovoriti o stvareh, ki so pri vsem tem pomembnejše ko ženitev sama.«

»Ali so Divjakovi sprožili to nezaslišano misel? Ali oni silijo v to ženitev, ne vi, ne mati?«

»Kdo je načel to misel, je postransko. Glavno in važnejše je, da boš gledal s čisto drugačnimi očmi na to možnost, ko se pogovoriva o njej, jo pretreseva, od vseh strani pregledava, pretehtava in razsodiva vse razloge za in vse ugovore. Veš, kako trda je v Slovenskih goricah za zemljo, ki je ne dobiš, kakršno bi rad, niti da jo plačaš z zlatom. Zato moraš zgrabiti za vsako priliko.«

»Ali je posestvo vse?«

»Posestvo ni vse. Ali temelj je, na katerega zidaš. Glej na svet in stvari na njem, kakor so in ne kakor so te naučile tete in stara mati in kakor sanjaš o življenju. Oče sem ti, kakor bi skrbnejšega ne imel, da ti je Bog dovolil, naj si ga sam izbereš. Rekel sem in še pravim, da se je treba o vsem tem porazgovoriti. Prvo je...«

»Prvo je, da veste, prvo je to: pogledajte letnico in ime na tramu nad vašo glavo! Pred sto leti in še prej je gospodarila na tem posestvu naša kri, kri moje matere. Ta kri je v meni, samo v meni, ni je v Jožetu, ne v Francetu, ne v Vincencu, ne v Pavlu, ne v Lojzetu in ne v Tončku, ni kapljice je ni v tistem, kateremu hočete prepustiti posestvo. Prvo je torej: mene hočete pognati z doma, enemu teh tujcev hočete prepisati posestvo.«

»Ne kipi! In glej na stvari, kakršne so! Če rečem, da se je treba o vsem tem pogovoriti, mislim, da bova tudi o tem rekla besedo, pametno, preudarno in pravo besedo.«

»Tujci,« je ugajala in izpodbujala beseda Ivana, »tujci ste vi vsi, vsi! Jože, ki misli, da bo posestvo njegovo, ker je najstarejši med njimi, France, Vinko, Pavel, Lojze, Tonček, Lizika, Terezika, vi, ki si s priženitvijo in z denarjem, ki ste ga prinesli k hiši, niste kupili naše krvi. Tujci, tujci! Največja tujka na posestvu je mati! Po njej ste vsi tujci, še vas je odtujila in vam vzela vse tisto, kar vas je po meni in moji rajnki materi vezalo na našo kri.«

»Tete in stara mati so te dobro naučile. Ali njihove hujskarije ne morejo spremeniti dejstva, ki je napisano v zemljiški knjigi in ki pravi, da nisem razen petih oralov, ki si jih z viničarijo, v kateri sva, dobil po stari materi, sam posestnik ostalih dvainšestdesetih oralov, temveč delim to posest z materjo. Da ti tudi hočem in po svoji vesti smem izročiti posestvo, vsega ne dobiš, vsaj za enaintrideset oralov bi rekla svojo besedo tudi mati. Zahtevaš morda, da ti tudi mati, ki je — kakor

trdiš — največja tujka na posestvu, zahtevaš torej, da ti tujka tebi nič meni nič prepusti svojo polovico, svojih osem otrok pa pošlje beračit?»

»Poglejte letnico in ime na tramu nad svojo glavo. Naša kri pije iz te zemlje po svoji pravici.«

»Zemljiška knjiga je merodajna, ne letnice! Letnica in imena so okrasek za črviv tram, ki ga bo treba kmalu izmenjati. Letnice so preteklost, zemlja pa je sedanjost. Tram z letnico vržemo na ogenj, kjer se spremeni v pepel, zemlja pa bo živela svoje življenje, zakaj zemlja je življenje, trdo življenje, zemlja je sedanjost. Zemlja je življenje, kar je letos na vrhu in vidno, bomo z leti preorali in pokopali na dno, da ne bo vidno. Zemlja je resničnost, ki zahteva vsako leto delovnih, skrbnih in ljubečih rok. Ne vpije kri iz zemlje, zemlja zahteva rok, delovnih rok, ki jo obdelujejo. Ako bi te po smrti tvoje matere vzel v naročje, prehodil stokrat na dan posestvo in ga prosil, naj se te kri v zemlji usmili, naj odene drevje spomladi v cvet, jeseni v sad, kaj misliš, kako bi bilo sedaj posestvo? Posestvo samo je zahtevalo delovno in skrbno žensko roko po smrti tvoje matere. Sporedi moje besede s hujskanjem tvoje stare matere in tet ter sanjami, ki so daleč od resničnosti, pa mi pljuni v obraz, ako sem, ko sem se oženil, storil kaj gršega in slabšega, kakor bi storil na mojem mestu ti ali katera tvojih tet.«

Sveča je nemirno plapolala, plamen je osvetlil očetov obraz, da je Ivan na njem videl, kako oče misli prav tako, kakor je povedal.

»Glej svet in dogajanje na njem tako, kakor v resnici so, pa se pogovoriva o tem, kar je potrebno za tvojo bodočnost, pogovoriva tako, kakor se to spodobi med očetom in sinom. Devet vas moram preskrbeti. Bog, ki vidi v moje srce in me bo sodil, ako kateremu napravim krivico, Bog ve, da me skrbiš bolj ko kateri onih osmih. Matere nimaš, kakor jo ima onih osmero. Strah me je misliti, kaj bo s teboj, če me Bog nenadoma pokliče predse.«

»Pustili bi me pri teti, pa bi vas ne bilo treba biti strah.«

»Le počasi, le po vrsti, tudi na to prideva. Prvo je torej...«

»Počakajte, naj povem jaz: prvo je torej, kakor sem rekel, da se me hočete znebiti in me pognati s posestva moje matere in njenih dedov. Drugo je, da me tako sramotno silite v kupčijo, ki se o njej pod božjim soncem niti pogovarjati nočete. V temno klet me zaprete, da vam ne morem uiti in morete skriti pred menoj svoj obraz. To je čudna skrb in lepa ljubezen!«

»Prosim te za eno: zamisli se sedaj v mojo kožo. Kaj bi ti na mojem mestu napravil? Sedem sinov imaš, vseh sedem moraš preskrbeti, za vseh sedem boš dajal Bogu odgovor, vseh sedem imaš enako rad. Da, da, vseh sedem imaš enako rad, vseh sedem bi po božjih in človeških postavah moral imeti enako rad, ali Bog mi odpusti, da je med njimi

eden, ki me skrbi bolj ko drugi, eden je, ob katerega rojstvu sem bil bolj vesel in srečen kakor nikdar pozneje. Tisti sin si ti, Ivan, sin moj prvorojeni.«

»Prvorojenec sem, pa moram prvi od hiše! In v sramoto moram, kakršne Slovenske gorice še niso doživele.«

»O tistem, kar praviš, da je sramota, o tem se pogovoriva pozneje. Le lepo po vrsti! Najprvo razmotriva vprašanje, kdo od vas devetih ostane doma. Tu more ostati le eden in da ob sedmih sinovih ne dava z materjo posestva nobeni hčerki, to uvidiš sam. Da posestva deliti ne kaže, mi tudi pritrdiš. Komu torej naj ga dava?«

»Ne vprašajte mene, ko sta se z materjo že dogovorila in je sklenjeno, da ga jaz ne dobim.«

»Nisva se dogovorila z materjo in prav nič še ni gotovo, kdo dobi posestvo. Krivičen si Jožetu in odveč so vajini prepiri, kdo je prvorojenec in ima več pravice do posestva. Morda dobi posestvo Tonček, najmlajši. Pravim ti, da še nisva ničesar sklenila. Poudariti moram to: posestva ne dobi nihče, dokler vas drugih osem ne bo preskrbljenih. Kako bi bilo življenje pri hiši, če bi ti ali Jože ali France ali Vinko pripeljal domov mlado, vsi drugi pa bi bili še doma z menoj in materjo vred? Sam uvidiš, da je to nemogoče.«

»Preideva kar k moji drugi točki: Divjakovo Julko naj vzamem! Divjakovo Julko!«

»Bodi odkrit, Ivan, in mi povej: da smo ti rekli prej, preden je začel zahajati k Divjakovim tisti nesrečni Milan, da smo ti rekli prej: Divjakovo Julko vzemi, ali bi se le za hip pomišljal?«

»Pravkar ste me učili, naj gledam svet in dogajanja na njem tako, kakor v resnici so, sedaj pa sami kretate nekam, česar ni.«

»Tiha voda si, pravi mati in skrbi jo, ker toliko premišljaš, razglabljaš in molčiš. Res rad sanjariš, premisli in preudari sedaj to: Milan, ki rad divja okoli z motornim kolesom, se je zaletel ob cestni kamen in obležal z razbito glavo. Ali bi v tem primeru vzel Julko, kakršna je?«

»Govorite, česar ni.«

»Primeru potrebujem za dokaz, da tisto, kar imenuješ ti sramoto, ni taka nepremostljiva ovira, kakor misliš.«

»Zakaj zavijate? Sami dobro veste, kaj je na kupčiji tako sramotnega, da vas je sram pod soncem in ob dnevni svetlobi govoriti o tem.«

»Slišal si, da se Milan Julke ne brani, le zaradi svoje trgovine in dolgova zahteva toliko dote, kolikor mu je Divjak ne more dati, tudi če bi prodal vse svoje premoženje. Postavi se na Divjakovo mesto, zamisli se v Julkino kožo. Milan je zanje mrtev.«

»In tisto, zaradi česar je šla v Muro, tisto zakrijejo, če jo poročijo z menoj? Ves svet ve in razpravlja o tem, pa izberete mene, prvorojenca

z največje kmetije v fari, prav mene izberete, da me ponižate in osmešite, kakor bi se ne pustil ponižati in osmešiti zadnji viničar, ki ima kaj časti in ponosa v sebi.«

»Pravim ti, da se zamisli v položaj Divjakovih, ki so ponosen rod, kakor sam veš. Oče je bil v mestnih šolah, sin mu je doktor, najstarejša hčerka ima gostilničarja, druga uradnika, tretja trgovca. In z Julko, najmlajšo, najlepšo, z očetovo ljubljenko, z materino miljenko, z Julko naj pride sedaj k hiši neizbrisljiv madež?«

»Povejte, ali Divjakovi res mislijo, da madež izbrišejo, če Julko poročijo z drugim, ne z Milanom?«

»Milan je s svojo nesramno zahtevo po doti, ki mu je ne morejo dati, zanje mrtev. Divjakovi se morajo ozreti po drugem primernem ženinu; če se ne ozrejo sedaj, se bodo morali ozreti pozneje. Bolje je, da preskrbijo Julki ženina sedaj, ko ga potrebuje bolj ko pozneje.«

»Viničarje imajo, naj si kupijo katerega, ki bo vesel, če pride do takega posestva.«

»Rekel sem, da so Divjakovi ponosni, ki se z viničarjem nikakor ne zadovoljijo, ker se jim niti treba ni. Ako ne zgrabimo po ponujani priliki mi, zgrabi kdo drugi. Sam veš, da ti posestva kupiti ne morem, drugače ti ga pa tudi preskrbeti ne morem. Ivan, premisli! Morda se ti nikdar več ne ponudi taka prilika.«

»Premislil sem, priliko odklanjam.«

»Ivan, premisli, kako ti bo doma, če mene več ne bo. Na pravico prvorojenstva, o kateri sanjaš in se za njo prepiraš z Jožetom, se tujci, kakor imenuješ mater, polsestri in polbrate, ne bodo ozirali. Zemlja nas živi, ne pravica, posestvo moraš imeti, če hočeš živeti in med ljudmi kaj pomeniti. Ne, ne, prilike, ki se nam nudi pri Divjakovih, ne smemo zamuditi.«

»Ako jo nočete zamuditi, jim ponudite mesto mene Jožeta, ki je tudi že dorastel za ženitev in katerega bodo Divjakovi gotovo bolj veseli ko mene, ki šepam.«

Oče je začel mencati in stopicati okoli stola. »Vidiš, to je tisto, kar mi je nerodno. Kako bi rekel? Le kako bi rekel, da te preveč ne zadenem? Glej, Julkina krivda, ki ji ti praviš sramota... okoliščine, ki so Julko pognale v Muro in tvoja bolna noga... krajša noga, to je, rekel bi, tisto, kar vaju združuje. Nočeš me razumeti? Povem ti torej brez olepšave in ovinkov: ako bi se Julki ne dogodilo tisto, zaradi česar je šla v Muro, bi tako dekle nikdar ne mislila na poroko s teboj.«

Oče je pomolčal in počakal, kaj poreče sin. Ker ni rekel nobene in se niti z nobeno kretnjo ni izdal, je očeta prevzelo. »Da ti moram kaj takega reči jaz, tvoj oče, ki sem te sam pohabil, to je sunek z nožem

v moje srce. Ne morem ti dopovedati, kako mi je hudo.« Začel je pohrkavati, kašljati in se vsekovati. Čudni glasovi so mu silili iz grla.

Ivan je okrenil svoj obraz v temo in molčal, molčal.

»Tako hudo mi je bilo samo tedaj, ko si v mojem naročju stegoval ročici proti svoji mrtvi materi, in tedaj, ko sem te bil v jezi treščil ob tla in si z zlomljeno nogo obležal, da smo te morali oblivati z vodo in klicati nazaj v življenje.«

Oče je hotel žalost pregnati s tramincem. Sin se je še bolj pomaknil za sod, da bi ga svetloba iz sveče ne dosegla.

Traminec je spremenil smer očetovih misli: »Učim te, naj gledaš svet in razmere na njem, kakršne so, pa se sam izgubljam v stvari, ki jih ni mogoče predrugačiti. Premišljevanja, kako bi bilo, če bi ti ne umrla mati, katere smrt je bila začetek vseh mojih nesreč, taka premišljevanja ti ne vrnejo zdrave noge, niti ne zbrišejo pravice tvoje druge matere in najinih osmero otrok do tega posestva. Pri tej priliki ti moram povedati tole: kadar koli me je pekla vest, da sem te v tisti silni jezi vrgel ob tla, in sem se spraševal, zakaj me Bog tako kaznuje za mojo naglico in nepremišljenost, vselej mi je pamet šepetala, da nisem sam kriv tvoje nesreče. Krivi so tudi tisti, ki so te nahujskali zoper mene in tvojo drugo mater, da nisi hotel ostati pri nas in si nam venomer uhajal. Res je, moja krivda je dvojna, nisem samo kriv, da sem te pohabil, kriv sem še bolj, ker sem dovolil, da te je stara mati vzela s seboj, ko je odšla od hiše, ker se s tvojo drugo materjo nista razumeli. Da si ostal pri nas, bi se navadil na svojo drugo mater, niti vedel ne bi, da ti ni prava mati; ko bi zvedel, bi jo imel rad kakor pravo mater; klical bi jo za mamico kakor vsi drugi, ne pa kljub vsemu prigovarjanju uporno, zmerom in povsod le za mater, kakor jo kličejo viničarji, hlapci in dekle, popotniki in berači.« Oče je težko zadihal in si s tramincem pregnal neprijetno misel. »Toliko sem ti hotel povedati le mimogrede, ker je danes, ko govoriva o vsem tem odkrito, potrebno, da premisliš enkrat tudi to, se vživiš v mojo kožo in skušaš preudariti, kaj bi storil ti, da si bil na mojem mestu, kaj bi storil, da si bil kedaj na mestu svoje druge matere. Premisli vse to trezno in presodi mene in vse tisto, kar so te naučile tete in stara mati. Oče sem ti, prvi in najbližji človek na svetu, pa naj bi gledal, kako te tete po smrti stare matere ščuvajo zoper mene? Ščuvanje naj bi še bilo, da me niste tirali v obup s temi petimi oralci, ki so si jih stara mati zgovorili, ko so prepustili posestvo tvoji rajni materi in meni. Teh pet oralov sredi našega sveta, najlepših, najbolj rodovitnih pet oralov na našem svetu, teh pet oralov je srce našega posestva. Kaj je človek, če mu iztrgajo srce iz živega telesa? Naše posestvo, največje posestvo v fari, pa je moralo polnih enajst let živeti brez svojega srca.«

»Ko že govoriva o vsem odkrito, povejte po pravici, ali bi po smrti stare matere zahtevali, da se moram od tete vrniti domov, če bi stara mati ne zapisali teh pet oralov meni?«

Oče se je obrnil proti sinu, kateremu pa v temi ni mogel videti v obraz. »V mojo kožo se zamisli in na moje mesto se postavi.«

»Tega mi niste danes prvič rekli, ponavljate to vselej, kadar bi mi morali odkrito priznati nekaj, kar vam je neprijetno.«

»Prekinjaš me in odvašaš od smeri mojih misli, da ti sploh ne morem po vrsti razložiti, kar bi ti rad, kar mi je na srcu in kar ti danes moram povedati. Če pravim, da se zamisli v mojo kožo in postavi na moje mesto, pravim to, ker me sili k temu odkritost, s katero sem ti moral kot oče, ki te je pohabil, povedati, zakaj bi zate na koncu koncev bilo le prav in sreča, če te Divjakova Julka vzame in dobiš z njo tako posestvo, kakor je Divjakovo. Bog, ki je odločil, da sem tvoj oče, in sodišče, ki pozna postave, je odredilo, da boš po smrti stare matere doma pri svojem očetu. Ti pa, da ne in ne! Zlepa se nisi hotel ukloniti, utekel si, kadar si le mogel. Če smo te zaprli, si tulil, da so prihiteli sosedge in smo te morali izpustiti; orožniki so te morali loviti okoli tetine hiše in te privesti domov. In ko si tisti, zame najnesrečnejši dan v življenju, zopet hotel pobegniti, pa sem te ujel in si začel otepati okoli sebe, mi praskati obraz, puliti brke in si mi skoraj odgriznil prst, ali je bilo čudno, da je zakipelo po meni, da sem zgubil razsodnost in sem te treščil ob tla, vsaj da rešim svoj prst, ko se te drugače nisem mogel otresti. V mojo kožo se zamisli in na moje mesto se postavi v tistem hipu.«

»Teh pet mojih oralov je srce posestva. Kaj je človek, če mu iztrgajo srce iz živega telesa? Kaj boš s posestvom, če me preženete k Divjakovim in z menoj izgubi svoje srce, mojih pet oralov?«

»S svojim vprašanjem si preskočil sto drugih. Počasi, po vrsti, niti tretjino tega, kar ti imam in moram danes povedati, niti tretjino tega nisva še razmotrila.«

»Mene zanimata le dve vprašanji! Prvo je, kdo je zamislil mojo ženitev z Julko? Drugo vprašanje je, kako bo vaše posestvo živelo brez svojega srca?«

»Posestvo kakor človek brez svojega srca živeti ne more.«

»Ako me omehčate, mislite, da vam prepustim dediščino po svoji stari materi, edino, kar je ostalo od velikega posestva krvi, ki je že pred sto leti gospodarila tod?«

»To tvoje vprašanje najlepše dokazuje, kako potreben je odkrit razgovor med nama. Res je, da posestvo brez teh petih oralov in te viničarije ne more živeti, res pa je tudi, da se ti s samimi petimi orali ne moreš kaj prida postaviti, od rok ti pa tudi bodo in ne bodo srce tvojega posestva, če se priženiš kam drugam. Čemu trgati živemu bitju

srce iz telesa, če tega srca ne potrebuješ, tisto živo bitje pa s tem ubiješ?»

»Kako torej mislite z mojimi petimi orali za primer, da me res priženite k Divjakovim?»

»Razpravljati o tem je prezgodaj. O tem bomo govorili, če pride pri Divjakovih do ženitve.«

»Zakaj ne bi že sedaj razmotrila tudi tega vprašanja?»

»Pravim ti, da je prezgodaj, da je nepotrebno in odveč, ako nočeš k Divjakovim.«

»Samo ob sebi se razume, da morava tja, ako hočeš imeti odgovor na tvoji vprašanji.«

»Vi bi šli k Divjakovim?»

»Zakaj bi ne šel? Obisk pri sosedu ni nič čudnega in nenavadnega. Videl boš, ni beseda o ženitvi ne bo izgovorjena. Pogovorimo se o cenah vina, poskusimo njegov pridelek. Ako pogovor nanese na Julko, dobro, govorili bomo o Julki; ako Divjak omeni, da ji misli prepustiti posestvo, povprašava, kaj vse misli prepisati na njo? Vidiš, tako po ovinkih izveča iz njega vse, kar bi rada vedela.«

»Potemtakem so vendar le Divjakovi in ne mati prišli na misel, da poročijo Julko z menoj!»

»Važnost polagaš na postranske stvari!»

»Vsak po svoje, zame je to poleg onega drugega vprašanja o usodi mojih petih oralov najvažnejše. Pravite, da bi pri Divjakovih po ovinkih zvedeli za odgovor na obe moji vprašanji?»

»Kje pa? Vendar ne misliš, da ti tu brez zveze in ozira na končno rešitev tvoje preskrbe za življenje izblebečem, kar boš itak sumničil, da ni v tvojo korist.«

»Pravite, da bi prišla tja kot slučajno, tako, kakor pač pride sosed k sosedu; vino pokušat, pomenit se o njegovi ceni?»

»Zmerom se pride tako k hiši, če se človek ženi. Stari se zamotajo v razgovore o posestvih in doti, ne da bi omenili ženina in nevesto, mlada dva si pogledata v duši. Reci Ivan, ali te nič ne miče videti Julko, najlepšo Divjakovo hčerko? Razglabljanje o skrivnosti dekleta, ki je tavalala dolge ure do Mure z mislijo na smrt, je že samo po sebi privlačnost svoje vrste, če pa je bilo to dekle najlepša Divjakova hčerka, mislim, da ga ni fanta niti starca, ki bi ostal ob pogledu nanjo trd in ravnodušen. Greva, Ivan?» je hipoma začel staviti svoje upanje na čisto novo podlago.

Ivan je imel svoje razloge, da je šel...

(Dalje.)

Leon Žlebnik

Klemučev pogled na Vebrovo knjigo

Fr. Klemuc je napisal »oceno«¹ Vebrove knjige *Nacionalizem in krščanstvo*² z namenom, da knjigo v celoti razvrednoti in z Vebrom do kraja obračuna. Če sem se odločil, da povem svoje h Klemučevemu proizvodu, so me k temu nagnili naslednji razlogi. Prvič: razgaliti je treba temeljno zgrešenost Klemučevih zaključkov, da bo postalo tako vsakemu jasno, da nima Fr. Klemuc niti najmanjše pravice, da bi izrekal o Vebrovi filozofiji kakršne koli sodbe. Drugič: posebej je treba pokazati na način, s katerim se upa nekdo obrekovati Vebrovo filozofsko delo in Vebrov osebni filozofski nagib. In končno ni mogoče preko nič manj važnega dejstva, da je ta Klemučeva stvar našla mesto v Ljubljanskem Zvonu in da ji je bil s tem izkazan pomen, ki ga s kulturnega stališča ne zasluži.

1.

Zelo značilna je Klemučeva uvodna trditev, da si je Veber zastavil problem nacionalizma in krščanstva tako, da lahko nacionalizem in krščanstvo vsak čas istoveti s psihologijo in filozofijo človeka, psihologijo in filozofijo človeka pa z nacionalizmom in krščanstvom. To zanimivo možnost je Klemuc razbral samo iz tega, ker Veber pravi, da hoče biti njegova obravnava nacionalizma in krščanstva v prvi vrsti psihologija in filozofija človeka.

Analitično razvidno je, da te možnosti objektivno tu ni. Če jo kdo torej kljub temu vidi, je to pač vseskozi stvar njegovih osebnih dispozicij, ki pa ne spadajo v stvarno razpravljanje. Zanimivo je le to, da hoče Klemuc s to »možnostjo« žele iz Vebrovega uvoda nakazati nestvarnost in predvsem neotipnost njegovega dela. Saj pravi tudi: »V tem primeru pa bi bilo marsikaj zelo malo otipno, ker bi človek niti ne vedel, kaj naj zgrabi.« (141.) In Klemuc je bil res toliko previden, da ni zgrabil ne nacionalizma, ne krščanstva, ne psihologije in ne filozofije. V vsem njegovem obširnem razpravljanju sploh ni bistvenega govora ne o Vebrovem nacionalizmu, ne o krščanstvu, da niti ne omenjam Vebrove psihologije in filozofije. In vendar hoče menda stvarno in otipno ocenjevati filozofsko knjigo z naslovom *Nacionalizem in krščanstvo*. Res, zelo preprosto. Najprej vnesimo možnost neke istovetnosti, potem se pa vsemu skupaj zaradi enako možne neotipnosti izognimo.

Prvo, kar skuša Klemuc ovreči najradikalneje, a z enim samim čudovito preprostim pojasnilom, ali, kakor sam pravi: z »logiko preprostega razumnika«, je Vebrov glavni zaključek, da si nacionalizem in krščanstvo ne nasprotujeta, marveč da se dopolnjujeta. To »dokazuje« takole: Ker pravi Veber določno, da med prirodno in duhovno stvarnostjo človeške narave ni nobenega prehoda, zato »iz samih Vebrovih premis ne more slediti noben drug sklep kot ta, da ni med takima dvema pogledoma (nacionalnim in

¹ Fr. Klemuc, *Stvarni čut in nacionalizem*, LZ, 1939, 3-4, 5-6, 9-10.

² Fr. Veber, *Nacionalizem in krščanstvo*, 1938.

krščanskim — Ž.) samo nepremagljivo nasprotje, temveč celo nepremagljivo protislovje.» (143.) Nacionalni in krščanski pogled na človeka bi si namreč samo tedaj ne nasprotovala, če bi bil duh sicer nekaj drugega kot snov, toda nič nadprirodnega.

Res je, Veber pravi določno, da med prirodno in duhovno stvarnostjo človeške narave ni nobenega prehoda, da je torej duh nekaj bistveno drugega ko snov, da je med telesom in duhom bistvena razlika, da doživi človek sebe večkrat kot tujca na zemlji, ali nikjer ne govori o nasprotju dvojne človekove stvarnosti. Kakor je namreč vsa njegova razprava v bistvu osvetljevanje te načelne človekove dvojnosti, enako je hkrati pričevanje nje bitne združenosti. To je Veber izrazil neposredno na mnogih mestih, eno bomo navedli: »Saj tudi pravi osebni, duhovni značaj slehernega človeškega posameznika ni v nobenem načelnem nasprotju s samo prirodno polovico njegovega vnanjega in notranjega svojstva.« (63.) In potem opisuje njuno enotno povezanost. Ker se torej prirodnost in duhovnost po Vebru v človeku kljub bitni različnosti idealno dopolnjujeta, zato ni Veber zagrešil nič proti pravilom logike, če je po obširnem dokazovanju sklenil, da se morata tudi nacionalna in krščanska misel dopolnjevati. To pa ravno zato, ker obe zahtevata prav tako pojmovanje človeka in se samo v nebistvenem razlikujeta. Grešil je le Fr. Klemuc, ki je videl nasprotje, kjer bi moral videti dopolnjevanje.

Še vse hujše nasprotje oziroma protislovje med nacionalno in krščansko mislijo vidi Klemuc v tem, ko pravi Veber, da je krščanska misel vsa osredotočena na onostranost, nacionalna pa na tostranost. Nasprotje in protislovje bi bilo tu zopet samo tedaj, ko bi se onostranost in tostranost načelno izključevali, ko bi se krščanska in nacionalna misel že v načelu ne skladali.

Ker je pa Veber dokazal, da se nacionalna in krščanska misel v načelu ne izključujeta in si niti ne nasprotujeta, zato je logično nemogoče, da bi se načelno izključevali zaradi svojih posebnosti. Nasprotujeta si ali celo izključujeta se zato lahko le v zgodovini, in sicer nikdar iz stvarnega razloga, marveč vselej iz psihološkega. To je Veber povedal jasno in tudi obširno utemeljil.

Temeljna Vebrova postavka, da med nacionalno in krščansko mislijo ni nepremostljivega nasprotja, ki jo je hotel Klemuc izpodbiti z enim samim udarom »logike preprostega razumnika«, je torej prestala Klemučev »logični ogenj« nedotaknjena.

Klemuc omenja še Vebrov stvarni čut, ki ga je pa tako nestvarno razumel, da je pripomnil: z Vebrovim stvarnim čutom pade človekov razum in vsa znanost. — Nimam volje, da bi ob tako nesmiselni opazki podajal bistvo Vebrove teorije stvarnega čuta. Že iz tega, kar je Veber napisal o stvarnem čutu v tej knjigi, je jasno, da ga moramo razumeti samo v zvezi z neposrednim spoznavnim načinom stvarnosti. Fr. Klemucu in Borisu Merharju, ki se je ob Vebrovem razpravljanju o stvarnem čutu menda tudi zbal za obstanek znanosti³, bi pa priporočil, da se lotita še nove Vebrove knjige »Vprašanje stvarnosti«⁴. Morda bosta imela to pot pri stvarnem čutu več uspeha.

³ LZ 1939, 9—10, 504.

⁴ Fr. Veber, Vprašanje stvarnosti, Dejstva in analize, 1939.

Drugo, kar je Veber po Klemucu popolnoma napačno obravnaval, je vprašanje materializma. Poglejmo!

1. Klemuc očita: Veber pozna samo mehanični materializem, zato bje po popolnoma napačnem sovražniku, saj današnji materializem je dialektični.

K temu odgovarjamo: Če trdi Veber, — kar Klemuc vse citira, — da je materialistično gledanje na svet in življenje isto, kar snovno gledanje, da je po materialističnem svetovnem nazoru človek ves, kolikor ga je, sestaven kos vsega prirodnega stvarstva, da se po istem nazoru človeško življenje v bistvu ne loči od živalskega in da je na njem bistveno osnovano, potem ni Veber izrekel ničesar, kar bi bilo proti filozofiji dialektičnega materializma. Veber ni namreč nikjer izključil dejstva, da tudi materializem lahko po svoje priznava duha, a zatrdil je predvsem, da materializem kljub vsemu je in ostane materializem. Dokler bo namreč v filozofiji veljalo, da pomeni prvotnost materije isto, kar zanikanje duha, ki ni le odtenek te materije, vse dotlej bo tudi veljalo, da je svetovni nazor dialektičnega materializma zares snovno gledanje na svet in življenje in da je človek kljub takemu duhovnemu svojstvu še vedno sestavni kos vsega prirodnega stvarstva. Enako je tudi gotovo, da se človeško življenje po dialektičnem materializmu ne bo dalo nikdar bistveno ločiti od živalskega življenja, ker eno in drugo je iz snovi nastalo. Da pa Veber ne očita istovetenja obojega življenja, dokazuje to, da govori o bistveni enakosti in o bistveni osnovanosti. Čemu po vsem tem Klemučevo razlikovanje, njegov »najosnovnejši filozofski pouk« in očitek? Veber bje vseskozi pravega sovražnika, ki je materializem, najsi bo že mehanični ali dialektični.

2. Klemuc pravi dalje, da navaja Veber napačno nauk historičnega materializma, ker trdi, da sta današnje izključno gospodarsko gledanje človeškega življenja in historični materializem v bistvu isto. Historični materializem uči namreč le to, da odloča gospodarska osnova »v zadnji instanci«. (145.) Sicer je pa v delih Marxa in Engelsa prav toliko beseda o politiki, kulturi, znanosti itd.

Vprašamo: kaj je odločilno in bistveno za kak življenjski nazor? Ali to, kar ima ta nazor za »zadnjo instanco« (v našem primeru je to gospodarska osnova), ali to, o čemer je v njem le »beseda« oziroma, da izpopolnimo samega poznavalca Marx-Engelsovih del, kar ta nazor izključno iz te zadnje, torej gospodarske »instance« izvaja? Če gleda namreč kdo tudi na politiko, kulturo, znanost itd. kot na nekaj, kar je bistveno od gospodarstva odvisno, potem je docela pravilen sklep, da je tako gledanje v bistvu izključno gospodarsko gledanje življenja. S tem ni namreč še prav nič rečeno, da historični materializem ne ve za kulturne pojave vseh vrst, in tudi ne, da so ti brez vpliva na same osnovne odnose.

3. Najhujšo in najbolj grobo logično napako je Veber zagrešil s tem, pravi Klemuc, da je zamenjal spoznavno-teoretični materializem z etičnim. Veber hoče namreč — pravi dalje Klemuc — dokazati zmotnost materialistične spoznavne teorije iz dejstva, da je teoretični materialist lahko praktični idealist.

Da, tak nesmisel, da ga je mogel videti samo Fr. Klemuc! Iz njegovih dveh citatov iz Vebra, s katerima hoče utemeljiti svoj »očitek«, izvemo namreč samo to, da je človek v resnici lahko drugačen, kakršnega se kaže, in da se v obojem primeru čuti nesrečnega, naj priznava idealizem (!) pa živi materialistično, ali obratno. Kdor vidi v teh dveh dejstvih zamenjavo spoznavne teorije z etiko, no, ta naj se logike in filozofije uči najprej sam! Da bi bil nesmisel takega sklepanja analitično popoln, bi moral Klemuc iz iste strani citirati samo še Vebrov stavek: »Enako nesporno dejstvo pa je, da ta resnica (materialističnega in idealističnega naziranja — Ž.) ni prav nič odvisna od vprašanja, ali se človek po njej tudi dejansko ravna ali ne.« (26.)

4. Na vrsti je novo »protislovje«, »neverjetna nelogičnost« (147), »zmešnjava vseh zmešnjav«, Veber se je moral »zaplesti v mreže, ki se jih ne bo mogel nikdar rešiti« (147), Veber sam vzklika: »Tu nekaj ni v redu!«, na vrsti je skratka »senzacija« Vebrove knjige! Udeležimo se je, saj je poceni! Ves nered, vsa zmešnjava itd. je namreč v tem, da so razlogi, ki današnjo materialistično miselnost pojasnjujejo, taki, da tej miselnosti tudi nasprotujejo.

Veber sam nam pojasnjuje ta navidezni nered iz dejstva človekove dvojnosti, torej iz dejstva njegove prirodne in duhovne narave. Glede na človekovo prirodnost so to razlogi za materializem, glede na njegovo duhovnost proti materializmu. Narava teh razlogov sama je torej dvojna. In »senzacije« je konec.

Klemuc se dotika nato dveh Vebrovih razlogov za današnji materializem. En razlog vidi Veber v tem, da je današnji povprečni izobraženec znanstveno zaostal in da je še vedno tam, kjer je bila znanost pred sedemdesetimi leti. Iz moderne znanosti je namreč materializem izginil. Ne glede na to, da Klemuc v tem sploh ne vidi razloga, pogledjmo, kaj pravi o materializmu moderna znanost!

Klemuc našteva osem imen francoskih in angleških znanstvenikov in filozofov ter pravi, da torej ne bo mogoče Vebrou pritrditi, da bi ne bilo v današnji francoski in angleški filozofiji niti sence materializma. V vodilni je ni! O tem se lahko vsak prepriča iz filozofije same ali pa iz del o filozofiji. Za sodobno francosko filozofijo na primer naj si Klemuc ogleda odlično I. Benrubijevo delo »Philosophische Strömungen der Gegenwart in Frankreich«⁵. Videl bo tudi lahko, da ni med stoštiridesetimi (!) filozofi, ki jih Benrubi podrobno obravnava, niti enega izmed tistih, ki jih on citira. Priznamo, da Veber res ni mislil na bolj ali manj obskurne filozofske posameznike, ki so pri vsem svojem »sodobnem« materializmu brez vpliva na sodobno filozofsko miselnost. In nanje mu zato tudi res ni bilo treba misliti! Zato jih Klemuc lahko našteva še in še, velja le, da jih moderna znanstvena in filozofska usmerjenost ne pozna. In ta splošna enotna sodobna usmerjenost je vsekakor struja pozitivizma.

5. Kot nov razlog za širjenje materializma v našem času navaja Veber naslednji dve njegovi vrlini: bori se proti praznoverju v prirodnem območju in priznava, kar je prirodoslovno dokazljivo in rešljivo. Klemuc je s tem vsaj

⁵ I. Benrubi, Die Philosophische Strömungen der Gegenwart in Frankreich, 1928, Leipzig.

v glavnem zadovoljen, tako zadovoljen, da takoj obširno citira Engelsa, da bi izpričal uspešnost materialističnega prirodoslovnega dokazovanja. Zares, vznesene in samozavestne so njegove besede, s katerimi obdaja Engelsov dokument. Saj govori o triumfu vse znanosti in zdi se mu nemogoče, da bi ne dobival materializem novih pristašev, ko se pa lahko postavi s takim uspehom. In v čem je ta »triumf«? Engels je 15. decembra 1887 v uvodu k neki knjigi napovedal svetovno vojsko, ki je tudi tako nekako potekla. Kdo sedaj »odpravlja vso znanost in jo meče med staro šaro«? (143.) Če ima namreč Klemuc to za prirodoslovni dokaz, za znanost ali celo za znanstveni triumf, kako bo potem ocenil »znanstveni genij« in »znanstvene zasluge« onih ljudi, ki jih že pred Engelsom ni bilo malo in katerih jasen pogled še iz vse večje časovne razdalje mimo vse znanosti preseneča vsaj toliko kot Engelsov? Do danes še ni znanosti, ki bi se postavljala z odkrivanjem človeške bodočnosti, pa naj bo ta znanost v še tako ozki zvezi z življenjem.

Sicer ima pa Klemuc tudi svoje »kritično« modrovanje za svoj pravi »znanstveni trimuf« nad Vebrovo filozofijo, ki ji je prisodil kako dvatisočletno zaostalost. Pa saj je Klemučev »najosnovnejši filozofski pouk« (kakor se približno sam izraža) res neko odkritje. Toda ne odkritje materialistične resnice in Vebrove zmote, marveč odkritje popolnega Klemučevega logičnega in filozofskega nesmisla. Koliko je pa na to svoje odkritje Klemuc lahko ponosen, naj presodi sam!

2.

Druzi del Klemučevega razmišljanja ima naslov »Vebrova sociologija«. V tem delu dokazuje Klemuc popolno zmotnost Vebrovega filozofsko-socialnega nazora.

1. Družina ni res, kakor pravi Veber, naravna zgodovinska osnova človeškega družabnega razvoja in niso se združile družine v plemo. Znanost je dokazala nasprotno, da je družina produkt dolgega družbenega razvoja in da se je iz plemena razvila. To dokazuje tudi gentilna organizacija, ki je v zgodovini trdno dokazana. Ker pa so sami temelji Vebrove znanosti tako trhli, je vsako razglabljanje o prirodnih in duhovnih straneh družine odveč.

Klemuc piše zares z neverjetno domišljavostjo in predrznostjo. Ko je najprej stoodstotno nepotrebno povedal nekaj bistvenega iz materialistične filozofske doktrine, kar je v filozofiji že davno odpet šlager, in si pri tem domišljal, da odkriva Vebru nov svet, nas sedaj mori s svojo sociologijo. Ker hoče z etnološkimi izsledki dokazati nevzdržnost Vebrove trditve, da je družina v začetku družbenega razvoja, mu bomo tudi mi z izsledki etnološke znanosti dokazali nevzdržnost njegovega ugovora. Še prej pa tole:

Vprašanja, ki so v zvezi s tem, ali je plemo družbeno-razvojna osnova ali družina, so, pravi Klemuc, vprašanja etnološke znanosti. Nato pa dostavlja: »Ta znanost se pa baš pri teh vprašanjih cepi na dva tabora, ki sta si sovražnika na žive in mrtve.« (258.) Ko bi Klemuc kontroliral bolj svojo logiko ko Vebrovo, bi moral iz tega sklepati samo to, da so ta vprašanja znanstveno sporna, ne pa zatrjevati na žive in mrtve, da je znanost do-

Sl. 5. Karla Bulovčeva: Portret škofa dr. Rožmana

Sl. 6. G. A. Kos: Detajl iz »Umestitve koroških vojvod«

kazala, da je pleme v začetku družbenega razvoja. Toda ta vprašanja danes niso sporna, pa tudi ne tako rešena, kakor je po svoje odločil Klemuc.

Proti Klemučevemu naziranju je namreč vsa moderna etnologija. Sklicujemo se samo na znamenitega modernega etnologa dr. Wilhelma Koppersa, ki je v svoji knjigi »Die Anfänge des menschlichen Gemeinschaftslebens«⁶ iz splošno dognanih dejstev moderne etnologije točno odgovoril na vprašanja prvotnega stanja človeštva. V knjigi je hkrati kratko podana zares znanstvena kritika evlucijske etnologije, ki jo je izkoristil ravno znanstveni socializem. Iz te knjige izve Klemuc lahko naslednje.

Bistvo moderne etnologije je v njeni kulturno-zgodovinski metodi. Prvi delavci kulturno-zgodovinske etnološke šole so Fr. Nassel, L. Frobenius, Fr. Grabner, W. Foy, V. Ankerman, W. Schmidt in W. Koppers. Moderna etnologija pomeni torej s svojo novo metodo popolno zmago nad prirodoslovno-evlucijskim stališčem prejšnje etnologije. Njena metoda edina ustreza njenemu predmetu, ki je v človeško-psihičnem. Saj je eno najbolj gotovih predhistoričnih in etnoloških dognanj, da je človek vselej, kjer in kadar se pojavi, kulturno bitje. Prirodoslovno-evlucijska metoda v etnologiji je zato pravo nasprotje svojemu predmetu. Najosnovnejše in najpomembnejše se nova metoda razlikuje od stare po značilni objektivnosti. To velja zlasti za ugotavljanje vzročnih razmerij med zgodovinskimi dejstvi. Kjer je evlucijska etnologija uporabljala konstrukcijo, tam je sedaj kar najbolj mogoča objektivnost. Največjega pomena je namreč to, da je mogoče spoznati vzročni odnos celih kulturnih območij. Zato to ne more voditi v subjektivno konstruirane evlucijske razvojne vrste, marveč v stvarno objektivno-zgodovinske, tako glede na elemente kot glede na celotne komplekse. Prav zato more moderna etnologija zares zanesljivo odgovoriti tudi na vprašanje prvotnih stanj. Tudi tukaj ni prvotno stanje konstruirano, kot velja to za evolucionizem, temveč iz dejstev ugotovljeno. Etnologija je postala eksaktno-zgodovinska znanost. Zato so pa tudi minili časi, ko je lahko vsak diletant v etnologiji doganjal svoj nesmisel.

Evlucijska etnologija, katere klasični priči sta J. J. Bachofen in H. L. Morgan, je dokončno premagana. S tem je hkrati izgubil teoretični socializem, ki je na tej etnologiji slonel, zgodovinsko oporo. Zato je seveda naravno, da je socializem to novo etnologijo komaj zaznamoval. (Pa se naj čudimo, če je Klemuc ne upošteval!) Ali, dostavlja Koppers, nova etnologija je kljub temu tu!

Ob Engelsu, ki je nekritično črpal glavne etnološke misli iz Morgana in ki je poleg Morgana glavna priča Klemučevega znanstvenega utemeljevanja, je zapisal Koppers tole: »Morgan je bil, čeprav vseskozi evolucionist, vendar vedno strokovni etnolog oziroma strokovni sociolog, Engels pa ni na tem znanstvenem področju nič več ko diletant.« (13.) V zvezi z Engelsovo knjigo »Der Ursprung der Familie...«, za katero je večino materiala našel Engels pri Morganu in ki jo Klemuc citira, pravi Koppers: »Ravno pri Morgan-Engelsu najdemo številne zaostalosti, ki jih nima šele novejša zgodovinska etnologija za zablode, temveč ki jih je za zablode spoznala že stara

⁶ Im Volksvereins-Verlag, GmbH, M. Gladbach, 1921.

in ki je z njimi obračunalo solidno raziskavanje.« (16.) Še eno Koppersovo sodbo o evlucijski etnologiji v zvezi s socializmom bomo navedli:

»Za te (etnološke — Ž.) in za vse pametno misleče kroge je bil živ opomin za previdnost dejstvo, da sta napol znanost in popularna znanost s tako velikansko vnemo planili na tako imenovane rezultate etnološkega raziskavanja. To zanimanje je moralo biti tembolj sumljivo, čim pomembnejši so bili za tem strankarski interesi, kakor se je to zgodilo na tako izrazit način v nam že znanih delih U. Bebla (*Die Frau*, 1883) in Fr. W. Engelsa (*Ursprung der Familie...*, 1884). Taka stranpota so osramotila tudi narodopisno znanost. Po pravici! Zakaj kjer se je lahko sklicevalo na vodilne etnologue tako neznanstveno šušmarstvo, tam ni moglo biti s pravo znanstveno usmerjenostjo nič kaj posebno dobro.« (39.)

Pa poglejmo, kaj pravi dr. Koppers o družinskih začetkih! Najprej podaja čisto v kratkem kritiko Bachofen-Morganove hipoteze, po kateri naj bi bila monogamna družina šele na koncu celotnega družinsko-družbenega razvoja. Dalje se tu ne ustavlja, ker pravi, da je razen socialistične literature komaj še kdo zastopa. Značilno je, pravi Koppers, da se sami vodilni etnologi — evolucionisti (B. Tylor, Peschel, Nassel in Schurz) tej tezi niso nikdar prodali. Uvideli so sicer že ti docela nezadostno utemeljitev, vendar je takrat zaradi pomanjkanja empiričnega materiala kot znanstveno dopustno niso mogli preiti. Zgodovinska etnologija pa ji je vzela ves pomen.

Morganov glavni dokazni material za njegovo tezo so bili Havajci. Zgodovinsko-etnološko raziskavanje je pa dokazalo, da so ti najmanj primitivni, da spadajo k najmlajšim izmed sedmih do osmih kulturnih plasti. To in nič več se ni zdelo Koppersu potrebno povedati h kritiki Morganove hipoteze. Takole pravi: »Material, ki ga bomo navedli in ki je pozitivno pred nami, sam najbolje in najbolj jedrnato zavrača vse te aprioristične konstrukcije.« (117.) Ker nočejo Klemuc in morda še nekateri »napredni« Slovenci poznati teh modernih etnoloških dognanj, jih bomo čisto kratko povzeli. Koppers sam se naslanja predvsem na raziskavanje W. Schmidta.

Prvo nesporno dognano dejstvo je, da sta pri prvotnih narodih, ki so po najnovejših ugotovitvah Pigmejci in Pigmoidi, v vsej veljavi nagnjenje in svoboda obeh nubturientov. In prva posledica svobode v izberi zakonca in veljavnosti obojestranskega nagnjenja, ki je tudi dokazana, je monogamija prvotne družine. Zato ni čudno, da so že zastopniki stare šole klonili pred dejstvi in monogamijo priznali (Wundt!). Kako globoko sega monogamija v občutje prvotnih narodov, dokazuje, pravi Koppers, odgovor narodov Vambutti v centralni Afriki in Toala na Celebesu na vprašanje, ali more imeti pri njih mož več žená: razsrdili so se in vprašanje zanikali. (119.) Isto dokazujejo tudi njihovi stari miti. Nadaljnje posledice so trdnost prvotne družine, bistvena enakopravnost moža in žene in središčno mesto otroka v družini, kar vse Koppers utemeljuje s strokovno etnološkimi dognanji.

Ne da bi se še mudili pri Klemučevem etnološkem prepričanju, zaključimo etnološko razmišljanje s pripombo, da lahko vsak sam z matematično

natančnostjo izračuna starostno dobo Klemučeve filozofije, sociologije in po vrhu še etnologije.

Docela zmoten pa je seveda tudi Klemučev končni sklep, češ da je odveč vsako nadaljnje razglabljanje o prirodnih in duhovnih straneh družine, ker ni družina družbeno-razvojna osnova. Vsakemu zdravo mislečemu človeku je namreč jasno, da je bistvo nekaj, kar načelno ni odvisno od zgodovine.

2. Človek se mora od srca smejati Klemučevi muji, da bi Vebera zapletel v protislovje. Smo namreč pred novim Vebrovim »protislovjem«. Veber pravi najprej — to Klemuc citira — da Grki in Rimljani niso bili narodno prebujeni, dokler jih ni narodno prebudil krščanski pokret. Iz tega izvaja Klemuc: Grki in Rimljani torej po Vebru niso poznali naroda. Dasi je jasno, da misli Veber na razvoj narodnega prebujanja v teku tisočletne grške in rimske zgodovine, katero je doživelo šele s krščanstvom svoj pravi razmah. Nekje sredi knjige pa zatrjuje Veber (Klemuc zopet citira), da je dan z narodno zajednico sploh ves zgodovinski razvoj: n. pr. dosedanja pot narodnega razvoja od Grkov do Rimljanov, Germanov in Slovanov je obenem dosedanja pot zgodovinskega razvoja Evrope. — Evo protislovje! Veber trdi sedaj, da se je narodni razvoj ravno z Grki in Rimljani začel.

Za nas, ki nismo s Klemucem prespali narodnega prebujanja Grkov in Rimljanov, ni to nobeno protislovje. Zlasti pa še ne, ker tudi Veber sedaj ne zanika, da se ne bi pravi narodni razvoj v Evropi začel s krščanstvom.

Klemuc se je zatem lotil razmerja med krščansko in nacionalno mislijo. V ta namen podaja najprej definicijo naroda, iz katere izvemo, da je narod »zgodovinsko nastala, stabilna skupnost jezika, ozemlja, gospodarskega življenja in psihološkega značaja, ki se izraža v skupni kulturi«. (261.) Ker je narod taka skupnost, zato ga niso mogle izoblikovati sile, ki jih premore krščanstvo. »Te sile so morale biti materialnega, gospodarskega značaja.« (261.) Nato razvija misel, da je dal narodom osnovo šele kapitalizem s povečano proizvodnjo.

Na to moramo odgovoriti prvič: Klemuc ni s svojo definicijo naroda nič prizadel Vebrove osnovne trditve, da je narod enota, ki združuje v sebi dve bitno različni strani, prirodno in duhovno. In drugič: Klemuc sklepa popolnoma samovoljno na gospodarske sile kot na tiste sile, ki so izoblikovale narode. Zakaj iz njegove lastne definicije naroda sledi nujno, da so oblikovalne sile naroda v skupnosti vseh naštetih skupnih elementov. Vprašanje prvotnosti enega ali drugega elementa zato načelno ne more biti odločilno. Poleg tega je pa definicija sama pomanjkljiva. Saj imamo skupni jezik, skupno ozemlje, skupno gospodarstvo in skupno kulturo že davno pred fevdalno družbo in vendar še nimamo naroda. Za moderne sociologe⁷ je namreč gotovo, da je bistvena sestavina narodnega občestva poleg skupne kulture itd. hkrati še to, da se narod zave svoje posebnosti in da hoče to svojo posebnost in svoje poslanstvo živeti in na vso moč razviti. Pojem osebnosti je zato sestavni pojem naroda. S tem pa je tudi izpričana sila, ki jo zmore krščanstvo za porajanje narodne zavesti. Krščanstvo je torej tudi

⁷ Primerjaj zlasti Waldemar Mitscherlich, *Der Nationalismus. Die Geschichte einer Idee*. 1929.

stvarno učinkovito in udeleženo v narodnem prebujanju in to že po vrojeni sili. Zgodovina je temu samo priča. Neizpodbitno dejstvo bo ostalo, da je krščanstvo prvo v vsej izrazitosti in neposrednosti podčrtalo osebnost in narod.

3. Klemuc se dalje zaganja v to, da pravi Veber, da gre njemu pri obravnavanju rasizma, nacionalizma, korporativizma in kolektivizma le za njih vodilne ideje, ne glede na to, da ti pojavi v taki načelnosti sploh niso uresničeni. Klemuc tega ne more razumeti in se na vso moč hujuje, češ da je s tem Veber priznal, da pobija tak korporativizem itd., kakršnega si je sam priredil, in da so Vebru vodilne ideje samo izgovor, da lahko izpušča pri navajanju tujih socioloških sistemov, kar mu ni všeč. Ker je ta Klemučeva »modrost« zase brez videza smiselnosti, poglejmo, kako Klemuc to Vebru »dokazuje«.

Klemuc pravi, da si je Veber priredil po svojih vodilnih idejah rasizem s tem, da trdi: rasizem polaga vso važnost na prirodno-biološko stran človeka in družbe. — Kdor v tem ne vidi resnične vodilne ideje rasizma, ta ni zmožen abstrakcije. — Pač pa sme Klemuc seveda podtikati, kar hoče. Pravi, da je Vebrov nacionalizem tudi končno rasizem, »pa naj ga krona krščanska ali valhalska religiozna ideologija«. (262.) Zakaj? Ker mu je osnova plemenskorasna. Kdor ne more uvideti zgrajenostnega razmerja prirodne in duhovne strani človeškega posameznika in družbe in komur je osnovanost isto, kar bitna odvišnost (asociacijo kajpak razumemo), ta mora imeti seveda tudi Vebrov nacionalizem najmanj za rasizem.

Še bolj so izstopile Vebrove vodilne ideje, kakor jih je Klemuc »začutil«, pri kolektivizmu. Veber piše, da skuša kolektivizem izbrisati vse individualne poteze človeka in družbe. Ustvaril bi rad človeški »kolektiv«, v katerem bi samostojnost posameznika in človeških skupin nič ne pomenili. Kolektivizem odvzema svobodo samostojnega uveljavljanja. In vendar — dostavlja Klemuc — kolektivizem tega nikdar učil ni. Nato citira Marxa, ki pravi, da se kraljestvo svobode lahko razvije na kraljestvu prirodne nujnosti. — Veber ni izrazil v zvezi s kolektivizmom nič drugega kot dosledno izpeljan nazor materialističnega socializma, ki ga Klemuc ni ovrigel s svojim citatom in ga tudi ne bo z vsem Marxom in Engelsom. Da pa marksisti niso dosledni sami s seboj, tega ni kriv Veber.

(Dalje.)

Milko Ukmar | Koledovanje v tomajski župniji na Krasu in v Trebčah

Pesem o svetem Andreju: 3.

Priпев:

Gospod Bôh se űzdiyne inoj ȳre
proti deűeli eyiptouški
[s svojimi apostoli].²⁰

Kadar mi kjekaj pridejo,
sam Gospod Bôh jim tákoj ȳo-
vori:

5 »Danes je post naši Materi,
pojmo pokoro delati
po tem vinénem noyradi.«
Kadar na vrh noyrada pridejo,
sam Gospod Bôh jim tákoj ȳo-
vori:

10 »Pljunte űsi tešče sline ven.«
Sveti Andrej pljuniű tri viné-
ne jayode,
boűjo zapou'd prelomiű je.
Sam Gospod Bôh jim tákoj ȳo-
vori:

»Poberite trtce, paladičce űse,
15 da se ȳrmada naredi.«

Sveti Andrej, jôyr boűji,
űselej prosi Boya za nas!

Gospod Bôh je űzdignu palico,
űdariű je živo skalico.
Ven so skočile iskre tri,
zdaj mi ȳrmada zayori.

20 Sveti Andrej mi noűer zȳoreű
je,
druz'ya ni ostalo kakor jetrca
in pljučica.

Mimo ȳre ena stara majkinja,
je pobrala jetrca in pljučica.
Stara majkinja je imela mlado
hčer.

25 Mlada hčer pokusla jetrca in
pljučica,
sveteya Andreja znosila je.

Sveti Andrej dvakrat rojen
biű:

enkrat od stare majkinje,
druyič od čiste deklice.

Kranjska o isti snovi (SNP, št. 582, zap. M. Ravnikar-Poűenčan) je v svoji pripovedni širini (85 vv.) in gostobesednosti različna. Tudi konec je tam drugače izpeljan:

Andrejevo sveűe osrčje zveűejo apostoli v ruto in ga vzamejo s sabo. Preskrbijo si prenočišče v gostilni. Ponoči gostilničarkina hči vstane, pokusi osrčje in űe zanosi svetega Andreja. Zjutraj mora Kristus miriti űčence, ki se spogledujejo pred prazno ruto:

Pustimo to skerb Bogu,
Bog űe ve, kaj stori,
de spet svetga Andreja obudi.

Napeljeval sem Mrcino, kaj sodi o pesmi. Za hip je pomislil, nato pa: »Ja, vieš, űselêh s'mê zdi ðnmalo čydnô, k'ðku s'ð je moyu sviet 'Andre dvaket rôðet'. ű-svietêh bykv'ðh nîes'ðm űe ű'bejnket braű kej tacya.«

Terezija Miškorja, r. v Prosnidu 1865., ve samo, da je űe čula o drugem rojstvu svetega Andreja.

²⁰ Vrstico sem dostavil zaradi laűjega razumevanja.

Pesem o svetem Telesu: 4,a.

Priпев: Use je lepu, use je lepu,
kamor stoji sveto Telu.

Tam stoji en zelen yozd.
V yozdu ne rase družeyā,
ko šibouje in protouje.
Use se je Boyu odklanjalo
5 in ljubi devici Mariji.

Tam stoji raunoj polje.
Na polju ne rase družeyā
ko ta rumena šeničica.

Kaj se bo iz šeničce delalo?
10 Delalo se bo sveto Telo,
od mašnih požeynāno,
od mašnih pouzdiynjeno.

Uživaj je 'boyi al boyat,
pri božji mizi smo usi ylih.
15 Al yospod al cesar mlad,
pri božji mizi smo usi ylih!

Kot omenja Mrcina, so jo zapeli vdovam²¹ in sploh ubogim, češ, najkrajša je: tako prej opravimo, ko bomo itak malo obdarovani. Če si ogledamo поблиže konec, najdemo za to globlji vzrok: močno poudarjena enakopravnost pred Bogom je blažilno vplivala na tlačenege kmeta.²² Zlasti ta čas po božiču postane siromak sila dovzeten za tolažbo, ki mu jo nudijo koledniki, tovariši in bratje v trpljenju. Mrcinovo opazko lahko mirno ovržemo, saj je pesem prvotno bila dolga in ne kratka (SNP, št. 4943).

Gori objavljena varianta je prav za prav hudo pomanjkljiva v primeri s ta hip omenjeno dutovsko, ki jo srečamo — samo nekoliko poenostavljeno in z drugače razvitim koncem — v Križu:

4,b. (Priпев kot pri dutovski.)

Ena zvezda miu³kej yre,
ona ima šanje tri.

Ta-prvi šanj m'ya dol spesti,
spystlá m'ya je u rauno polje.

5 Na polj' ne rase dryzeyā,
ku t^b-remena pšeničica,
od yrešnikū prdel^bna,
od mašnikū požeyn^bna.

Ta-dryyi šanj m'ya dol spesti,
10 spystlá m'ya je u strmé rebré.

Na breh'³² ne rase dryzeyā.
ku t^b-remena rebuljica
od yrešnikū prdel^bna,
od mašnikū požeyn^bna.

15 Ta tretji šanj m'ya dol spesti,
spystla m'ya je u an zelen yozd.
Po yozdi je ana šroka pot,
pónji je šou usmilen Jezus
s teya sveta n^b uni sviet,

20 ker on je mor^bu z^bn^bs umret.

²¹ V tem primeru se je slovo glasilo:

»Lahko nuč, udovica poštena...«

²² Na isti socialni poudarek (sicer ne v kolednici) naletimo pri Lozicah v Vipavski dolini:

Naj ubožec al bogat,
sam presvetli cesar bil,
katerega Bog živi, —
pri božji mizi smo vsi glih!

(Iz daljšega zapisa kmečkega fanta Franca Žvanuta. 7. 4. 1936.)

²³ Najbrž »u rebréh«.

Pesem o svetem Jožefu ali o Jezusovem rojstvu: 5.

Priпев: Sveti je Jožef ljubezniū,
zvesten je varh Marijin biū.

Prišlo je od cesarja Augustusa,
da b' se ves svet popisau biū.
Tudi Jožef je z Marijo šeu
noter u to mesto Betlehem.

5 Jožef je po mesti šeu,
po mesti gor, po ul'ci dol,²⁴
žlahta ya ni spoznala neč.
Jožef se je bau h Mariji prit',
ker ni moyu jemprye dobit.

10 Spet je druvič po mesti šeu,
po mesti gor, po ul'ci dol,
Jožef se je bau h Mariji prit,
ker ni moyu jemprye dobit.

Potem sta prau deleč rajžala
15 doli do sred polja rauneja
h eni razdrti štalici.

Jožef je noter v štalco šeu.
Noter ni najdu družeya,
ko oselca in uolka dva.
20 Uolka h jaselcam privezau je,
oselca h jaselcam preložiū je.

In sta molila do pounoči.
Potem mi Marija enmalo zaspi.

Čez en čas se Marija prebudi:

25 »Al yori, yori, Jožef moj,
moji dnevi so dopounjeni,
ker imam roditi Jezusa,
oj Jezusa zveličarja,
zveličarja celya sveta,
30 ki je ustvariū zemljo, nebo,
človeku dau dušo, teló.

Štrekelj (SNP, 4770—4775) pozna pod naslovom »Nova zapoved je vunkaj šla« A, B, C več variant, a nobene iz naših krajev.

Dekliška s Kala pri Košani (zapisal France Štegel l. 1936.):

7, a.

Tam stoji eno ravno polje,
na polju rase jablana,
pod njo Marija počivala,

svojga sinčka je povijala,
5 Jezusa nazareškega,
zveličarja sveta.

Slovo je pri tej kolednici najbrž odpadlo, ko je izgubila prvotno obredno funkcijo. Zapisovalec žal o tem molči.

Dekliška iz Trebč (pov. 23. septembra 1939 Franc Čuk):

7, b.

Priпев: Marija rožce ubirala,
Jezusu krancelj spletala.

Na pulji je an zelen dreuc,
pod dreuc^{bm} Marija sedi,
usmileny Jezusa drži.

Jezus drži an zlati križ.
5 Na križi je zapisano
séd^{bm} zlatih puštabū.

Kaj ti puštabi pomenijo?
Da je tu dete an pravi Buh,
ustvariū zemljo in nebu,
10 človeku dau dyšu in telu.

²⁴ V Ponikvah: »Po cesti gor, po cesti dol...« (Marija Jeričeva).
V Križu: »Po cesti gor, po ulci dol...« (J. Macarol, r. 1871).

V isto snovno skupino spadata že omenjeni pesmi iz SNP: št. 4944 s Krasa in »kranjska« št. 4953, ki ni kranjska, a pivška.

Če gledamo z zemljepisnega stališča, je Kal na robu Pivke, iz Trebč pa ni daleč do tam, kjer se je Volčič počutil med Gorico in Trstom. Temu primerno se pesem s Kala oslanja na pivško št. 4953: v obeh počiva Marija pod jablano; zgornja dekliška iz Trebč pa na kraško št. 4944: v obeh »zelen drevc« na polju in »puštabi« na zlatem križu. Vendar so razlike v drugem slučaju zaradi večje oddaljenosti občutnejše. Torej tudi zemljepisni činitelji v neki meri vplivajo na razvoj narodne pesmi.

Slednjič pride na vrsto še

trébenska pesem od gospodarja hišnega: 8.

Priпев: Od gospodarja hišnega.

Na pulji je ana cérkveca
na štiri uoyle zidana.

Ta dryh' uoltar ker je le-ta:
prelybe svete... (gospodinjinó
ime)

Nutri so uoltarji tri:
Ta prvi uoltar ker je le-ta:
5 prelybya svetya... (gospodar-
jevo ime)

Ta tret uoltar ker je le-ta:
prelybya svetiya Dyha.

Pojav je edinstven: gospodar in gospodinja sta počaščena kar sredi pripovednega dela, ki s tem postane obredno podrejen in neha biti sam zase zaključena celota.

Petje.

Pri naših kolednicah po navadi vsakemu drugemu verzu sledi priпев, refren, po domače odgovor, ki se ujema z miselnim odmorom v pripovednem jedru. Koledniki so si pomagali tudi s ponavljanjem, le da so dobili dvovrstično kitico. V tem oziru je popolna samo prva pesem o svetem Antonu. Drugod so Mrcina in ostali sicer povedali priпев, a ne, kam z njim. Nasprotno je v Žvabovih dutovskih povsod določen; pripisano je tudi, da ga pojo vsi skupaj: ostalo so torej peli samo nekateri izbrani pevci. V Volčičevih kraških beremo pod črto, da »vsako kitico zbor ponovi«, v pivških od Hrenovic pa nič.

Tomajski fantje²⁵ so se v adventu pri pevskih vajah vestno pripravljali tako za zornice kakor za koledovanje. Besedilo so nekateri imeli spisano, a not takrat ni nihče poznal. Na Silvestrovo zvečer so se zbrali. Če jih je bilo dovolj, so se ločili v dve skupini in si razdelili delokrog, da bi prej opravili. Vedno so imeli s sabo kakega moškega, koga izmed starejših, da jih je vodil: v Tomaju n. pr. Tone Šonc, pozneje pa Jože

²⁵ Naslednji podatki so pretežno posneti iz pripovedovanja rajnika Mrcine, ki je bil sam med koledniki več let, dokler se ni 1877. oženil. Nekaj pa so le pripomnili France Čuk v Trebčah, Jože Gazdičev v Križu, Janez Cesarjev v Dutovljah, Janez Páltarjev v Krepljah in posebno g. Jože Macarol iz Križa, sodnijski uradnik v pokoju. Vsem prisrčna hvala!

Orel, Mndrjarjev; v Krepljah sta 1908 navdušila fante Janez Kobólov in Peskec (rojena 1855). Koledniki so skrbeli, da gospodu, županu, učitelju in še malokomu drugemu zapojo zgodaj, dokler jih še najdejo na nogah. Nato pa so začeli skraja, od številke do številke. Če je bilo odprto, so prišli na borjač, ponekod so se spravili celo na gank. Vse pa je potekalo zelo resno. Nekdo se je hotel norčevati in je zapel »... ti prekleti Štanjevci« namesto »vsi nebeški angelci«; takoj so ga zapodili iz družbe.

V Trebčah ima koledovanje za sabo čudne dogodivščine. Leta 1867. je župan prepovedal peti ponoči. Prav takrat je bilo vse »ožléjeno« (: žled), a kljub temu in kljub prepovedi so fantje šli pet po vasi. Zaprli so jih osem dni. Od tedaj začnejo šele zjutraj ob štirih. (Pov. Ivana Škrlova, r. Možina 1866.) Kasneje je porazno vplivalo na ljudstvo nerazumevanje domišljavih in nadutih organistov. Sedanji je čutil, da se navade ne dajo iztrgati kar zlepa, zato sili v zameno neko svojo skovanko. Izrazil se je: »To petje po starem, veste, to so strašno pustobne stvari.« A tudi druge okoliščine, ki jih ni moč razlagati, so bile vzrok, da Trebenci dandanes ob novem letu v gostilnah šele poleg klafarskih zapojo včasih to ali ono kolednico.

V tomajski župniji so koledniki obšli vso vas komaj zjutraj, ko je vabilo k prvi maši. Petje z odpevi, pozdravi in slovesi vred se je namreč prav rado zavleklo. Pesem o sveti Krvi so izvajali počasi, slovesno in samo uglednim osebam: gospodu, županu itd. Trajala je dober četrt ure. Zgodba o svetem Andreju je bila nekoliko živahnejša, a ne dosti krajša. Vesela, skorajda poskočna pa je bila pesem o Jezusovem rojstvu. Peli so jo, kjer je bilo hišnemu gospodarju ime Jožef (isto veljaj za Antona in Andreja).

Dekletom so zapeli eno izmed dekliških. Mrcina je žal pozabil obe tomajski; v spominu mu je ostal samo en odpev:

Marija rožce űbirala,
Jezusu krancelj spletala.

Prišel je čas, ko si lahko ogledamo dekliško pesem iz Ponikev, ki se edina oddaljuje od dosedanje oblike, značilne za tomajsko kolednico.

Dober večer, očka in mamca, ano pesem b'mo zapeli od teya rojstva božjeya, od teya leta noveya.	Marija je rožce zbirala, je Jezusu krancelj spletala.
5 Vse je lepu, vse je svetu, kambr je svetu Telu.	A..., A..., veseli dan, 10 vesel se z Jezusom.

Drugi del — od »vse je lepu« do konca — so ponovili vsakemu dekletu, kolikor jih je bilo pri hiši, samo ime so zamenjali.

Ančka Matjaževa (r. 1874.) zagotavlja, da jo je iz Tomaja prinesel v Ponikve Tinče Jakljev (r. 1849.). Uvodnim štirim vrsticam sledijo kar trije pripevi zaporedoma. Prvi bi bil na mestu v pesmi o svetem Telesu; drugega smo prej spoznali pri Mrcini in bi spadal k dekliški na čast

Materi božji; tretji je malodane enak dutovskemu. Glej SNP, št. 524, Marija in brodnik, pod črto: »Pripev «Vesel, vesel, veseli dan, — vesel' se... z Jezusam», v čegar drugem verzu se z imenom naziva oseba, kateri na poštenje se poje pesem (n. pr. Reza, Žefa), pojo vsi koledniki vkupe.«

O pripovednem delu ni sluha ne duha. Ančka ga ni pozabila, čeprav ji je ušlo, da so koledniki sedli pred hišo, ko so prišli zvečer pet. Lahko so ga Ponikovci opustili, ali je že Tinče Jakljev svojevoljno kaj zamešal in skrajšal. Ni verjetno, da bi ta varianta, ki nima skoraj ničesar od prvotne stavbe, nastala že v Tomaju in da je prav ta ena izmed onih dveh, ki ju je Mrcina pozabil.

Nagrada.

Kolednica in vobče obredna pesem je vedno v zvezi z neko nagrado, ki ni sicer neobhodno potrebna, a spada zraven kakor tajni členi v pogodbo. Iz Volčičeve opombe bi sklepali, da so pevce obdarili takoj: »Koledovavcem se povsod kaj podeli, večidel klobase ali suhega svinskega mesa.« V Benečiji so dali fantom z Žage sirka, moke in drugih reči, komaj so odpeli. Ančka Matjaževa v Ponikvah pravi, da so koledniki že zvečer dobili pijače. (V Krepljah so nosili s sabo žganje.) Nasprotno trdi Mrcina, da so hodili po darove šele naslednji dan, na Novo leto. V Tomaju da so nabrali do sto goldinarjev. Ta ali oni gospodar jim je natočil kar poln brentač terana.

Križani so na Brdu, kamor so prišli zgodaj zjutraj, peli in istočasno jemali darila samo izjemoma, da bi se ne vračali. Doma pa so imeli bero na Novo leto popoldne. Kolikor deklet pri hiši, toliko pomaranč je moralo biti pripravljenih; in v vsaki pomaranči je bila zataknjena najmanj dvajsetica (g. Macarol). Punce so darovale včasih goldinar ali dva, za punčeta pa je stisnila mati nekaj krajcarjev. Fantje so se oddolžili s tem, da so jo vrezali:

Dékelca po pul' špancirala,
je drobne rožce nabirala.
Oj roža, roža, rožica,
de bi rasla, moja bla.

Klobase, jajca, mast, orehe, teran so koledniki spravili do svetih Treh kraljev ali do nedelje potem, ko so pri kakem kmetu priredili skupno večerjo in ples. V Križu so počakali do praznika 17. januarja, ko je na gmajni v cerkvi svetega Antona slovesna maša. Na večerjo — uničiti je bilo treba vso novoletno zalogo — so vabili punce in može iz vaškega upravnega sveta ali dvanajstije. Vsakogar so šli iskat na dom s harmoniko, tudi če je bival na Brdu.

Na Kozjah v Brkinih ali Brčinih so dekleta pela po vasi o svetem Ivanu, komaj o Vseh svetih pa so nabirala darove (pšenico itd.) za cerkvene potrebščine. Zato je umestno rahlo priporočilo v pesmici, ki jo je avgusta 1933 narekovala Urša Firm, po domače Škrbatinka, stara približno 70 let ali kaj več.

Mé nocoj kresujemo,
važya pul'ca varujemo.
Ḳr boste s pul'ca spravljali,
da ne bi na nas pozabili.

Kjer pride do izrecne zahteve po plačilu, stvar ne bo več dolgo trpela. V goriških Brdih res tekajo o božiču otroci po vasi in popevajo razne božičnice (»Le čuj, le čuj, — ljub sosed muj...« itd.), a ne posebno resno. Kjer nič ne dobe, piše Binče Sirk na Kalehah pri Kojskem, kričijo:

Kaj se van zdi,
al daste ki?²⁶
Če ne daste ṇč,
vas vržemo ū p̣č.²⁷

Na Krasu se otroci prehitevajo iz hiše v hišo in silijo: »Smo pršle ṿhṭt!« ali: »Smo pršle po ṿhṭč!«²⁸ Plašnejši celo molčijo in čakajo, kdo jim bo kaj dal. Tako postopoma pride do tega, da se prvotni obredni pomen popolnoma zabriše.

Večkrat čujemo iz uradnih ali pa samo poluradnih znanstvenih krogov, da ljudsko izročilo prav vidno »gine, pada, sahne«. Vzrokov za to je nešteto in jih tu niti ne bomo razčlenjevali.

Kdor je včasih kaj vedel, so znanci in sosedje že poskrbeli, da bi ničesar ne pozabili, saj so ga v dolgih zimskih večerih radi poslušali in ga vsi skraja spoštovali. Današnji pripovedovalec (tu pa tam je še kateri) tega zadoščenja nima: vsakdo se namreč lahko razvedri s knjigo, bere časnik, posluša radio ali gre končno tudi sam v svet gledat, kako je.

Danes kljub najnovejšim občevalnim sredstvom ni tistega prisrčnega izmenjavanja duhovnih doživetij, ki so se nekda, oplojena s smehom in bridkostmi domačega ognjišča, oblikovala v narodne pesmi, pravljice, pregovore itd. Kdo bi se v teh časih zanimal za čudne, neverjetne zgodbe, ki so jih bog ve kdaj skovali dedje? Matere svojim otrokom ne morejo več postreči z njimi, ker jih niti same ne znajo. Tako se rušijo poslednji megleni spomini na preteklost.

V Koprivi n. pr. ne najdeš nikogar izpod šestdesetih let, da bi ti mogel kaj zapeti ali narekovati. Še manj v Prosnidu ali na Brezju v severnem delu Benečije (po Rutarju žive tam Terski Slovenci). Drugod je v tem oziru nekoliko bolje: Ubeljsko na Pivki, Nemški Rut na Tolminskem, Trebče pri Trstu, kjer si utegneš marsikaj zapisati tudi od ljudi izpod tridesetih let.

Značilno za strahotno nagli tempo našega časa pa se mi zdi dejstvo, da med mladino v celi tomajski župniji lahko mirno sešteješ na prste one, ki sploh kaj vedo o koledovanju, pa čeprav je pred šestdesetimi ali vsaj sedemdesetimi leti bilo še v cvetu.

²⁶ Ki — kaj.

²⁷ P̣č — vodnjak; prim. Pleteršnik, 2. peč in 1. beč 2).

²⁸ Prim. Štrekelj, LZ, 1889, str. 231: »Dóbro j̣etro! — Ḍejte ṿhṭč!«

Književnost

Karel Hynek Mácha: Maj. Poslovenil Tine Debeljak. Ilustriral in opremil Miha Maleš. Numerirana bibliofilska izdaja 1—250. Ljubljana, Bibliofilska založba 1939. 4°. pu.

1. Prevod.

Prvi Máchov prevod je izšel v prepesnitvi drja Ivana Laha leta 1911. v »Slovanskih spominih in jubilejih« (Zbornik Matice slovenske) in leta 1922. v Lahovi »Češki antologiji«. Letos, torej po 28 letih, smo dobili Slovenci nov prevod, ki prekaša po poetičnosti in lepoti Lahovo prepesnitev, po opremi celó češke izdaje.

Tine Debeljak, čigar prevode iz češke romantične in moderne poezije smo v zadnjih letih pogosto srečavali v naših listih in revijah, je napravil s svojim prevodom veliko delo, ki ga lahko postavimo v vrsto z najboljšimi drugojezičnimi prevodi. Smo lahko ponosni na to prepesnitev, kajti malo je narodov, ki imajo dva prevoda Máchovega »Maja«. 80 milijonski nemški narod ima samo štiri prevode, ki so izšli v tisku (ostali prevodi so ali fragmenti ali samo rokopisi), francoski in ruski narod imata samo po en prevod.

Razumljivo je, da je našel ta dokaz slovenske kulturne zrelosti in velike ljubezni do politično ponižanega bratskega naroda pri bratih Čehih močan odmev. V »Češkem slovu« (29. X.) je izšel precej obsežen referat o »Maju« z reprodukcijo Malešovega Máche, iskrene besede o prevodu najdemo v »Poledním listu«, istotako v »Hovorih s knihami« (26. X.), kjer je poleg Malešove risbe tudi kratka presoja ter besede: »Zahvaljujemo se bratom Slovencem in ne bomo pozabili.« Tudi »Bibliofil« in »Česko-jihoslovenska revue« (št. 8) imata priznalna poročila o prevodu in opremi (O. B.).

V uvodu, ki ga je Debeljak sestavil po knjigi Maléga: »Návrat básníka« in po najboljših in najnovejših čeških študijah, namreč po Šaldi:

»Snivec a buič«, Arne Nováku: »Smrt básníka« ter po Albertu Pražáku: »Karel Hynek Mácha«, poleg starejših monografij, je podal v kratkem pregledu opis Máchovega drugega pokopa, nova dognanja o Máchovem portretu, lépo in resnici ustrezajočo karakteristiko Máche kot človeka in pesnika ter karakteristiko pesnitve »Maja«. Uvod zaključuje z besedami generala Medka pri drugem pokopu Máche na Vyšehradu in s citatom iz Smetanove opere: »Moj dragi češki narod ne bo poginil!«

»Maj se ne dá prevesti,« je napisal nekoč kritik Paul Eisner. Res, ne dá se prevesti, prevesti v polnem smislu besede — toda dá se prepesniti. Da se pa pri tej prepesnitvi ne otre pelod izvirne lepote, mora imeti prevajalec tankočutne prste pri izbiri besed in figuralnih okraskov. Kajti glavna lepota poleg revolucionarne novosti »Maja« je ravno v besedah, ki s svojo mehko-zvočnostjo in premišljeno stavbo vplivajo sugestivno na naš čut. Če zrahljamo arhitektonsko stavbo Máchovih figur, porušimo s tem tudi lepoto in zvočnost tistega verza. Prevesti verze »ouplné luny krásná tvář / tak blede jasná, jasno bledá« n. pr. doslovno: »in polne lune krasno lice / tak blede jasno, jasno blede« bi bilo banalno. Bolj poetično se že čuje: »in polna luna je ta čas / zdaj blede, zdaj svetla, vsa taka« (Debeljak), vendar je tu poetičnost na škodo arhitektoniki ter inverznemu paralelizmu (adverb. + adjekt. || adjekt. + adverb.) originala.

Velja torej pri »Maju« vse bolj kot pri drugih pesnitvah: tehtati izraze, izbirati besedne odtenke in čimbolj respektirati zapovrstnost figur, antitetično stavbo prilík, besedne paralelizme in zlasti zvočno stran besed. Máchove besede in način, kako jih v vrsticah veže — to je dobro premišljena celota, ki s kopičenjem samoglasniških pa tudi soglasniških skupin, z raznimi celotami, večkrat se vračajočimi, z refreni, z notranjimi stiki, aliteracijami, asonancami in drugimi zvočnimi pripomočki intenzivno draži čutno stran bralca in vzbuja hoté v nas občutek do vseh doslednosti občutene besedne simfonije.

Kako sta oba naša prevoda zajela Máchovo virtuoznost?

Premična sila vsake pesmi je njen ritem. Ritmus (ki ga moramo strogo razločevati od metruma) Máchovih verzov občutimo pri glasnem čitanju kot tok od prvih, silno naglašanih zlogov, proti sredini naglo tekoč, v sredini verza je počasnejši in proti koncu verza je zopet urnejši. Nasproti temu imata ob prevoda bolj uravnovešen ritem. Večina verzov ima od začetnega počasnega ritma nagel padec, kot bi preskočil oviro, in hiti potem proti končnim zlogom, ki so počasnejši. To dejstvo se lahko dokaže na osnovi raznih diagramov, ki jih ni mogoče tu zaradi pomanjkanja prostora reproducirati. Zaradi jasnosti navedem samo tri primere:

Mácha: Změnivše se v jiskry hasnoucí
Lah: ... se v iskri dve in padajoči
Debeljak (drugod): ko rožnato se zvečerí.

Metrum, ki je ogrodje ritma, je pri M. po večini jamb, na začetku drugega speva in v drugem intermezzu pa trohej. Da ne pade v monotonost, je Mácha mnogokrat spremenil svoj jamb. Mera, ki je v »Maju« v večini, je četverostopi jamb, vendar najdemo v njem tro- do šesterostope jambe in verze z nepravilno mero. Dočim skuša L. dosledno ohraniti pravilni jamb

celó na teh mestih, kjer je v »Maju« nepravilen, ni D. takó ozkosrčen. Kjer zahteva večja jasnost razširitve verza, ga D. brez vseh skrupulov razširi ali pa zamenja celó jambsko mero s trohejsko. Njemu je zmeraj na misli notranja povezanost, jasnost in lepota izraza. S tem pa ni rečeno, da D. z doslednostjo razširja verze ali da zanemarja formalno stran pesnitve. Najbolje, da kar z dokazi okrepim svojo trditev. Primerjajmo:

M.: »Svou lásku slavík růži pěl.«

L.: »...o njej (ljubezni) je slavec roži pel...«

D.: »...ljubezen slavec roži pel...«

ali: M.: Za růžového večera

L.: Ob času takem pod večer

pod dubem sličná děva sedí...

tu krasna deklica poseda...

D.: Ko rožnato se zvečerí,

pod hrast deklě prelepo seda...

Na teh primerih vidimo, da oba prevajalca dosledno ohranjata metrum originala in hkrati opazimo razliko obeh prevodov — koliko je D. poetičnejši in točnejši (pod hrast!). V naslednjih primerih, kjer je L. ohranil metrum originala, vidimo, da ga je D. spremenil:

M.: Jak milence milenka hledá (u—u—u—u—u)

L.: Ko ljubica, ko ljubčka gleda (u—u—u—u—u)

D.: Kot ljubica, ko ljubega čaka (u—u—u—uu—u)

ali: M.: hodina, jenž ji všechno vzala (u—u—u—u—u)

L.: ker sreča zla, ki vse je ukrala u—u—u—u—u)

D.: (ima trohej): ura, ki mu (obrazu) vse je vzela (—u—u—u—u—)

Kot smo že omenili, ohrani L. tudi tam pravilno jambsko mero, kjer je v originalu ni, dočim D. na takih mestih večinoma porabi svobodo originala, in na takih mestih so njegove prepesnitve posebno posrečene. Primerjajmo:

M.: Ten rychle letí, co čápa let (u—u—u||u—u—)

L.: Ko ptičji je njegov polet (u—u—u—u—)

D.: In čoln brzí — let čaplje drzán — (u—u—||u—uu—)

ali: M.: To on, to on! Ty péra, kvítí,

kolobouk, oko, jenž pod ním svítí!

Ten jeho plášť, to on, to on! To strašnýť lesů pán!

(u—u—u—u—u—u—u—)

L.: To on je, ta peresa, cveti,

klobuk, oči, ki žar v njih sveti,

to plašč njegov; — to je gospod

lesov.

(u—u—u—u—u—)

D.: To on je, on! Pero, ti cveti!

Klobuk, oko, ki pod njim sveti!

To plašč njegov! To on, to on!

To grozni »kralj gozdov!«

(u—u—u—u—u—u—u—)

ali tisti slavni verzi:

M.: v kolébku svou i hrob svůj, matku svou,

v vlasť jedinou i v dědictví mu danou,

v šírou tu zemi, zemi jedinou,

v matku svou, v matku svou, krev syna teče po ní.

(—u—|—u—|u—u—u—u—)

L.: ki zibelka in last in domovina

in mati in nje dedščina edina

mu bila je — in grob mu bo.

Kri sina matere — srce je pilo.

(u—u—u—u—u—u—)

D.: v zibélko svojo, grob svoj, očevino,
 v edino domovino, dano v dédščino,
 v široko zémľjo, zémľjo to edino,
 v mater svojo, mater svojo, ki jo sina kri poji.
 (—u—u|—u—u|—u—u—u—)

Težko je pri taki pesnitvi ohraniti dosledno zapovrstnost rim. V takih primerih mora prevajalec gledati, da združi brez nasilja tako formalno kakor notranjo povezanost verza. Kjer tega brez večjega nasilja ni mogoče storiti, je bolje, da se upošteva točnost besednega smisla, formalna stran ni tako važna. Če primerjamo prevoda, takoj zapazimo veliko množino moških stikov pri L. Moških rim imamo v slovenščini več kot v češčini in se tudi laže tvorijo. Toda L. prevod jih ima 70%, dočim jih ima original le 58% in nekako toliko tudi D. poslovenitev. Iz tega lahko sklepamo, da je L., kar se tiče točnega zapovrstja in značaja rim, veliko manj dosleden kot D. To je razumljivo, kajti L. prevod je delan v naglici in ni toliko pazil na lepoto stikov. Njegovi stiki so tudi vsakdanji in že rabljeni, dočim so D. rime raznovrstne, blaglasne in nove (v zenitu — svitu; L. ima tu: stojí — očí; ali D.: lokvánj — drzán, L. tu: polèt — cvét; D.: brodník — navpík, L.: govori — stoji; ali zanimiva D. fonetična rima: po svetu — kletev, L. ima tu: postál — kál; ali D.: tu je — zmaguje, L. tu: postane — zgane itd. itd.). Zapovrstnosti rim nista oba prevoda do konca vzdržala, a D. je veliko bolj dosleden kot L. Primerjajmo: M. II., verzi 272 do konca imajo tole zapovrstnost: abba cddc, prav tako D., toda L. ima: abbcc aac, ali M. IV., 57—60: aabb, prav tako D., a L. abab itd. Zaradi nazornosti navedem zadnje štiri verze:

M.: Tak seděl jsem, až vzešlá lůny zář
 i mou i lebky té bledší činila tvář,
 a — jako příkrovu — bělost její rozsáhlá,
 po dole — po lesích — po horách v dál se táhla.

L.: Sedel sem, da izšla je luna izza gor
 in v lice je mrtvaško posvetila,
 pod njo se je razjasnil ves obzor,
 v njej dalj lesov in gor se je odkrila.

In sedaj D. prepesnitev:

Tedaj je luna bléda z néba posvetila
 in kost in moje lice še bolj pobelila.
 In po odeji snežni razlije v dalj belino
 čez gozde in goré, čez jezero, dolino...

Razen končnih stikov podpirajo zvočno plat originala še notranje rime, asonancije, aliteracije in drugi zvočni pripomočki, kot uglašenosť verza v en vokal, v dva samoglasnika itd. Teh pripomočkov je v originalu zelo veliko: notranji stiki »daleko zanesl věk onem časů vztek«, asonancije »večerní máj — byl lásky čas«, aliteracije »lhal lásky žel«, instrumentacija verza v en vokal: »duch můj — duch můj — a duše má« itd. Oba prevoda ne samo, da skušata ohraniti te zvočne pripomočke, oba jih celo razširjata takó, da jih imata več kot original. Ni nam treba dolgo iskati, na vsaki strani jih najdemo vse polno.

Notranji stiki.

L.: S skal za valom val...	D.: na pol sedé, na pol klečé
in pada — kane — spet — prestane...	vzemó glavó
in raste šum neštetih trum...	v temí se izgubí
kapela bela tam se dviga...	čez zid razlit

Asonancije moške.

L.: bodoči čas prihodnji dan...	D.: večerni maj — ljubezni čas...
v solzáh odsev se sveti zvezd...	iz rože mil dehtel je vzdih
in mesto stolp in ptičev rod...	na njem koló in zraven kol

Asonancije ženske.

L.: večerni maj — ljubezni čas...	D.: v brezdanje kraje
... devi blede lici...	skoz ozka okna
v daljavi sladki roga zvok...	težko premišlja poln nemira

Aliteracije.

L.: grlic glas	D.: zakaj sramotno me moré
ljubljeni zgubljeni	zdi se zdaj mu...
breza k boru, k brezi bor	blesk blede

Instrumentacija v en vokal.

L.: Veter prek lesov šepeče...	D.: skoz ozka okna stopajoč
od gor do gor...	tema ogromna plava tam

V navadni govorici je jedro stavka samostalnik. M. pa skuša važnost samostalnika oslabiti s kopičenjem okrasnih pridevnikov (tichý mech, růžová zář, vonný vzdech) ali s tem, da razvaja en samostalnik v dva samostalnika, pri čemer je prvi genitiv, drugi nominativ (genitivna substantivna epiteta) kot: luný zář, lásky žel, čapa let, ali pa s kopičenjem sinonimov (pleonazmus) kot: pláč a lkání, žal a smutek. Ko listamo v prevodih, opazamo, da L. okrasne pridevnike ali ohrani, ali jih nadomesti z drugimi, ki imajo potem funkcijo mašil in rime, ali pa jih sploh izpušča (in to po navadi) poudarjajoč s tem samostalnik. D. pa skuša ohraniti čim več okrasnih pridevnikov in jih le malokdaj izpušča, ali jih pa nadomesti z drugimi pridevniki, ki niso istovetni originalu, toda so mu vsaj podobni (dočim pri L. niso!). Primeri bodo pokazali resničnost trditev:

a) Okrasne pridevnike oba prevoda ohranjata:

M.: Pod dubem sličná děva sedí...	M.: kde borový zaváněl háj...
L.: tu krasna deklica poseda...	L.: tam, kjer dehtel je borov gaj...
D.: pod hrast dekle prelepo seda...	D.: je tja v dehtečih borov gaj...

b) Pri L. je okrasni pridevnik nadomeščen z drugim pridevnikom, ki ne ustreza originalu, in ima funkcijo rime (ali mašila). D. pravilno ohranja tekst originala.

M.: Modravé páry z lesů temných...	M.: Dívčina krásná, anjel padlý...
L.: Meglice lahne, bele vile...	L.: krasná kot angel deva bela
D.: Iz temnih host meglica sinja...	D.: O angel padli, dékle krasno...

c) Mnogokrat oba prevoda izpuščata pridevnike; L. zelo pogosto, D. le redko, in če jih izpusti, spremeni pridevnik v glagol:

M.: Vše uspal tento sladký hlas...	M.: brunátnésluncerudězasvitnulo...
L.: Uspaval vse je glas njegov...	L.: je solnce v jutro zasvetilo...
D.: Uspava vse zvok roževine...	D.: rjavo sonce rdeče zasvetilo...

ali partija, kjer je pri M. šest okrasnih pridevnikov, pri D. pet, pri L. samo eden. Zopet dokaz L. nedoslednosti in površnosti:

M.: V jezeru zeleném bílý je ptáků zbor
a lehkých člunků běh i rychlé veslování
modravé stíny vln v rudé pruhy rozhání...

L.: Krog jezera vrsti se belih ptičev zbor,
po valih jezera čolničev tropa plava,
od njih za valom val se razigrava...

D.: V zelenem jezeru trop belih ptic vesla —
in lahkih čolnov beg in vësel vdar,
ki sinji val razbijajo v rdeč kolobar...

d) D. izpušča okrasni pridevnik, a namesto njega postavi glagol, ustrezajoč pridevniku:

M.: za lesy — všude bílé dvory...

L.: vrstijo jasni se gradovi

D.: za lesi dvori se belé...

Genitivne substantivne epitete oba prevoda ohranjata, in to D. zopet z večjo doslednostjo kot L.:

M.: A malých člunků rychlý běh...

L.: in malih čolnov urni beg...

D.: in malih čolnov hitri beg

ali: M.: z něj drozdů slavný žalm i jiných ptáků zpěv

L.: v njem drozdov se glasi in drugih ptičev spev

D.: iz njega drozgov psalm in petje drugih ptic

S tem, da ohranja D. tako okrasne pridevnike kakor tudi druge oslabitve samostalnika, poudarja hkrati pomen glagola še bolj kot kot sam M. Pri L. je večji poudarek na substantivu, dočim ima D. glagol celó tam, kjer ga original nima.

M.: Za růžového večera...

L.: Ob času takem pod večer...

D.: Ko rožnato se zvečerí...

S tem doseže D. tudi večjo jasnost kot L., včasih celó večjo nazornost od originala.

M.: Viz, mihla se u skály kraje;
daleko přesni nahnuté
větýrek bílým šatem vlaje.

L.: Čez skale nad valovi smelo
se deva je nagnila zdaj,
igra se veter s haljo belo...

D.: Na strmi rob čerí podá se,
drhteč se čezenj nagne vsa,
z obleko belo piš igra se.

To posebno ljubezen D. do glagola poznamo že iz njegovega prevoda Erbenovega »Zaklada«. Poudarjajoč glagole, ki so nositelji dejanja, poudarja s tem tudi dramatično napetost in razgibanost svojih verzov, zlasti v epskih delih pesnitve. To razgibanost doseže s podobnimi sredstvi kot original: s kratkimi stavki, z množico interpunkcij itd. L. verz je bolj miren. Primerjajmo:

M.: Za dub je skryta. — Vštríc mu běží...

L.: nasproti ljubljencu hiti...

D.: za hrast zbeží, naprot letí mu...

Ali kratko partijo z epskega dela:

M.: Obrátí se. — Utíchl hlas —
po skále sleze za krátký čas,
při skále člun svůj najde.
Ten rychle letí, co čápa let...

L.: Obrne se... Utihne glas,
med skale zgine — kratek čas
od skal po vodah čolnič šine,
ko ptičji je njegov polet —

D.: Obrne se in glas zamrè.
Za čer izgine. Čoln odpne,
od skale ga odrine.
In čoln brzi — let čaplje drzán —

D. kjer more, krajša stavke. Iz dolgega stavka napravi dva kratka, z dvema raznima glagoloma. Zato je njegov verz večinoma celota sama zase. L. verz pa ima tendenco, drseti od enega verza k drugemu. Zato ima mnogo enjembementov. S tem, da L. poudarja samostalnike, bodo tudi njegove rime večinoma samostalniki. V D. prepesnitvi bomo našli več glagolskih rim. Primerjajmo prejšnje verze ali te-le:

M.: Tiché jsou vlny, temný vod klín...
L.: Molčé valovi, tih o so vodé...
D.: Molčé valovi. Voda temní se...

Navedel sem primere, ki jasno dokazujejo razliko med obema prevodom. L. je prevajal v naglici, ne toliko iz notranje potrebe kot iz ljubezni do Čehov. Hotel nam je prvi prikazati delo češkega genija, sodobnika in znanca Prešernovega, ki je bil pri Slovencih tedaj docela ali le malo znan. In bližala se je tudi stoletnica Máchovega rojstva. Razumljivo je, da je bila najlepša počastitev te stoletnice prevod »Maja«. L. prevod ima torej bolj informativen značaj. Naglico, površnost in nedograjenost njegovih verzov opazimo na vsaki strani. L. ni bil pesnik, in če je bil, je bil slab pesnik. Njegove besede so kot nepočesane, neizbrane. Njegovi pesniški rekviziti so zelo ubogi, ima málo zalogo besed, njegova verzifikacijska tehnika je še zelo nezrela. Njegovi verzi so zaradi mašil zelo preprosti in začetniški. Saj je »Maj« njegova prva večja prepesnitev. Največja L. napaka je ravno v tem, da se je upal brez pripravljenih poizkusov na tako pesnitev, ki zahteva že rutiniranega prevajalca in besednega gurmanda. In to L. ni bil. Čeravno je v nekaterih delih pesnitve točnejši od D. (n. pr.: iz vod za zvezdo vstaja — D.: le zvezde plešejo igravo, — kar je bolj poetično, a manj točno), je ponekod jako meglen, nedosleden in površen. To netočnost le slabo odtehta dokaj točna formalna in zvočna plat prevoda.

Samo nekaj primerov izmed mnogih:

M.: A slunce jasná světů jiných
bloudila blankytnými pásy,
planoucí tam so slzi lásky.
I světy jych v oblohu skvoucí
co ve chrám věčné lásky vzešly;
až se — milostí k sobě vroucí
změnivši se v jiskry hasnoucí —
bloudící co milenci sešly.

L.: in sonca žarkega svetovi
v zgubljenih daljah so blodili,
ko solze bi ljubezni bili.
Odsevi njih so vstali v noči,
ko v hram ljubezni potopljeni,
združili se v ljubezni vroči
se v iskri dve — in padajoči
zašli kot ljubljenci zgubljeni.

D.: Žareča sonca nadsvetovja
so v krogih se neba zgrešila,
v solzah ljubezni se svetila;
svetovi njih v nebo sijoče

kot v hram ljubezni večne šli so,
da vneti od ljubezni vroče
zgorijo v iskre vgašajoče —
v njih ljubljenci se spet našli so.

ali dokaz L. nenazornosti, a prazne lepe zvočnosti:

M.: až co mocný král (namreč: ružný den!)
ohromný jako noci stín
v růžové strmě nebes klín —
nejžáz vrchů nejvyšší stál.

L.: Za njimi dviga kakor kralj
najvišji se, ko strah noči,
mogočno vrh njegov stoji
in meri sveta dalj.

D.: dokler dan kot mogočen kralj
ogromen kakor senca v noči,
ni v rožnatem neba naročji
se dvignil bel čez vse vrhé.

K tem bistvenim netočnostim spada tudi M. tako premišljeno stopnjevanje Jarmilinega imena ob koncu prvega speva:

M.: A krajina kolem šepce: »Jarmilo!«
v hlubinách vody: »Jarmilo! Jarmilo!!«

— — —
zve v lásky hrám hrdliččin hlas:
»Jarmilo! Jarmilo!! Jarmilo!!!«

L.: vsa plan šepce ji: »Jarmila!«
In globočine vod glas ponove...

D.: okrog val šepce: »Jarmila!«
v globini vodá: »Jarmila!!
Jarmila!!!«

— — —
K ljubezni vabi sladek glas:
»Jarmila!«

k ljubezni vabi grlic glas:
»Jarmila! Jarmila!! Jarmila!!!«

Na razliko od D. prehajajo pri L. verzi drug v drugega zaradi obilice enjembementov in hiperbatov, ki so razloženi mnogokrat kar po treh verzih. Da nam ostane v glavi smisel stavka, moramo take verze naglo čitati. N. pr.: »tam prvič videl sem || v mrtvaški mu obraz« ali »... za zločin || je nad teboj očeta sin || ubil...« (ta stavek se glasi normalno: za zločin nad teboj je ubil sin očeta). Pri taki naglici se ni mogel ubraniti raznim napakam (igra si) ali banalnostim (če prevaja »lesů pán« — gospod lesov!!). L. prevodu kot celoti pa manjka (čeprav je mestoma zelo lepó prepesnjen) ono, kar zahtevamo pri vsaki pesnitvi: poetičnosti.

D. prepesnitev ni samó bolj točna od L., temveč tudi bolj poetična. Na njej ni nikakih sledi naglice, na njej ni poznati težkoč, ki jih vsaka poslovenitev zahteva. Prava težkoča pri »Maju« je češki minuli čas. Češčina ima krajšo obliko, ker ji ni treba v tretji osebi izraziti pomožnega glagola »je«. Da ni bilo treba na takih mestih verza razširiti, je D. uporabil eliptični stavek (ljubezen slavec roži pel), skrajšal priliko s tem, da je izpustil veznik »kot« (in čoln brzí — let čaplje drzán) ali podobno. Pri njem je vsaka beseda pretehtana, iz poetičnih in blagoglasnih besed izbere najbolj zvočne in najlepše (vravnava divjih rac krdelo; in v sé zaljubljena vzdihuje...; objemal breg ga je tesnó...). Njih lepota nas omami že pri prvem branju in nas takoj v začetku prepriča o uspeli prepesnitvi. Toda kot je to pri vsakem prevodu, tudi ta ni brez hib in včasih zaradi netočnosti pošepava za izvirnikom — vendar ga na drugi strani odtehta virtuoznost celote. In pri takem prevodu moramo soditi ravno iz celote — kakor smo tudi L. prevod označili kot celoto — in ne iz poedinih napak ali netočnosti. Uspelost D. prevoda

opazimo še posebej, če primerjamo poedine verze z L. Kakšna razlika! — Primerjajmo:

D.: Zvezda zdrknila z nebá je, mrtva zvezda, sinji svit, pada zdaj v brezdanje kraje, pada večno v večno Bit...	L.: Padla zvezda je z višave, mrtva zvezda, solnca sled, pada brez miru v daljave, pada večno v večni svet.
--	--

Dvakrat Mácha — in kakšna razlika! Pri D. v prvem verzu aliteracija na »z«, kot bi hotela naznačiti padanje in sičanje ognja v valove. Ali ti-le verzi:

D.: Glej, belo jadro veter tira, se tenko veslo v val upira in pušča v njem široke proge.	L.: po vetru belo jadro plove — šumi vdar vesla čez valove — po njih vrste se kolobarji.
---	--

Ali:

D.: Steber k stebru se v tmi primika...

L.: Stoji ob stebru steber pod oboki...

Ali:

D.: Odsvit zvezdá se spreletava... L.: nebo se v zvezdah lesketá...

Pri L. navadne, neprebrane besede, pri D. iskane in pretehtane! Primerjajmo težko monotonost padajočih kapljic v originalu, pri D. in pri L.:

M.: Zní — hyne — zní a hyne —
Zní — hyne — zní a hyne zas.

D.: cenk! kane v tla... cenk! kane znov,
čenk! kane... cenk!... Ni je... ni nas!...

L.: In pada — kane — spet — prestane,
kot dolge večnosti dokaz.

Ne vem, če bi mogel bolje naznačiti monotonost in prestajanje padanja. Mislim, da tu ne bo mogoče ničesar več spremeniti. Istotako ne pri otožnem odmevu drugega intermezza, kjer žalujejo tolovaji za svojim poglavarjem.

M.: »Vůdce zhynul! — vůdce zhynul!«
Paň náš zhynul! — zhynul!! — zhynul!!! —

L.: On poginil je, poginil...
On poginil je — poginil.

D.: »On umrl!... Kralj umrl!«
»Kralj náš... umrl... umrl... umrl...«

Sami globoki vokali »a« in »u« ter vokaliziran »l«, ki napravijo žalovanje še bolj žalostno. Zopet domislek, vreden originala.

D. verz je izklesan, toda gladek in učinkujoč ravno s svojo ubranostjo. Nič nasilnosti, nobene banalnosti! Čutimo, da je bil njemu prevod notranja potreba, nekako dopolnilo nesproščenega izvirnega literarnega ustvarjanja.

D. prevod bo gotovo deležen še podrobnejše primerjave in ocene. Tu mi ni bilo mogoče navesti vseh lepot, ki jih ima prevod na prebitek. Izbral sem samo nekaj primerov in mislim, da ti najboljše govorijo sami zase. Škoda je le, da je prepesnitev izšla v tako dragi izdaji in je s tem širšim slojem nepristopna. Zaradi svojih kvalitiet pa zasluži, da jo dobi v roke vsak izobražen Slovenec, ki ljubi klasično delo češkega umetnika, prijatelja našega Prešerna.

Ludvik Dušan. (Praga)

Georges Bernanos: Saint Dominique. Gallimard. Paris 1939.

V roke mi je prišla drobna knjiga »Katoliške zbirke«, ki jo že dalj časa izdaja La Nouvelle Revue française in ki je med drugimi v tej zbirki izdala že: Claudela, Ghéona, Jammesa, Lavallièrovo, Péguya, izbor sv. Tomaža: Georges Bernanos: Saint Dominique. Niso več redke zbirke, kakor jo izdaja Gallimard, in ne hagiografije, kakor jo je napisal Bernanos; saj so hagiografije v našem času postale literarna vrsta. Ni poprej manjkalo življenjepisov svetnikov, ki so se odlikovali po zgodovinski točnosti in vzgojni moči, večinoma jih je pisala duhovščina, novo pa je sedaj, da so se tega lotili poklicni pisatelji romanopisci in dramatik, ki so odkrili v svetosti neizčrpen vir za umetniško oblikovanje.

Vsi vemo, da je naš boj med peklom in nebom gibal najlepših nagnjenj in najkrutejših konfliktov. Mnogi v vsakdanjem beganju na to pozabimo, vsakdanji direndaj je preglušil v nas ta klic duše po svetosti, a v umetnikih življenja — svetnikov je ta boj potenciran do najhujših ostrin. Življenje teh ljudi je drama hujših, bolj človečanskih in močnejših peripetij, kakor si jih more izmisliti človeška domišljija. Ob tragediji sv. Pavla, sv. Avgušтина, sv. Frančiška, sv. Dominika oblede sofoklejske fikcije. Ti ljudje, mistiki in realisti obenem, ne podcenjujejo ta leta životarskega romanja, v njih se bori anima za svoje priznanje in svoje pravice proti animusu in še proti telesu. Njihov boj je pač hvaležno polje za sodobnika, ki ga muči banalnost naših dni, ki se zaveda za človeka nevrednega delirija, v katerega smo padli in se blazno pehamo okoli bogov, nestvorov našega egoizma in naše podlosti, ki ga je sram naše hinavščine, ko svoje grehe, hoteč kljub njim blesteti pred drugimi, zavijamo v farizejski plašč in jih razkazujemo kot čednosti, čeprav sta nam krepost in pobožnost prečesto samo privesek bančnega računa. Zato je razumljivo, da si ljudje z veliko razklanostjo zažele takih objektov in take dobe, pri katerih in v kateri sta greh in kesanje — saj sta oba tako nujno človeška — vsaj iskrena in ne banalna, kakor sta v naših dneh.

Vedno se bori delo proti geniju in je proti njemu neizprosno pričevanje. To je nakazal Bernanos že v romanu: Pod Satanovim soncem in v Dnevniku podeželskega župnika. Delo svetnikov pa je njihovo življenje samo in svetnik je ves v svojem življenju, zato se tudi svetost ne da ukleniti v kake ozke definicije, kakor se v šolske formule ne da zajeti življenje.

Življenje sveta lahko preokrenejo le veliki ljudje, pa bodisi v dobro ali v slabo. Samo da njihovo življenje poteka v različnem ritmu. Pri Marengu je pred Napoleonom vse klonilo, pri Waterlooju kloni vse pred vsem. Vznik svetnika pa je počasen, nasprotja prihajajo od zunaj in od znotraj, ko pa najde njegovo delo svoje skrivnostno ravnotežje, premine, kakor ugasne na Vnebohod velikonočna sveča, ker je dovršila svoje poslanstvo.

Kršćanstvo se je že večkrat moralo prebiti skozi silne težave, ki so jih povzročile ali zunanje razmere ali pa sila samozadovoljnosti, ki se zadovolji z zavestjo otroštva božjega, in takrat postane krščanstvo bolj blede. Sv. Dominik je v času lakote prodal svoje najdražje, svoje knjige in je zaklical svojim bratom: »Kako morete študirati z mrtvih kož, medtem ko vaši bratje umirajo od lakote!«

V tistih kritičnih časih sta vstala iz vrst, od koder je bilo pomoči najmanj pričakovati, dva moža: Dominik in Frančišek in s svojimi gigantskimi močmi podprla stebre razdirajoče se lateranske cerkve. In to se v zgodovini v najkritičnejših dneh za Cerkev vedno ponavlja. Tone Čokan.

Umetnost

Razstava Karle Bulovčeve v Jakopičevem paviljonu.

Po več kot desetletnem premoru smo imeli zopet priliko videti kolektivno razstavo umetnostnih del (risb, plastike) te zanimive umetnice. Prerez razstave, ki je bila prav za prav retrospektivnega značaja, nam je pokazal zanimivo, aktivno in neizprosno borbo za čim adekvatnejši in svojski izraz.

Umetnost Karle Bulovčeve, ki je gotovo izredno svojska in osebna, nima značaja lahkega in zgolj reproduktivnega dojemanja zunanjega sveta, niti, kar bi pričakovali spričo ženske roke, le dekorativnega, v sebi zaključenega in zadovoljnega pretvarjanja realnih oblik v ornamentalne like, marveč nosi pečat žgoče in razvihrane umetnostne osebnosti, ki samotna in uporna oblikuje pojave sveta po svojih in le po svojih vidikih ter težnjah. Za njo, posebno v zgodnjih letih njenega umetnostnega ustvarjanja, sploh ne obstoja kompromis v smislu realističnega ali boljše »idealizirajočega« poklona umetnostnemu objektu, marveč prej nasprotno — kar pride do izraza posebno pri portretu — poudarjanje naturalističnega detajla, ki v zunanjem izrazu pelje do vtisa brutalnosti in namerne grdosti predmeta.

Iz takega značaja umetnosti Karle Bulovčeve je treba razumeti ves razvoj njene umetnosti, kolikor jo obsegajo dela na pričujoči razstavi. Zgodnja dela iz pribl. 1930. očitujejo znamenja mladostne neugnanosti in zavednega napa za individualno, uporno formo. Taka je »Deklica s papigami« in »Portret I. Severja«. Razgibana postava deklice, svojska kompozicija, slikovita obdelava telesa, eksotične ptice, vse jasno pripoveduje o umetničini težnji po čim osebnejši snovi in predvsem umetnostni rešitvi. Pri portretu se ta doba označuje z grobimi, abruptnimi prehodi svetlobe in sence, ostri izrisanosti detajlov in dušeslovni upornosti upodobljencev. Časovno pade to delo v dobo razcveta ekspresionistične umetnosti pri nas ter sta ekspresivnost in delna stilizacija predmetov povsem razločljivi. Poslej gre razvoj Karle Bulovčeve vedno doslednejše v realistično smer. Kakor splahneva baročna razgibanost figur in se umika mirni, toda monumentalni pozi, tako iz obrazov upodobljencev izginja odljuden in uporniški odsvit ali bučen smeh ter daje prostor mirnemu ali celo malce vdanemu čustvu (okoli 1934.). Portret, ki je bil prej ali upornik ali pa direktna selekcija detajlov »grdega«, se umakne portretni podobi velikega formata, kjer stopa na prvo mesto dušeslovna oznaka upodobljenca in pomembnost celotne figure za dosego psihične interpretacije. Taka je podoba knezoškofa dr. Gregorija Rožmana. (Glej prilogo!) Upodobljenec drži v levici odprto knjigo, z desnico gestikulira. Do velike veljave je prišla monumentalna draperija, ki je sedaj postala sestaven del portreta, in nosi tudi izrazno vlogo. Miren, globoko človeški izraz na obrazu upodobljenca, monumentalno zamišljena kompozicija, dvignejo ta portret do

zavidne kvalitete. Najnovejša dela kot so »Danica«, »Akt«, »Podoba pisatelja« itd., kažejo umetnost Karle Bulovčeve v novi luči. Realizem, ki se je v zgodnejšem delu izgubljal predvsem v podrobnostih, je sedaj objel celoten umetnostni predmet (prim. obdelavo telesa »Akta« in »Deklice s papigami«!), še več važnosti se polaga na eksaktno dušeslovno oznako upodobljenca in sploh na celotno kompozicijo. Svetloba, ki je nekoč služila upornemu pripovedovanju in apoteozi grdega, se je sedaj udinjala mirnemu, skoraj vdanemu človeškemu čustvu.

Razstava je doživela moralno prav dober uspeh.

S. Mikuž.

Obisk pri slikarju prof. G. A. Kosu ob dovržitvi »Umestitve koroških vojvod«.

Pretekli teden sem se oglasil pri slikarju prof. G. A. Kosu v njegovem ateljeju v Kolizeju na Gosposvetski cesti. Kakor smo že poročali v lanskem Domu in svetu, je dobil prof. G. A. Kos prvo nagrado v natečaju za zgodovinske slike, namenjene okrasitvi prostorov banske palače, in sicer za temi: »Umestitev vojvoda na Gosposvetskem polju« ter »Kmečki upor«. Prva podoba je po skoraj enoletnih pripravah in delu končana ter ji posvečamo na tem mestu nekaj vrstic s pripomnjo, da bomo o delu samem, ko bo dovršeno v celoti, v obliki eseja obširneje izpregovorili. Kajti delo bo, sodeč po tej prvi veliki kompoziciji, tako za osebni razvoj umetnikov, še bolj pa za razvoj celotne slovenske umetnosti, tako usodne važnosti, da se ji v obliki kratkega poročila ne smemo in ne moremo približati.

Že samo s tehničnega vidika je to prvo delo izredno zanimivo in so njegova snov ter velike dimenzije postavile slikarja pred povsem nove probleme, o katerih mi je dal g. prof. G. A. Kos nekatere zanimive podatke.

Velikost slike $2\text{ m} \times 7.25\text{ m}$ postavlja delo na mesto največje slovenske oljnate podobe doslej. Platno, na katerem je slika izvršena, je moral umetnik zaradi velikosti podobe in pa, da bi zadostil čim večji kvaliteti gradiva, naročiti v Belgiji. Barve so prav tako inozemske, holandske, torej po kakovosti med najboljšimi, kar se jih danes uporablja v oljnatem slikarstvu. Velikost kompozicije je povzročila težavo s prostorom, kje naj se slika izvrši, in ko se je moral umetnik zadovoljiti z lastnim ateljejem, je bil prisiljen zaradi njegove majhne prostornine skonstruirati posebno napravo, ki mu je omogočala napeti platno in delo dovršiti. Zgodovinska snov je postavljala slikarja, če je hotel podati verno sliko časa, pred nalogo vestnega študija časovnih posebnosti in značilnosti, tako opreme, obleke in orožja. Umetnik je po lastnih risbah dal izvršiti poedine kose obleke, jo oblekel modelom ter se tako čim eksaktnije približal času. Tudi fiziognomije oseb, ki nastopajo na platnu, niso zgolj proizvodi umetnikove fantazije. Ker si tu pač ni mogel izbrati »modelov« iz srednjega veka, je risal značilne glave naših kmetov in delavcev na Gorenjskem in deloma iz okolice Ljubljane ter na tak način svet in dogajanje slike čim bolj pripeljal v realizem.

Že samo to tehnično delo in predštudije za sliko nam kažejo, koliko truda, znanja in popolne predanosti predmetu je vložil umetnik v to veliko delo. Toda tudi zasnova kompozicije ni nastala slučajno ter po površnih skicah, marveč trojica osnutkov, ki jih je izvršil umetnik za sliko,

govore za temeljito pretehtanost in zgrajenost četrtega, po katerem je umetnik izvršil karton in končno podobo.

Oglejmo si podobo samo! Na Gosposvetskem polju, ki se nizko pogloblja proti obzorju, se vrši pomembni akt umestitve. Vojvodski kmet, ki so ga spremljali tovariši, sedi na kamnu in stavlja vprašanja knezu, ki s svojim spremstvom stoji pred njim. Na levi zadržujejo vojaki radovedno množico gledalcev, na desni pa vodijo gonjači obredni živali: konja in kravo. Na skrajni desni se je slikar, oblečen v onodobno nošo, sam upodobil. Snov slike, ki je bila umetniku zgodovinsko dana, je slikar kar se da poenostavil ter jo kompozicionalno strnil nekako v tri glavne skupine. V središčno skupino, ki je vsebinsko najpomembnejša, ter dve krilni: v levo radovedne množice in desno obeh živali ter njihovih čuvarjev. Te tri skupine je tudi formalno označil, in sicer se leva konča ob vojaki, ki zadržujejo gledalce, desna pa ob konju, oziroma cezuri praznega prostora, ki vodi pogled v ozadje. Formalno se je slikar poslužil svoje običajne tehnike uporabljanja velikih homogenih barvnih ploskev, ki pa mestoma prehajajo v novejši način plastične risbe, ki doživlja naravnost frapanten uspeh. Koloristično se je slikar po vestnem študiju odločil za skalo zamolklih, pastoznih tonov, ki delo naravnost približajo klasičnim slikam poznobeneške šole.

To je v glavnih obrisih umetnostna plat dela, o katerem pa se more že danes napisati, da bo po svoji kvaliteti in svoji danosti v razvoju slovenske umetnosti zavzemalo usodno mesto.

S. Mikuž.

Gledališče

Naša Drama

Kronologija:

Georges Courteline, Tri komedije; premiera 9. decembra 1939.

A. Averčenko, Kupčija s smrtjo; premiera 30. decembra 1939.

Ferdo Kozak, Profesor Klepec; premiera 13. januarja 1940.

Helga Krog, Na prisojni strani; premiera 26. januarja 1940.

»Profesorja Klepca« je režiral dr. Bratko Kreft, ostale pa prof. O. Šest.

Štiri premiere v zadnjih dveh mesecih in štiri komedije; tri lahke, zabavne veseloigre, ki jim dodaje Courteline s svojimi tremi enodejankami še nekaj burkastega — to je bil program zadnjih dveh mesecev na odru našega Narodnega gledališča.

Ne moremo si kaj, da se ob tem dejstvu ne bi spomnili Šestove misli, zapisane v GL ob priliki zadnje premiere: »Naše občinstvo ljubi tihe in vedre zgodbe, ki hite na odru brez eruptivnih momentov mimo gledalca.« Kajti ta namig in taka sodba našega gledališkega obiskovalca utegne pripomoči k rešitvi vprašanja, zakaj si je izbralo dramsko vodstvo za letos prav tak spored. Vendar pa bi bila sodba, zgrajena le na tej in taki podlagi, pre-nagljena, enostranska. Povedala bi z drugimi besedami, da se je postavilo naše gledališko vodstvo s takim programom v službo publiki in da je pozabilo na svojo glavno nalogo, katero mora vršiti kot narodna kulturna ustanova

— česar pa ne moremo verjeti že glede na spored prvih mescev letošnje sezone. Zato se nam zdi verjetnejša misel, da je tak spored, kakršnega sta pokazala ta dva mesca, prej odraz slučajnosti, kakor pa zavestnega in naprej določenega programa — posebno še, če se spomnimo, da je bila v tem času (v drugi polovici januarja) napovedana tudi premiera Shakespeareovega »Otella«, ki je zaenkrat sicer zamenjan z igrivo zgodbico iz skandinavskih dežel »Na prisojni strani«, pa bo, upajmo, kmalu prišel tudi ta v spored.

Kakor nam daje z ene strani misel, da je pričujoči spored največ odraz izhoda iz zadrege, nado, da se naša drama ne bo ponižala v navadno razveseljevališče, tako nam prav ta spored dovoljuje tudi pripombo, da bi si želeli takih lažjih del bolj kot spremembo med zares umetniška dela kot pa za vsebino celih dveh mescev sporeda.

Z veseljem in zadovoljstvom pa moremo zabeležiti v teh dveh mescih dogodek iz domače srede; krstno predstavo Kozakovega »Profesorja Klepca«. Ni tukaj mesta niti prostora za natančnejšo analizo tega, v splošnem dobro zadetega in še boljje igranega domačega izraza malomeščanskega okolja in idealističnega profesorja v skušnjavah in preizkušnja takega okolja. Priznati je treba in omeniti, da se more Kozak uspešno meriti z nedomačimi avtorji, ki so nastopili na našem odru v obdobju, ki ga obsega to poročilo. Da, ker poudarja avtor, da je njegovo delo odraz domačih razmer, nam je ta redek dogodek v naši domači dramatični umetnosti bil še bolj dobrodošel.

Ne moremo brez pridržka pritrditi vsem pripombam, ki so spremljale delo na oder, ker se nam zdi, da jim »Profesor Klepec« ni popolnoma kos, zdi se nam pa tudi, da uprizoritev ni dala na vsej črti onega, kar je mislil avtor. Ne mislimo tukaj režije, ki je bila izvedena z ljubeznijo in razumevanjem za domače delo, pa je imela zato tudi nenavaden uspeh, ampak nam je v mislih le naslovna in osrednja oseba dejanja, ki naj bi bila predstavnik slovenske pasivno usmerjene inteligence, te zanemarjene, same na sebi močne, a v bistvu strte, ali bolje: gospodarju in le gospodarju uslužne sile, katera bi se zgubila, čim bi ji bilo rečeno, naj krene samostojno pot, naj se izkaže. Profesor Klepec se je nekoč zavedal svoje sile — to je takrat spomladi, ko se je še upiral, ko se je zagnal v mladost navdušenosti, pa nato obstal, se pomešal med druge in se pogreznil v okolje lagodne povprečnosti. Ta iskrica samozavesti, ki sine tu in tam iz profesorjevega razmišljanja o preteklih letih, bi dala soditi na tujcu prodano moč Cankarjevega Petra Klepca, ki je »po strmeh ilovatem klancu nosil silno butaro drv za svojega gospodarja... otrl si čelo z dlanjo ter vlekel, vlekel dalje« in ob pogledu na katerega se je Cankar »razjokal od žalosti in sramu«. Avtorjeva pripomba, da je profesor Klepec po postavi »nekakšna splošna skromnost«, tudi ne bi nasprotovala taki primerjavi z narodnim junakom Klepcem, ki da je bil šibkega telesa. Celo profesorjev prvi poseg v realno življenje — privolitev, da skrije politične protipravne letake nekdanjega sošolca Skočirja, romantičnega revolucionarja, ki bo pozabil ob misli na izvoljenko svoj punt — bi se mogel vzeti kot pri-spodoba le drugim uslužne moči pasivnega inteligenta, da ni zgrajen na podstavi enostavne usluge zavoljo gorečih želja za Skočirjevo sestro. Tako se je v tej motivaciji pokazala v profesorju preračunanost in neke vrste

samoljubje, porojeno iz ljubezni do mladega dekleta, kar se je kasneje v razmerju do vdove Bibijane še stopnjevalo v škodo profesorjevih idealov in jih pokopalo. Da, tako prebujanje profesorjevo nam vsiljuje celo misel, da je vse njegovo filozofiranje zlagano, ali bolje: priučeno; da so njegovi vzdih po mladosti bolj zasmeh kot pa bol za tem, kar se več nikoli ne povrne: bol za ideali in močjo.

V tem je nedoslednost osrednje osebe dogajanja, ki ji že v delu niso dana dejstva iniciative, ampak bolj pasivna vloga spremljevalca dogajanja okolice in končno — voljna upognitev vratu ter klonitev v skrbno nastavljene mreže vdove Bibijane, nazorno označene in prav živo igrane ženske, ki je čez »nasmejana žejo po možu pogrnila spodobni plašč narejene sramežljivosti«.

Morda se je izluščil Gregorinov profesor, kakršen je bil na odru, iz želje, zabrisati nedoslednost. — Morda! Toda tudi če bi bil motiv za ustvaritev Gregorinovega »junaka« tak; tudi če je bil dobro podan; tudi če je bil tako bolj enoten v svoji osebnosti — vendar vsi ti razlogi in vse te lastnosti ne upravičujejo Gregorinovega ravnanja. Njegov profesor je na ta način zdrknil na nivo že premnogokrat prikazanih in v raznih različno podanih predstav profesorja, pri katerem ni vse v redu. Ne samo to! Kozakov profesor Klepec bi bil naš, dasi z nekaterimi nedostatki, a glavno, skušal je biti naš, Gregorinov Klepec pa se lahko brez nadaljnjega uvrsti v nepregledno vrsto »mednarodnega« tipa profesorja, ki se je zakopal le v svoje čudaške probleme in ki zgubi glavo, če se sreča z življenjsko resničnostjo. Res je! Gregorinov profesor je bil zelo posrečen sam na sebi. Toda prav ta lik, se nam zdi, da oporeka marsikateri pametni misli, ki se je skuhal v glavi profesorja Klepca in spominja bolj na Gregorinovega tepčka-krojačka iz »Tisočaka v telovniku« kakor pa na čudaškega pasivnega inteligenta.

Toliko se nam je zdelo potrebno omeniti gledé glavne osebe Kozakove tridejanke, ker se nam zdi, da je »omejenost« tega lika na škodo ne samo oznaki profesorja Klepca, ampak da daje tudi celotnemu delu drugačen poudarek.

Glede celote je reči, da moti ponekod papirnato modrovanje, da pa te nedostatke v precejšni meri nadomeste posrečene in šegave domislice o tem in onem, ki jim je bilo v taki obravnavi predmeta kaj lahko uveljaviti se in dati delu tudi na zunaj nekaj prijetnega — dejstvo, ki zabriše tu in tam šibkost drugega in tretjega dejanja in povečuje poudarek in moč prvega.

Kljub pomislekom glede profesorja Klepca pa je vendar igra okrog njega mnogo bolje zastavljena in deloma tudi razvita, kakor pa vzporedno prelevljenje komija Skočirja in njegove nove »politike« na poti v zakon z mlajšo sestro onega detektiva Žulaja, ki je na precej pikanten način spodnesel noge profesorjevemu idealizmu in ki se je mislil izkazati v svoji stroki prav s Skočirjevo protipravno zadevščino, pa se je odločil, da naj ostane raje »v familiji« tako sreča z Bibijanino namero kakor smola s Skočirjevimi letaki — pač v prilog veselega in vse zadovoljujočega konca komedije.

Kozakovemu »Profesorju Klepcu«, edinemu domačemu delu tega obdobja (v sezoni drugemu), so se pridružili trije drug od drugega bolj lahkotno in v neki meri plehko zabavni večeri.

V ne preveč posrečeni, niti globoki igri s komedijo v »Kupčiji s smrtjo«, ki jo je spisal A. Averčenko v duhu, kakršen veje iz neštveila njegovih humoresk in dovtipnic, raztresenih po raznih listih, smo videli na naših deskah komedijo, ki ji je glavna poteza vesela igrivost, zgrajena na dovtipu in situaciji — predvsem na dovtipu, spričo česar se človek sicer nasmeje duhovitemu izpraševanju vesti, ko se loti živahna Zoja zdravnika Usikova na letovišču, toda kljub temu se ne more otresti vprašanja, kaj ima prav za prav vse to modrovanje prešernega dekleta opraviti s komedijo kot tako. Da je Averčenkov pogled globlji in humor ne le površinski, besedni, bi utegnila biti njegova »Kupčija s smrtjo« kaj več kot navadna »srčkana stvarca« pisatelja »sto in sto zgodbic, majhnih, srčkanih stvaric«.

In taka »srčkana stvarca« je v nekem oziru tudi trgovec Taldikin, ki je dober in popustljiv in naiven in nenevaren, pa tudi zloben, nepopustljiv in zvit in nevaren, ko gre za to, da dožene do konca kakšno svojo trgovsko špekulacijo. Teh ena je bila tudi drzno visoko zavarovanje še samo na tri mesce življenja obsojenega pisatelja Kazanceva, ki s svojo boleznijo in brezbriznostjo pripomore ali bolje: skoraj da podžge Taldikina, da pristane na spretno prigovarjanje zavarovalnega agenta Gliboviča, apostola svojega poklica, kateri prebira vse tone človeškega čustva — od otroške ljubezni preko zakonskega življenja pa do materinske skrbi za otroke, samo da bi predelal »surov, neobdelan material« tisočev nezavarovanih ljudi in ga sipal v »en sam lonec« svoje zavarovalne družbe. Za dosego svojega cilja se zateče trgovec Taldikin celo k nepoštenosti. Toda muhava usoda vse spremeni. Kazancev ozdravi in se poroči s Taldikinovo sestrično Zojo ter tako pomore tudi zdravniku Usikovu, da se mu poskušana nepoštenost spreobrne v poštenost. Seveda je postal v tem času Kazancev že priznan pisatelj in je imel morje denarja, tako da je rešil Taldikina denarnih skrbi in spremenil svoje zavarovanje iz dosmrtnega v doživljenjsko.

To družbo izpopolnjujejo in spremljajo v primerni razdalji še nekatere druge osebe; vsem pa je glavna črta površnost in igriva lahkotnost. Značajem enaka je tudi zgradba komedije, v kateri moti predvsem sicer realističnemu podajanju kaj malo prikladno govorjenje v stran in »deus ex machina«.

Medtem ko nastopi v Averčenkovi »Kupčiji s smrtjo« pisatelj, bohemska narava, največ zavoljo tega, da opraviči nenadni preobrat v denarnih stvareh, sta v veseloigri Helge Krogove »Na prisojni strani« veleposestniški — Cankar bi dejal solidni — in pa umetniški svet postavljena tudi na idejno nasprotje.

Gospa Margreta, mati veleposestnika Hartviga, ne more razumeti, kako se je mogel sporazumeti njen sin, mož s prisojne strani, z mislijo, da se poroči z žensko iz umetniških krogov — iz osojnih krajev — s slikarico Estero. Na odru samem smo sicer že pred končanim dejstvom: Hartwig je že poročen z Estero. Toda Margreta le še upa, da bo mogoče iznebiti se nezaželene »ciganke«, ki da je prisedla k polni skledi le za nekaj časa. Že je kazalo, da se bo Margretina želja uresničila, ko sta zajela s sinom snaho v objemu drugega. Toda izkazalo se je, da taki objemi »niso nevarni«, ker si jih je pač dovolil lahkoživi Preben Klingenberg, domišljjava »vijolica«, ne

pa morda pisatelj Joahim Bris, drug iz Esterinih prejšnjih let. K temu je bilo treba seveda dodati le še Esterino izpoved in stara Margreta ji je izročila ključe, obenem pa se spodobno umaknila, da se je mogel pisatelj Bris dogovoriti z Venche, ki »pretepa moške in šteje piščance v kurniku« — o poroki.

Ta lahka, površna igra in neopažen spoj ljudi prisojne strani z ljudmi osojne strani nista sama na sebi nič posebnega. Tudi motiv skušnjave za mlado ženo ni nič novega; pri nas smo ga videli že v »Potovanju v Benetke«. Pač pa je zanimivo, kar je na delu severnjaškega: mirna, ne preveč dovtipna igra v nasprotju z vročerkvno laško na primer, in socialni sistem veleposestništva, kakršnega poznamo že tudi iz »Žene na Niskavuoriju«. Morda je prav ta mirnost in — rekel bi — zmernost severnjaškega humorja kriva, da se v delu zabriše še to malo dejanja, kar ga je v njem, in se nam zdi vse skupaj v glavnem le kot sicer dobro, a ne vedno posrečeno, tu in tam razvlečeno modrovanje o razliki med prisojniki in osojniki. Ker je napisala delo ženska, je razumljivo, da je v njem tudi nekaj feminističnih pogledov, položenih na jezik Esteri, ki hoče pred nami dorasti iz hčerke umetnika v dobro ženo in gospodinjo, pa se raje umakne gledat »lunin kolobar«, kakor pa da bi morala morda še enkrat razlagati svoje mnenje o denarju in dobrotah in o življenju, ki da se ni dotaknilo onih na prisojni strani: »Vi ne veste, kako resno je (življenje), kako grenko, kako napeto in svečano, ne glede na vse brige in težave vsakdanjosti.«

Menda si je bila avtorica sama v svesti težav, kako naj spravi ljudi tako različnega kova, kakor so njeni osojniki in prisojniki, celo v zakonsko zvezo, pa si je pomagla na zelo preprost način: vse dejanje spremlja in topi ostrine spopada prikupni stric Severin z imaginarno gospo Bornemanovo; mati Margreta pa se umakne mlademu svetu s preprosto ugotovitvijo, da »stoji danes ves svet na glavi«.

V glavnem mirnemu, dostojnemu, tudi plitvemu smehu in modrovanju in razmišljanju štiridejanke H. Krogove se spakuje nič globlje, zato pa bolj živahno in burkasto ropotanje Courtelinovih »Treh komedij«. Najbolj posrečena in najboljša bi utegnila biti še zgodba o »Stalnem gostu« s klasičnim zagovorom zagovornika in obtožbo državnega tožilca v isti osebi, da se ni sprevrgla scena v ropotanje in se tako približala »Priljudnemu komisarju«, kjer sta se dobro izkazala Cesar kot komisar in Sever kot omejeni Floche ter še nekaj obrazov. Vsaj na tej višini bi utegnila biti tudi tretja enodejanka »Borbourouche«, zgodba o ljubimcu z rogovi, da je ni privedel Cesar skoroda v neokusnost s svojim stopnjevanjem burkastega elementa v njej. Seveda je žel za »izbruhe svoje žalosti« priznanje in ploskanje in krohot dvorane — kar pa kaže na to, da bi bilo treba prav pri komedijah take vrste biti previden, sicer pridemo tja, kamor je že nakazal »Kozarec vode«.

Vran.

Zapiski

PISMO IZ PADOVE.

Mladino srednjeevropskih dežel je žejalo po brezskrbnem goljardskem življenju v Italiji. Kot prvo in najbližje visokošolsko središče je privlačevala zlasti Padova. Njen sloveči Sacra Collegia — juristarum, philosophorum; medicum, theologicum — (med drugimi so se tu ustavili sveti Nepomuk, Mikulaš Kopernik, Jan Sobjeski) predstavljajo dolgo časa edino zatočišče za slovensko dijaštvo.

Kasneje niti Dunaj ne more popolnoma prikleniti nase pokrajin ob zapadni jezikovni meji, ki ostanejo upravno v beneškem območju; kar je izobraženstva, se opaja z odbleski laške kulture.

Literarno je ta problem dobro načela nova romantika s Pregljem (n. pr. v »Štefanu Golji« in drugod). Globoko je segel vanj Joža Lovrenčič: s favstovskimi izročili svoje ožje domačije je izoblikoval prvi slovenski ep o Trentarskem študentu.

Toda leposlovna obdelava dosedaj zastonj čaka znanstvene podpore: čas bi že bil, da skrivnostni »studiosus Almae Matris Patavinae«

naših pripovednikov vrže krinko raz obličje in se nam predstavi (za to so poklicani literarni in kulturni zgodovinarji) kot istrski Italijan Peter Pavel Vergerij, kot Jurij Kisel s Studenca ali Samuel Budina iz Ljubljane, kot škof Kavčič (Tekstor) in grof Kobencelj in škof Tavčar s Krasa.

Po svetovni vojni je bila do včeraj vezana na Padova — kar se tiče višje izobrazbe — tretjina slovenskega ozemlja. V prijateljskem sožitju dveh narodov je deset, dvajset let samo bežen trenutek, a vzlic temu se lahko kmalu pojavijo sadovi; ni brez pomena, kje se mladi rod pripravlja za bodoče poklicno delo.

Zadnje čase je bilo po raznih fakultetah približno petdeset slovenskih fantov na leto. Skupno število padovanskih dijakov in dijakinj pa je doseglo malo da ne 5000 ljudi.

Danes to število pada, ker se dviga nova univerza v Julijski krajini. Vendar je Trst še prešibak tekmeč staroslavni beneški sestri, ki igra posebno kulturno vlogo na slavističnem polju. Saj je tudi zemljepisno precej važna postojanka

proti slovanskemu svetu, k čegar spoznavanju je na filozofski fakulteti usmerjena tako zvana »cattedra di filologia slava«.

Stolica (ustanovljena l. 1921) se kvalitetno dobro drži, odkar jo vodijo najboljši italijanski slavisti Giovanni Maver, za priznanje premeščen v Rim; Ettore Lo Gatto, orjak v ruskih vprašanjih, tačas v Pragi; Arturo Cronia, ki se je v slovenskih krogih uveljavil s svojo klasično monografijo o Župančiču in je v treh letih bivanja v Padovi pritegnil k sebi toliko slušateljev, da so njegova predavanja razmerno med najbolj obiskovanimi.

V akademskem letu 1937/38 je polagalo izpit iz slavistike — srbska narodna pesem in staroslovenska morfologija — 126 dijakov. Iz privatnega kurza o glagolici (paleografia slava) pa štirje. V preteklem letu: zgodovina slavistike v Italiji in slovnica češkega jezika: približno enako število (uradna statistika še ni objavljena). Paleografia slava 1938/39: osem izpitov.

Poleg tega se vsako leto kdo prihlasi za ruščino. Lektorica: Malorulinja Nina Mingajlo.

Številke so številke in same zase ne povedo ničesar. Poudariti moramo, da gre tu za neobvezen predmet: polaganje izpitov kakor obisk predavanj sta popolnoma svobodna. Poučno je v tem oziru, da je bilo l. 1938 samo 80 izpitov iz romanske filologije, obvezne za vse one, ki se niso posvetili klasični filologiji. (Zaradi pomanjkanja prostora ne moremo razpravljati o konservativni ureditvi laške Facoltà di lettere e filosofia.)

Dragoceno merilo o prevladujočem zanimanju dijakov v skladu s smernicami profesorjev nam nudijo disertacije: tesi di laurea. Lo Gatto je rad vlekel vodo na svoj mlin in skušal vplivati na učenje, češ naj jemljejo ruske snovi. A očitno se je bolje obnesla Cronieva metoda, ki pušča docela prosto izbiro. Dočim je bilo prej po par disertacij na leto, jih je bilo 1938/39 štirinajst.

Pet iz slovenske literature. »Vpliv francoske okupacije

na slovensko slovstvo«, Ciril Šinigoj iz Mirna pri Gorici.

»Simon Jenko«, Stanislav Rubini (Rupnik) iz Trsta.

»Simon Gregorčič«, Placido Rorato iz Vidma. Gospod Rorato je vzel za ženo Slovenko gđc. Valerijo Grohar iz Podbrda, ki so jo predlanskim promovirali na podlagi zrelega spisa o Dragotinu Ketteju. Ob enem z Groharjevo je predložil svojo disertacijo tudi prof. Kosovel iz Trsta: »France Prešeren«.

»Moderni slovenski pesnik: Murn Aleksandrov«, gđc. Bianca Pirola iz Vidma.

»Italija v dveh sodobnih slovenskih pisateljih: Sardenku in Finžgarju«, Giovanni Bertogna iz Ogleja.

(V Bologni, kar prav za prav ne spada v pričujoči pregled, se je ondan pojavila disertacija iz slovenskega jezikoslovja: »Trenutni položaj slovenskih narečij v dolini Nadiže.« Napisal Paolo Rieppi iz Čedad, relator prof. A. Cronia: hodil je namreč predavat tudi na bolonjsko univerzo, ki pa ima ogromen deficit, tako da so morali z nastopnim akademskim letom ukiniti slavistično stolico.)

Pet o stikih med italijansko in srbohrvaško literaturo.

»Srbohrvaška narodna pesem v Italiji«, gđc. Eda Cecoli iz Pulja.

»Srbsko-beneški odnošaji v srednjem veku«, gđc. Rita Fossa iz Brescie.

»Foscolovi ‚Sepolcri‘ v srbohrvaškem slovstvu«, gđc. Lucilla Zanan-toni iz Pulja.

»Slavistična žetev v tržaškem listu ‚Favilla‘ (Iskra: 1836—1846)«, gđc. Caterina Ceria iz Trsta.

»Francesco Dall’Ongaro († 1873) in njegov ‚Marko Kraljevič‘« (epska pesnitev), gđc. Nerea Degrassi iz Trsta.

Tri iz ruske literature. »Basni I. A. Krilova«, gđc. Anna Maria Dondi Dall’Orologio iz Padove.

»Demon‘ M. J. Lermontova«, Renzo Scalabrin iz Padove.

»Komedija ‚Revizor‘ in doba«, gđc. Elda Piva iz Adrije.

Štirinajsta letošnja disertacija pa analizira Levakovičev »Prvi glagol-

ski azbukvar» (1629); pripravil jo je Gino Inclimona iz Benetk.

Slednjič ne smemo prezreti tihega seminarskega dela v lepo urejenem pomožnem inštitutu (Instituto di filologia slava, R. Università, Padova). Vsakdo je deležen prijazne, bodrilne besede prof. Cronie; po mili volji si lahko navijaš češke ali ruske plošče »linguafon«; vedno je na razpolago knjižnica.

Najpopolnejša sta pač češki in ruski oddelek, a tudi ostale slovanske literature niso slabo zastopane. Med slovenskimi knjigami srečaš Prešerna, Jurčiča, Levstika, Stritarja, Kersnika, Gregorčiča in druge; Cankarja v izvirnih izdajah in skoraj celo zbrano delo v Izidorjevi priredbi; Prijatelja, Kidriča, Slodnjaka.

Ministrstvo za narodno vzgojo je inštitutu večkrat nudilo izredne podpore, da si je mogel nabaviti (za padovanske razmere precej bogato) knjižnico. Vrh tega pa je stvar vzbudila pozornost in naklonjenost tudi v nekaterih slovanskih državah. Prihajali so natrpani zaboji knjig: dar bolgarske, češke in poljske vlade; le Jugoslavija, ki bi kot soseda morala biti na čelu take akcije, se do danes še drži v ozadju. Krasne ruske, poljske, češke in bolgarske izdaje bi si želele enakovrednih vrstnic: vsaj glavnih publikacij jugoslovanskih akademij in drugih ustanov. Milko Ukmar.

Slovenica med Madžari.

Ko sem pred dobrim letom iskal v budimpeštanskih knjižnicah gradivo, nanašajoče se na Slovence, sem bil opozorjen na dr. Stanislava Hadroviča. Našel sem v vseučiliški knjižnici mladega uradnika, ki mi je v tekoči srbohrvaščini povedal, da je rojen v prekmurski Lendavi, živel je v Medmurju in je napisal tudi disertacijo o medmurskih imenih. Ko sem mu dopovedal, da sem Slovenec in da govorim sedaj z njim tako rekoč prvič v življenju — srbohrvatski, mi je povedal tudi on, da mu je bila sestra poročena s slovenskim sodnikom, da je bil ponov-

no v Ljubljani, v Radovljici pa dalje časa. »Jaz govorim slovenski kot gorenjski kmetje,« je dejal — in potem sva govorila dalje slovenski. Spoznal sem, da so mu vsa naša kulturna vprašanja znana in izvedel sem, da je pravkar napisal o »slovenskem vprašanju« razpravo. In sedaj sem po dolgih ovinkih dobil zvezek ugledne znanstvene revije »Magyar szemle« (Madžarski obzorik), katere uredniškemu odboru predseduje grof Bethlen, podpredsednik je vodilni zgodovinar Gy. Szekfű, med člani pa so Imrédy, Kornis, Eckhardt in druge vodilne osebnosti.

László Hadrovics je napisal na str. 49—57 članek »A szlovének« (= Slovenci); od tega sta dve strani (v treh odlomkih) natisnjeni v petitu. Pisatelj poudarja v uvodnih besedah, da mislijo ob jugoslovanskih problemih vselej le na hrvaško in srbsko politično vprašanje, na Slovence pa pozabljajo, ker je njih problem v glavnem kulturn in manj dnevno hrupen. Podaja rahlo črto razvoja slovenske narodne in politične zavesti, ki si je prizadevala, nasloniti se na južno slovanstvo zaradi rešitve pred tuje-rodnimi sosedi. Slovenci so prinesli v skupno državo najmanj politične šolanosti, zato pa samostojno kulturo. Ustavi se ob Prešernovem pomenu za individualni razvoj našega slovstva in kulture.

V naslednjem (v petitu) omenja Jenka, Levstika in Jurčiča; opozarja na kmečki izvor kulturnih tvorcev. Pri Gregorčiču se mu je vrinilo, da je »mlad umrl« in da je zapustil zvezek pesmi. Več se ustavlja ob Aškerčevi »puntarski« in socialni pesmi, ob njegovem »Trubarju« pa glosira delo naših protestantov. Med modernimi prisoja nekatrim Kettejevim sonetom svetovno veljavo; označuje Župančičevo moč in ob Cankarju meni, da so prav njegova dela dosegla, da Slovenci danes brez sanjarstva zro v oči vprašanjem svoje usode. Posebej se ustavlja ob »Jerneju«, ki simbolizira vse slovenstvo.

Iz slovenskega slovstva je poudaril le tiste osebnosti, ki najbolj ka-

žejo samozavest narodne kulture in ki so najbolj vplivale na preustvaritev ljudstva v narod. — Naslednje strani govoré o slovenskem kulturnem položaju v državi (52—). Seznanja s pojmi »sintetično, integralno jugoslovenstvo« (navaja v izvirniku; tudi imena piše v gajici, samó »Lai-bach« je nepotrebno poleg »ribnicai«), o hrvaško-srbskih odnosih; dobro označuje slovensko politiko in njeno zvezo s kulturo; razbira razlike med slovenščino in srbohrvaščino, podaja jedro debat o »ilirskem« stapljanju in prikazuje mišljenje današnjih slovenskih kulturnih skupin o tem vprašanju z zaključkom: »Danes ni v Sloveniji skupine ali ustanove, ki bi hotela umetno kulturno asimilacijo v korist južnoslovanskega edinstva«. Govori o pomanjkanju narodnih junakov-simbolov, ki bi narod družili; zato pa so mu simboli ljudje kot Trubar in Prešeren. Ta razmišljanja končuje z mnenjem, da niti hrvaška kultura niti srbska politična kratkovidnost ne bosta mogli zavreti slovenske kulturne samobitnosti; le od narodovih lastnih moči je odvisno, ali bo mogel ohraniti svojo kulturo. Kot odgovor na to so naslednje ugotovitve: »Ena glavnih sil v vsakem prizadevanju za slovensko narodno samobitnost je katoliška cerkev.« Omenja še položaj slovenščine in srbohrvaščine v naših srednjih šolah. »Slovensko izobraženstvo, ki zapušča šole, je s kulturnega stališča v redkem srečnem položaju. Med majhnimi evropskimi narodi menda ni nobenega, ki bi v takem številčnem sorazmerju imel toliko kulturnih in znanstvenih ustanov ter društev in žetev revij ter knjig na taki višini, kot imajo to prav Slovenci.« Opozarja na slovensko vseučilišče, Slovensko Matico in Družbo sv. Mohorja, na izbrane knjižne izdaje in dejstvo, da imajo Slovenci tretjino vseh listov v Jugoslaviji, Ljubljana pa vzdržuje dve gledališči. Razpravo zaključuje z mislijo o zavednosti slovenskih pisateljev glede narodne kulture in z navedbo uvoda Cankarjevega »Mojega življenja«: »Besedilo je bilo hrvaško, moj občevalni jezik pa je doma le slovenski...« »tistega

Cankarja, ki je v vojnih časih mnogo trpel zaradi svoje široke južnoslovanske miselnosti« (Hadrovics).

Ni mogoče bolj poudariti pomena takega pisca v tako uvaževani reviji. Ne gre za pomanjkljivosti, marveč za to, da Madžari izvedo, da Slovenci smo, da imamo močno kulturo in zavest. Kdor ve, kako malo vedo o nas celo izobraženi Madžari, njihovi strokovnjaki, tisti bo cenil vsak temeljit glas, ki ga bodo o nas slišali.

L. Szabó: Oborožena Evropa. Sodelavec najodličnejše ogrske literarne revije »Nyugat« Láslo Szabó je izdal publicistično knjigo o lanskem predvojni Evropi z naslovom »Oborožena Evropa«. V Nyugatu je objavil že nekaj esejev o »spomladanski« in »poletni« Evropi, ki jih je sprejel tudi v knjigo. V aprilu je obiskal tudi Beograd in Varšavo ter napisal popotne zapiske o obeh državah. V poglavju »Beograjske orgle« o Srbih, hrvaškem političnem vprašanju in Meštrovicu. Slovencev se je tudi spomnil, a le z nerazumljivo opombo: »Turško gospostvo in srednjeevropska lega sta naredili iz Jugoslavije državo narodnosti. Ima madžarsko, nemško, albansko, macedonsko manjšino in v duši se je tudi večina Slovencev pomenčila v manjšino.« Ali gre tako kaznivo duhovičenje na račun njegovih beograjskih informatorjev, ki jih v članku navaja? Ali so učnost iz nemških pisanj, kjer najdemo podobne donkihotske zamahe? Ali pa so le madžarski udarec v prazno, iz tradicionalnega neznanja? Ali bomo po tem ponovnem dokazu še dvomili, da so Madžarom nujno potrebni taki spisi o Slovencih, kot je prej navedeni Hadrovic?

Delo dr. Avg. Pavla. Prevajalec »Hlapca Jerneja« je objavil v reviji »Napkelet« (Vzhod) članek o Cankarju in prevod njegove pesmi »Sodba«. V kratkem izide več njegovih člankov o slovenskih kulturnih pojavih. Prav pomemben pa bo njegov prevod dveh novejših slovenskih romanov, ki ju bo izdala Univerzitetna tiskarna v Budimpešti v seriji prevodov iz južnoslovanskih slovstev.

V. N.

Knjižne nagrade!

Seznam knjig,

iz katerega si naročniki Doma in sveta lahko izberejo po eno kot nagrado za vsakega novega naročnika, ki ga nam pridobijo:

Durych, Marjetica	prodajna cena din 50.—
Gide, Ozka vrata	„ „ „ 40.—
Keller, Cvet naše vasi	„ „ „ 42.—
Kossak, Legniško bojišče	„ „ „ 50.—
Mauriac, Kačja zalega	„ „ „ 55.—
Remizov, Na sinjem polju	„ „ „ 45.—
Streuvels, Hlapec Jan	„ „ „ 50.—
Jarc, Novo mesto	„ „ „ 55.—
Kranjec, Pesem ceste	„ „ „ 55.—
Turgenjev, Plemiško gnezdo	„ „ „ 55.—
Mrzel, Luči ob cesti	„ „ „ 50.—

Vse knjige so izšle v zadnjih letih v knjižnih zbirkah Jugoslovanske knjigarne v Ljubljani okusno opremljene in vezane v platno.

Dom in svet - Uprava - Ljubljana